

VAN SPELEN KOMT LEREN

**Een *actie onderzoek* naar het inzetten van 15 minuten sessies
waarin de methode
Developmental Transformations
wordt gehanteerd voor het verbeteren van sociale vaardigheden
bij kinderen met trekken van externe gedragsproblematiek.**

Auteur: **N. Vermorken**
Opleiding: **Creatieve Therapie Drama**
Zuyd Hogeschool; faculteit gezondheid en zorg
Studentnummer: **1151649**
Scriptiebegeleider: **J.A.M. Welten**
Datum van verschijning: **3 juni 2015**

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	1
Voorwoord	3
Inleiding	4
Hoofdstuk 1 Probleemstelling	5
§1.1 Aanleiding	5
§1.2 Rol van het medium drama	6
§1.2.1 Developmental transformations	6
§1.2.2 Drama therapeutische interventies	7
§1.2.3 ALIVE programma	8
§1.3 Verdieping op de doelgroep	9
§1.3.1 Sociale vaardigheden	10
§1.4 Zoekstrategie	11
§1.5 Resultaten uit bestaand onderzoek	12
§1.6 Noodzaak / Relevantie	12
§1.7 Begrippenlijst	13
Hoofdstuk 2 Vraagstelling en doelstelling	14
§2.1 Vraagstelling	14
§2.2 Doelstelling	14
Hoofdstuk 3 Onderzoeksopzet	15
§3.1 Onderzoekstype	15
§3.2 Onderzoeksmethode	15
§3.3.1 Voorfase en oriëntatiefase	15
§3.3.2 Diagnostische Fase	17
§3.3.3 Ontwikkelingsfase	18
§3.3.4 Actiefase	20
§3.3.5 Evaluatiefase	21
§3.3.6 Evaluatie van de kwaliteitscriteria	21
Hoofdstuk 4 Resultaten	22
§4.1 Resultaten van Bas	22
§4.2 Resultaten van Luuk	25
§4.3 Resultaten van Lotte	26
§4.4 Resultaten van Piet	27
§4.5 Resultaten van Sam	29

§4.6 Resultaten van Jan.....	30
§4.7 Algemene conclusie behaalde resultaten door de sessies.....	32
Hoofdstuk 5 Discussie.....	33
§5.1 Verklaring en interpretatie resultaten	33
§5.2 Beschrijving Hoofd en Deelvragen	35
§5.2.1 Deelvraag 1.....	36
§5.2.2 Deelvraag 2.....	37
§5.2.3 Deelvraag 3.....	37
§5.2.4 Deelvraag 4.....	39
§5.2.5 Deelvraag 5.....	39
§5.3 Sterkten en tekortkomingen van het onderzoek	40
§5.4 Vertaling verkregen resultaten eigen methodisch handelen.....	41
§5.5 Aanbevelingen.....	42
Hoofdstuk 6 Samenvatting	43
Literatuuropgave	45
Bijlage (1) Zoekgeschiedenis	46
Bijlage (2) Resultaten New Haven Stress Reduction Sessions.....	48
Bijlage (3) voorbeeld toestemmingsverklaring ouders	49
Bijlage (4) Smiley kaart	50
Bijlage (5) Interviews	51
Bijlage (6) Smiley Kaart Resultaten alle leerlingen.....	54
Bijlage (7) Resultaten grafiek persoonlijke leerdoelen	55
Bijlage (8) Resultaten grafiek Evaluatie door Leerkrachten	56

Voorwoord

Het is pauze. “Lekker buiten spelen” zegt de juf. Na een paar minuten komt Bas naar binnen gerend. “Rotzakken!” schreeuwt hij en gooit alles wat op zijn tafel ligt door de klas. Er wordt op het raam geklopt. Bas rent naar het raam en gooit deze met een klap open. Bas begint te slaan op de jongen aan de andere kant. Ik roep dat hij moet stoppen. Hij gooit het raam dicht en rent de gang op. “Ik ga naar huis! En niemand houdt mij tegen!” schreeuwt hij. Ik ga hem achterna en merk dat hij het serieus meent. Ik roep “Kom Bas we gaan even spelen”. Bas draait zich om en loopt recht naar het dramalokaal. Hij pakt alle kussens en geeft er één aan mij, een moment waarin we elkaar bereiken. Dan ploft hij neer op de kussens en zegt “ik ga liggen”. Op dit moment starten wij met spelen. “Wat een goed idee” is mijn reactie, “ga jij maar lekker liggen”. Ik pak mijn kussen en ga naast Bas liggen, we komen in een wereld die wij samen vorm geven. Ik zeg op een overdreven klagerige manier “Al dat werken, al die ruzies, al dat gemopper, altijd straf, het is tijd voor eens helemaal niets” en ik bied hem zogenaamd zijn favoriete drinken aan, chocomelk. Hij kan wel vier glazen op! Er valt een prettige stilte, het heeft even geduurd maar voor het eerst zie ik een Bas die helemaal ontspannen is...

Voor u ligt mijn afstudeerdopdracht ten behoeve van de opleiding creatieve therapie aan Zuyd Hogeschool. Met dit actieonderzoek is er een project aangegaan waarbij de drama therapeutische methode Developmental Transformations is ingezet om kinderen met trekken van externaliserende gedragsproblematiek te helpen met het verbeteren van sociale vaardigheden. In de periode van september tot en met november 2015 ben ik naar New Haven (VS) gegaan om een minor te volgen in een trauma centrum genaamd het Post Traumatic Stress Center (PTSD center). Gedurende deze drie maanden heb ik veel mogen leren over de methode en hoe je deze moet hanteren. Ik ben enthousiast over een schoolprogramma dat daar buitenom het therapeutische aanbod wordt aangeboden. Binnen het schoolprogramma worden vijftien minuten sessies aangeboden met als doel stress door een trauma te verminderen. In Amerika heb ik ervaren wat een positief effect deze 15 minuten sessies hebben voor de kinderen en de leerkrachten. Op veel scholen in Nederland worden trainingen en programma's aangeboden met als doel het verbeteren van sociale vaardigheden. Zo ook op basisschool de Alm in Tilburg waar dit onderzoek is gedaan. Met dit onderzoek wil ik aan tonen dat er meer mogelijkheden zijn buiten de trainingen om. In dit actieonderzoek is er onderzocht of deze vijftien minuten sessies specifiek ingezet kunnen worden in het verbeteren van sociale vaardigheden.

Graag wil ik tevens het voorwoord gebruiken om een aantal mensen te bedanken die het mogelijk hebben gemaakt dit onderzoek uit te voeren. Allereerst wil ik Renée Pitre en David Read Johnson en alle overige dramatherapeuten van het PTSD center in New Haven bedanken omdat zonder hun ik niet de kennis en vaardigheden zou hebben om te werken met de dramatherapeutische methode developmental transformations. Eén voor één hebben zij mij geïnspireerd om te werken met de methode en dit onderzoek te doen.

Graag wil ik Jaap Welten bedanken, docent en tevens scriptiebegeleider, maar ook gedurende een groot deel van mijn opleiding mentor en begeleider. Ik wil jou bedanken voor alles wat ik geleerd heb over het mooie vak dramatherapie. Door hem ben ik enthousiast geworden over de methode DvT (developmental transformations) en dit heeft mij veel mooie kansen opgeleverd in de opleiding, waaronder een stage/minor in Amerika. Ook Hankie Gubbels (trainer bij het IMW) wil ik graag bedanken. Door haar heb ik contact kunnen leggen met de onderzoekslocatie. Tevens heb ik met haar veel kunnen overleggen over de onderzoekspopulatie en wist zij me altijd weer even bewust met beide benen terug op de grond te zetten. Graag wil ik alle betrokkenen binnen basisschool de Alm bedanken waarbij ik graag Rianne, Judith en Francien maar ook de leerlingen wil benoemen, bedankt voor het vertrouwen in mij en het programma.

Ook wil ik Nienke, Elza, Ruben en Brecht bedanken voor het voorzien van feedback door het lezen van mijn scriptie. Natuurlijk wil ik mijn klasgenoten bedanken voor de afgelopen vier fantastische jaren. Ik heb veel mogen mee maken met jullie en daar ontzettend veel in geleerd. En ten slotte wil ik mijn familie bedanken voor hun steun die ze mij hebben gegeven gedurende de opleiding en tijdens het afstudeerproject.

Ik wens u veel leesplezier.

Inleiding

Voor u ligt een actieonderzoek dat onderdeel is van het afstudeerproject dat ik heb uitgevoerd tijdens het vierde en tevens laatste leerjaar van de opleiding Creatieve Therapie Drama.

In dit onderzoek zijn er diverse stappen ondernomen om het actieonderzoek uit te voeren, met deze scriptie als eindresultaat. Het onderzoek heeft plaats gevonden op basisschool de Alm te Tilburg. In het onderzoek werd er gewerkt aan het verbeteren van sociale vaardigheden bij leerlingen uit groep 5 met trekken van externaliserende gedragsproblematiek.

De inhoud van de hoofdstukken worden hieronder toegelicht.

In hoofdstuk 1 wordt de probleemstelling beschreven. In dit hoofdstuk ligt de nadruk op de aanleiding voor het onderzoek en wordt er omschreven wat de rol van het medium drama is, de doelgroep wordt verder uitgelicht en er wordt gekeken naar resultaten uit bestaande onderzoeken.

In hoofdstuk 2 volgt de vraagstelling en doelstelling van het onderzoek.

In hoofdstuk 3 wordt uitleg gegeven over de onderzoeksopzet zoals het gekozen onderzoekstype en de onderzoeksmethode. In de hier opeenvolgende paragrafen wordt er ingegaan op de voorfase, diagnostische fase, de ontwikkelfase, de actiefase en de evaluatie fase van het onderzoek.

Hoofdstuk 4 beschrijft de resultaten van de evaluatiefase die zijn verkregen door de data-analyse.

Hoofdstuk 5 staat in het teken van de discussie van het onderzoek. Er wordt kritisch gekeken naar het verrichte onderzoek en zowel ingegaan op tekortkomingen als sterkten van het onderzoek.

Er wordt een verklaring gedaan van de resultaten en hier vanuit worden er diverse aanbevelingen gedaan voor de praktijk, beroepsontwikkeling en vervolgonderzoek.

Ten slotte worden de hoofd- en deelvragen beantwoord.

Tot slot wordt er in hoofdstuk 6 een samenvatting gegeven waarin in een notendop het probleem, de vraagstelling, de acties en resultaten terug komen.

Hoofdstuk 1 Probleemstelling

§1.1 Aanleiding

Tijdens mijn derde leerjaar van de opleiding creatieve therapie drama in Heerlen heb ik stage gelopen bij het Instituut voor Maatschappelijk Werk Tilburg (IMW). Het IMW biedt diverse trainingen aan waaronder weerbaarheidstrainingen en sociale vaardigheidstrainingen.

De oorsprong van mijn onderzoek ligt bij de sociale vaardigheidstrainingen. In een SoVa-training leer je hoe je kunt opkomen voor jezelf en hoe je op een goede manier kunt omgaan met anderen. Je leert zowel kritiek als complimenten geven en ontvangen. Daarnaast oefen je met het leggen van contacten en het onderhouden hiervan. De training heeft als doel het verhogen van de zelfzekerheid en het assertiever handelen in bepaalde situaties (Instituut voor Maatschappelijk Werk, 2015).

Het komt soms voor dat een klas extra hulp nodig heeft, deze kan bijvoorbeeld vast lopen doordat de sfeer niet goed is. Leerlingen voelen zich niet veilig om zichzelf te zijn of er wordt onderling niet samengewerkt of respectvol met elkaar omgegaan. Dit kan aanleiding zijn om een SoVa-training in de klas te geven. Tijdens mijn stage in 2013/2014, heb ik samen met een collega een vergelijkbare groep gedraaid. Elke week kreeg deze klas drie kwartier les in sociale vaardigheden. Door elke week een nieuw thema te behandelen, hoopten we dat deze kinderen meer inzicht kregen in hun eigen gedrag. Jammer genoeg behaalden we niet het gewenste resultaat. De veiligheid in de klas was nog steeds niet in orde en ik kreeg het gevoel dat er veel meer voor nodig was.

In overleg met mijn collega kwam het idee om met een selecte groep leerlingen uit deze klas verder te gaan. De leerlingen die nog wat extra oefeningen konden gebruiken met betrekking op de sociale vaardigheden werden in deze groep geplaatst. Dit idee werd uitgewerkt aan het begin van het nieuwe schooljaar 2014-2015.

Terwijl deze groep startte ben ik in de periode september 2014 tot en met november 2014 een minor gaan doen bij het PTSD center in New Haven (VS) onder begeleiding van R. Pitre. De naam van het centrum zegt het al, de therapie die hier wordt aangeboden is gericht op trauma's. Trauma's kunnen eenmalige of langdurige gebeurtenissen zijn zoals geweld, bedreiging, mishandeling, verwaarlozing, verkeersongevallen, seksueel misbruik of bijvoorbeeld langdurig pesten.

Ik heb drie maanden mee gewerkt aan het ALIVE programma (Animating Learning By Integrating And Validating Experience). Een onderdeel van het programma is het aanbieden van stress reducerende sessies. Dit programma wordt gedaan op diverse basisscholen en middelbare scholen. Het doel van het programma is er voor te zorgen dat elk kind zich veilig voelt en "normaal" kan werken aan zijn of haar educatieve doelen op school. De combinatie van een groepsaankpak en een individuele aankpak moet er voor zorgen dat stress minder wordt of zelfs verdwijnt. De stress reducerende sessies behoren tot de individuele aankpak. Zowel R. Pitre, David R. Johnson maar ook de andere therapeuten van het PTSD center hebben mij enthousiast gemaakt voor deze sessies. Er is veel resultaat te boeken in korte sessies, en daarom kunnen er veel gedaan op worden op één dag.

Terwijl ik in Amerika was ben ik gaan nadenken over het thema van mijn onderzoek. Al snel moest ik denken aan de groep waar ik de sociale vaardigheidstraining aan had gegeven.

Ik heb contact opgenomen met mijn collega die met een select groepje uit de klas aan de slag ging. Zij vertelde mij dat de training wel aansloeg maar dat er meer nodig was.

Ik ben van mening dat het van belang is om naar de kinderen te kijken als individu. Waar komt het gedrag vandaan? Wat is de oorzaak dat deze kinderen zo reageren? Welk gedrag vertonen deze kinderen eigenlijk? Er is duidelijk meer nodig en met de kennis die ik heb kunnen opdoen in New Haven ben ik mijn afstudeeronderzoek gaan richten op deze groep kinderen maar dit keer vanuit een individuele aankpak met behulp van de stress reducerende sessies waarin de methode developmental transformations wordt toegepast.

§1.2 Rol van het medium drama

Binnen dramatherapie kan de dramatherapeut verschillende methodes gebruiken. In dit onderzoek is er gebruikgemaakt van de methode developmental transformations (DvT). In de volgende sub paragraaf wordt uitgelegd hoe de methode werkt.

§1.2.1 Developmental transformations

Developmental transformations (DvT) is een methode die is ontwikkeld in de Verenigde Staten. De methode kan worden toegepast bij verschillende doelgroepen met uiteenlopende hulpvragen. Een belangrijk kenmerk van DvT is dat de therapeutische sessies volledig gebaseerd zijn op een vrije improvisatie waarbij de therapeut en de cliënt samen spelen. Een bijkomende visie vanuit DvT is *The instability of being*, het om kunnen gaan met de instabiliteit van het leven. Doordat het een vrije improvisatie is kan de cliënt om leren gaan met het hebben van minder controle waarbij vaak spanning en gevoelens gepaard gaan. De cliënt en therapeut weten natuurlijk niet wat er in de improvisatie gaat gebeuren. Er wordt een appèl gedaan op het uiting geven aan je impulsen en behoeften op dat moment. Hierdoor zal er veel geprojecteerd worden door de cliënt op het spel, of op de relatie met de therapeut. De therapeut krijgt hierdoor een beeld van de patronen, mechanismen en de geschiedenis van de client. De therapeut kijkt nauwkeurig naar de client om te zien waar er beweging ontstaan, en wat de behoefte van de client op dat moment is. Door hier op in te spelen leert de client meer uiting te geven aan zijn of haar behoeften/impulsen in het moment, en leren zij dat deze er mogen zijn. In paragraaf 1.2.2 lees je de technieken die door de therapeut gebruikt kunnen worden om het spel lopend te houden en diepgang en of verandering te geven.

De methode is theoretisch flink onderbouwd wat het lastig maakt voor veel mensen om precies te begrijpen wat DvT is. Om het zo duidelijk mogelijk uit te leggen wordt er in dit onderzoek gebruik gemaakt van theorie en mijn eigen ervaring.

Volgens Johnson (ontwikkelaar van DvT) is de methode belichaamd. Tijdens de sessie wordt er een appèl gedaan op het fysieke waarnemen en voelen. Dit betekent dat je door het spelen iets ervaart in je lichaam. De methode is ook esthetisch. Een moeilijk woord waarmee wordt bedoeld dat het een vorm van kunst is. De cliënt en de therapeut uiten gevoelens door middel van het medium drama (een vorm van kunst). Vervolgens wordt de methode relationeel genoemd omdat er alleen spel ontstaat wanneer er interactie is tussen twee of meerdere personen. Hierdoor kan er gewerkt worden met contact maken, maar ook kan er worden geoefend met afstemming op de ander, en aangeven van grenzen en het accepteren van grenzen.

Volgens R. Pitre reageren mensen vaak door dingen te herhalen. Wij hebben als mens allerlei routines die terugkomen. Bijvoorbeeld wanneer je gaat douchen gebruik je bijvoorbeeld eerst shampoo en dan douchegel etc. Het voordeel van herhalen is dat we de situatie al kennen en ons veilig voelen in die herhaling. Een onbekende situatie kan namelijk eng of spannend zijn. Door alle herhalingen hebben we hier minder last van. Dit heeft wel het nadeel dat de onbekende situaties, die zouden kunnen gebeuren spannend en eng blijven.

In DvT wordt er juist bewust op deze herhalingen ingegaan. De therapeut zorgt er voor dat deze patronen juist worden doorbroken en dat het inzicht en de ervaringen van de cliënt worden uitgebreid (persoonlijke communicatie, 23 januari 2014).

Dit wordt ook wel de prime discrepancy genoemd waarmee wordt bedoeld dat een situatie eerst wordt vastgelegd en dan wordt deze over een andere boeg gegooid.

Er ontstaat dus een ontwikkelingsproces (developmental) want alles waarover gespeeld is wordt herhaald (Johnson, 2009). Tijdens een DvT sessie wordt soms wel 20 keer over hetzelfde gespeeld, maar de therapeut zorgt ervoor dat er elke keer iets veranderd, zo kan er op verschillende invalshoeken naar de situatie gekeken worden. Dus door het spelen van de zelfde soort situatie kan de therapeut op zoek gaan naar veranderingen binnen het spel van de cliënt. Dit begint erg klein; ander stem gebruik, net andere intentie of handeling, en kan hierna worden uitgebreid. Hierdoor kan de cliënt verschillende manieren oefenen en ontwikkelen om met zo'n zelfde situatie om te gaan. Ook ontstaat er een transformatieproces (transformations) omdat de cliënt wordt gestimuleerd om gevoelens en gedachten te uiten via verschillende rollen, typetjes etc. (Johnson, 2009).

De methode kan soms door cliënten spannend ervaren worden, omdat de gevoelens die naar boven komen in het spel wel heel echt kunnen zijn. In deze vorm van dramatherapie wordt er geen totale veiligheid beloofd maar er wordt er met name gefocust op het zelfvertrouwen en de capaciteit om om te kunnen gaan met stabiele en onstabiele situaties (Johnson, 2014).

Om er voor te zorgen dat de cliënt zich toch veilig voelt in een sessie zijn er een aantal spelregels. Zo is alles wat gespeeld wordt “net alsof”, de therapeut en de cliënt doen elkaar niet echt pijn maar er mag natuurlijk wel gespeeld worden over pijn. De therapeut en de cliënt zijn in het spel gelijkwaardig. Een andere belangrijke factor is de spelruimte. De therapeut en de cliënt maken een zogenaamde ruimte waarin alles mag en alles kan. Deze ruimte wordt de playspace genoemd. Voor een veilige playspace is het belangrijk dat de therapeut opzoek gaat naar het spel van de cliënt. Waar ligt er energie op, wat speelt de cliënt, wat laat de cliënt zien met zijn of haar lichaam (non-verbaal). Is het spel heel klein of heel groot. Is het spel luid of juist heel zacht, heel verbaal of non-verbaal. Gaat het spel snel of traag etc.

Wanneer de therapeut en cliënt samen gaan spelen stelt de therapeut zich op als actieve medespeler. Er wordt gesproken over dat de therapeut de rol op zich neemt van een playobject oftewel een rol of een typeetje met als doel zich aan te sluiten bij de cliënt en dus een playspace te creëren. In de spelruimte zijn er geen materialen dus de therapeut moet als het ware alles kunnen zijn en kunnen spelen waar de behoefte ligt van de cliënt. Het maakt niet uit of het spel heel klein is of heel groot het is vooral belangrijk dat cliënt in het spel blijft. Om dit te doen zorgt de therapeut ervoor dat het spel constant door gaat. De therapeut doet dit door een aantal stappen. Namelijk noticing, feeling, animating en expressing. De therapeut observeert het gedrag van de cliënt in het spel (noticing). Vervolgens krijgt de therapeut daar een gevoel bij (feeling). De therapeut krijgt daar een beeld bij (animating). Ten slotte voert de therapeut dit beeld uit (expressing). Dit proces herhaalt zich constant waardoor er veel verschillende spelsituaties ontstaan en er mogelijkheden ontstaan om dieper in te gaan op het spel, het gedrag en de emoties van de cliënt.

§1.2.2 Drama therapeutische interventies

De therapeut kan gebruik maken van interventies tijdens het spelen. In dit onderzoek worden de interventies beschreven omdat er later in dit onderzoek wordt ingegaan op welke interventies handig zijn om toe te passen bij het verbeteren van sociale vaardigheden.

Voor degene die dit onderzoek leest met een drama therapeutische achtergrond kan het interessant zijn om te weten welke interventies je in kan zetten. De interventies zijn door Johnson (2014) onderverdeeld in vier hoofdcategorieën namelijk mirroring, faithful rendering, ermegent varielation en divergent varielation. De interventies aangeduid met een * zijn extra belangrijk en worden geregeld ingezet in een DvT sessie.

Mirroring (convergent varielation)

*Mirroring – Het herhalen of spiegelen van wat de cliënt concreet laat zien in het spel.

*Repeating – Het opnieuw spelen van een scène of een rol. Deze interventie wordt ingezet om opnieuw naar de situatie te kijken maar dan vanuit een andere invalshoek.

*Cycling – Wanneer de cliënt laat zien dat hij of zij iets wil maar het toch niet doet. Zoals heel dichtbij willen komen maar juist verder weg gaan staan. De therapeut benoemt dit.

Joining – De therapeut wordt een rol vergelijkbaar met hetzelfde karakter en gedrag als de rol die de cliënt speelt.

Faithful Rendering (congruent varielation)

*Faithful Rendering – De therapeut ziet wat er nodig is om verder te kunnen spelen en zorgt dat dit wordt aangevuld. Dat kan bijvoorbeeld een rol zijn die nodig is. Bijvoorbeeld als de cliënt een monster of hoge status wil spelen of speelt, neemt de therapeut de rol van het slachtoffer aan, een lage status, zodat de client zijn monster rol kan uitbreiden.

*Intensifying – Het overdrijven of juist minimaliseren van een situatie. Om even stil te staan en te kunnen onderzoeken wat er op dat moment gebeurt in plaats van door te spelen.

*Defining – De therapeut zorgt dat de cliënt meer details geeft over wat ze spelen voordat er verder gespeeld wordt. Verbaal of non-verbaal wordt er meer duidelijkheid aangegeven over wat de rollen zijn en wat de situatie op dat moment is.

Act Completion – De therapeut benoemt wat hij of zij ziet gebeuren bij de cliënt maar wat op dat moment niet door de client wordt uitgespeeld. De therapeut speelt zelf de vermoedelijke impuls/ behoefte van de cliënt uit. De cliënt speelt zelf niet door schaamte of angst.

Emergent Varielation

*Emergent varielation – Wanneer de therapeut ziet dat het beeld niet overeenkomt met de rol die door de cliënt wordt gespeeld. De therapeut kan dit dan benoemen en hierdoor is er kans dat het verandert. De therapeut gaat als het ware het beeld dat in het spel ontstaat uitpakken. Wat laat de cliënt eigenlijk zien en wat wil de cliënt eigenlijk spelen.

*Transformation-to-the-Here-and-Now – Tijdens het spel in de playspace wordt de therapeut zichzelf en uit een gevoel over het proces wat zich afspeelt. Het biedt een mogelijkheid voor de therapeut om even het spel uit te stappen en verbaal commentaar te geven op het spel.

*Action Interpretation – De cliënt laat een soort gelijke situatie zien in het spel die hij of zij al eerder heeft laten zien. De therapeut zorgt ervoor dat de scène die op dat moment wordt gespeeld veranderd in de scène die al eerder is gespeeld. Zo ervaart de cliënt een connectie tussen deze twee.

Abstracting – De therapeut maakt de scène wat vager. Hierdoor ontstaat er ruimte voor projectie door de cliënt.

Suspending – Midden in de scène die gespeeld wordt vertragen en transformeren naar het hier en nu om te overleggen met de cliënt welke rollen er in de volgende scène worden gespeeld.

Bracketing – De scène verandert in een soort toneelstuk, film of een boek. Met als doel duidelijkheid te bieden en de cliënt te stimuleren door te gaan met die rol.

Replating rewinding – Een vorm van bracketing. De scène wordt opnieuw gespeeld maar zo gespeeld dat het lijkt alsof een video opnieuw wordt afgespeeld.

Pre-empting – De therapeut kiest een rol die de cliënt vaak kiest. De therapeut doet dit voordat de cliënt kans heeft om deze rol te spelen. Op deze manier wordt de cliënt aangemoedigd een andere rol te kiezen.

Divergent Varielation

*Sway, Armstrong, vangogh – Er voor zorgen dat er meer variatie ontstaat. Door middel van intensiteit, nabijheid of timing.

*Merge Picasso – De therapeut speelt twee tegenstellingen tegelijkertijd. Bijvoorbeeld iemand lief aankijken en knuffelen, maar zeggen 'ik haat je'. Hierdoor kan de therapeut zien welke van de tegenstellingen de cliënt het meest interessant vindt en waar de cliënt het meest op reageert. Ook leert de cliënt dat tegenstellingen naast elkaar kunnen bestaan.

*proximity play – De therapeut varieert met afstand tussen zichzelf en de cliënt. Spelen met afstand en nabijheid in het spel.

Mist turner smudge – De therapeut wordt een beetje vaag in het spel. Hij of zij verlengt de scène en smeert deze uit waardoor het abstract wordt. Hierdoor kan de cliënt een nieuwe betekenis geven aan het spel en wordt de cliënt uitgedaagd iets anders te projecteren en uit te spelen.

Spinout dali – De therapeut gaat zogenaamd weg in het spel en gaat bijvoorbeeld alleen iets anders spelen. Hierdoor is de cliënt "alleen". Er kan hierdoor geoefend worden met gevoelens van alleen zijn, verlating en verwaarlozing. En zo ontstaat er ander spel.

Spill wrench pollock monk – De therapeut introduceert een rol of beweging die niet helemaal overeenkomt met de scène maar toch past in de huidige scène.

Blank pinter beckett – De therapeut stopt met bewegen en praten door te pauzeren of te bevriezen. De cliënt kan hierop reageren in het spel.

Riff parker dizzy – De therapeut en de cliënt stoppen samen met het spelen van de scène. Samen nemen ze afstand van de scène door er bijvoorbeeld zogenaamd omheen te gaan lopen. Af en toe spelen ze dan kleine dingen die met de situatie te maken heeft. Zo ontstaat er een soort opsomming van belangrijke elementen uit de scène.

§1.2.3 ALIVE programma

Nu er uitgelegd is wat DvT is wordt er verder ingegaan op een programma wat een belangrijk onderdeel is voor dit actieonderzoek. Namelijk de stress reducerende sessies.

In het Post Traumatic Stress Center in New Haven (VS) bieden ze buiten het huidige therapie aanbod ook een schoolprogramma aan. Het ALIVE programma (*Animating Learning by Integrating and Validating Experience*). Het is een programma met als doel het verwerken van een trauma. In New Haven wordt het programma ingezet om kinderen te helpen hun stress te verminderen zodat het kind zich op een normale en betere manier kan focussen op school.

Het ALIVE model heeft een groot vertrouwen in de methode Developmental Transformations. Zoals eerder beschreven kan de methode voor diverse doelgroepen worden ingezet. Zo heeft DvT een zeer positief effect in het helpen verwerken van een traumatische ervaring op een spelenderwijze manier (Johnsons, 2009).

Volgens Johnson (2014) is spelen een natuurlijke activiteit voor kinderen. Er is gebleken dat fantasierijke rollenspelen erg gezond zijn voor kinderen. Niet alleen heeft het een positief effect op hun eigenwaarde, hun interpersoonlijke en persoonlijke sociale relaties, maar ook op hun cognitieve vaardigheden.

Door het inzetten van 15/20 minuten stress reducerende sessies kan de therapeut individueel met het kind op zoek naar stressvolle situaties die het kind bezig houden. Het begin van het spel is nog indirect maar al snel zal deze gelinkt worden aan de situatie die speelt zoals verwaarlozing, pesten, slechte schoolresultaten, ouderlijke discussies of geweld etc. Het kind wordt licht uitgedaagd om gevoelens te verkennen in het spel en daarmee tegelijkertijd verschillende coping stijlen leert kennen omtrent de situatie die hem of haar bezig houdt. Wanneer de "angst" situatie een paar keer is gespeeld wordt deze minder "angstig".

Hoe ziet zo'n stress reducerende sessie eruit?

Onderweg van het klaslokaal naar de dramaruimte vraagt de therapeut aan de leerling hoe hij of zij zich voelt. De leerling mag dan aanwijzen op een smileykaart (een vijf punten schaal) welk gevoel hij of zij heeft. Er is een keuze tussen heel boos/ heel verdrietig, boos/ verdrietig, niet zo goed, ok en heel blij. Dan stelt de therapeut vragen aan de leerling met als doel er zo snel mogelijk achter komen wat er dwars zit bij de leerling. Er worden vragen gesteld over hoe alles thuis gaat en of er iets is wat hem of haar overstuur maakt. Er worden persoonlijke vragen gesteld zoals, wie woont er bij jou in huis?, en wat voor dingen doen jullie samen? Etc.

De therapeut en de leerling gaan hierna de dramaruimte in. De ruimte moet een lege ruimte zijn met alleen een tapijt en kussens. Eenmaal in de ruimte start de therapeut zo snel mogelijk het spel met de leerling. Opzoek naar de behoeften en impulsen van het kind op dat moment zodat deze worden uitgespeeld, met als doel dat die behoeften en impulsen er mogen zijn. Het kind mag rennen, achterna gezeten worden, tegen monsters vechten, dansen, zingen etc. De sessies bevatten vaak snel lichamelijk contact zoals worstelen, duwen en of springen op de therapeut. Als de mogelijkheid zich aandoeft brengt de therapeut thema's en situaties in het spel die matchen met de problemen of events van het kind.

Deze "problemen" zijn eerst nog indirect. Zodra de leerling in staat is om meer open over de problemen te spelen zal de therapeut sneller naar het probleem toewerken.

Wanneer de sessie klaar is mag de leerling weer op de smileykaart aangeven hoe hij of zij zich voelt. Veel leerlingen gaan na de sessie veel kalmer terug naar hun klas en geven aan zich beter te voelen.

Conclusie van de rol van het medium in dit onderzoek

In dit onderzoek is onderzocht hoe bovengenoemde stress reducerende sessies waarin de methode DvT wordt gebruikt, specifiek ingezet kunnen worden bij het verbeteren van sociale vaardigheden bij kinderen met trekken van externaliserend gedragsproblematiek.

§1.3 Verdieping op de doelgroep

Het Instituut voor maatschappelijk werk in Tilburg (IMW) biedt diverse trainingen en cursussen gericht op weerbaarheid en sociale vaardigheden. Het IMW en basisschool de Alm hebben al een langdurige connectie met elkaar. Diverse trainingen worden al meerdere jaren op deze school aangeboden.

Basisschool de Alm (2013) omschrijft zich als volgt:

Basisschool de Alm ligt in de wijk Groenewoud in Tilburg....Er zitten ± 200 kinderen op onze school. Basisschool de Alm is een buurtschool met een duidelijke functie in de wijk. Kinderen moeten zich veilig en prettig voelen, competent en gewaardeerd. Daardoor kunnen zij zich optimaal ontwikkelen zowel op cognitief...als sociaal emotioneel gebied....Onze leerkrachten zijn erg betrokken bij de kinderen. Zij trachten ieder kind de zorg te geven die het nodig heeft....Onze school heeft een sterke binding met de wijk. Ouders zijn altijd welkom en worden betrokken bij activiteiten. Ouderbetrokkenheid is echter niet vanzelfsprekend. De groep van betrokken ouders is klein (p. 2).

De doelgroep van dit actieonderzoek zijn kinderen van 8 t/m 10 jaar uit groep 5 met trekken van externaliserend gedragsproblematiek.

Van Dijk (2014) omschrijft externaliserende gedragsproblemen als volgt:

Externaliserende gedragsproblemen hebben te maken met de manier waarop kinderen en jongeren omgaan met stress en emoties. Deze kinderen hebben te weinig controle over de emoties en deze worden uitgereageerd. Ze hebben vaak conflicten met andere kinderen of volwassenen.

Typische problemen zijn agressie, overactief gedrag en ongehoorzaamheid (para. 2).

De kinderen waar ik vorig schooljaar mee heb gewerkt hebben vaak een kort lontje en zijn verbaal en fysiek agressief. Verbaal uit zich dit door te schelden en te schreeuwen. Er is weinig controle, en een tegenreactie op dezelfde manier door een andere klasgenoot veroorzaakt direct een conflict die op een impulsieve manier wordt geuit in bijvoorbeeld slaan, schoppen, knijpen, spugen (vechten).

Dit gedrag corrigeren is uit mijn ervaring niet gemakkelijk. Letterlijk het kind optillen naar de gang lijkt soms de enige oplossing om terug tot zichzelf te komen zodat de woede die is ontstaan ontladen kan worden. Dit gedrag komt in de klas bijna elke dag voor. Het veroorzaakt een onveilige sfeer in de klas waarbij andere kinderen bang worden of juist meegaan in hetzelfde gedrag. Dagelijks worden lessen die de leerkracht verzorgd onderbroken. Volgens van der Sluis (2001) wordt er tegenwoordig op scholen veel meer tijd en aandacht geschonken aan de manier waarop kinderen met elkaar omgaan. Het is voor leerkrachten, ouders en andere betrokkenen erg lastig om er achter te komen waar iets is fout gegaan en hoe en waarom dat is gebeurd. Leerkrachten proberen zoveel mogelijk te zien maar zij kunnen ook niet overal tegelijk aanwezig zijn. Vaak worden leerkrachten aangesproken om problemen te voorkomen en wanneer dit niet lukt deze problemen op te lossen.

Er wordt nog al wat van een leerkracht verwacht om buitenom de lessen toe te passen in de praktijk. Wanneer het probleem niet opgelost kan worden is het mogelijk dat er extern hulp wordt ingeschakeld. Dit geldt ook voor de doelgroep van het onderzoek. De leerlingen van groep 5 op basisschool de Alm hebben een sociale vaardigheidstraining gehad, maar gedurende deze training was op te merken dat dit voor hen nog lastig was. De training was aangepast aan hun niveau maar leek toch te hoog gegrepen. De vaardigheden die aangeleerd werden in de training werden in de praktijk niet toegepast. Elk kind is anders en het aanleren van sociale vaardigheden is moeilijk wanneer de leerling nog niet goed in staat is op zichzelf te reflecteren. Van belang is het eigen gedrag herkennen om vervolgens nieuw gedrag toe te passen.

Wat mij opviel bij één leerling is dat hij alles vanuit zijn eigen kader bekijkt. Een blik, een reactie, een onvoorspelbare handeling van iemand anders was genoeg om boos te worden. In principe is dat zijn "juiste" misschien wel aangeleerde manier van zelfbescherming. Confronteren en zelfervaring lijkt mij een juiste manier om bewuster te worden van eigen gedrag. De methode developmentale transformations lijkt hierbij een juiste methode om dit te doen. In het spel kan de therapeut diverse manieren van fout en goed gedrag spelen zodat de cliënt kan ervaren en experimenteren met het nieuwe gedrag. Aan de hand van gesprekken met de leerkrachten zijn de volgende doelen opgesteld met betrekking op de onderzoekspopulatie.

Hoofddoel:

- De leerlingen met trekken van externaliserende gedragsproblematiek hebben een verbetering in sociale vaardigheden ontwikkeld.

Subdoelen:

- De leerlingen kunnen negatief gedrag van anderen beter negeren.
- De leerlingen zijn zich meer bewust van eigen handelen.
- De leerlingen zijn zichtbaar kalmer.
- De leerlingen zijn zichtbaar vrolijker.
- De leerlingen zijn meer open over hun eigen ervaringen/leven

§1.3.1 Sociale vaardigheden

Om aan de sociale vaardigheden te werken is het van belang te weten welke sociale vaardigheden er zijn. Daarom wordt in deze sub paragraaf beschreven aan welke sociale vaardigheden er gewerkt kunnen worden. Onderstaande vaardigheden worden veelal aangeleerd in een SoVa-training. Gubbels (2003) benoemt de volgende vaardigheden:

- De eerste vaardigheid is *elkaar aankijken*. Wanneer je elkaar niet aankijkt tijdens het praten verlopen gesprekken minder fijn. Je kunt dan bijvoorbeeld denken dat de ander niet naar je wilt luisteren of het niet met je eens is. De ander kan denken dat je misschien iets te verbergen hebt.

- Een tweede vaardigheid is *om de beurt praten*. Veel kinderen kunnen niet goed op hun beurt wachten en praten voor hun beurt. Door elkaar heen praten leidt tot misverstanden en irritaties. Andere kinderen zijn meestal stil en nemen weer te weinig initiatief om mee te praten.
- Een derde vaardigheid is *vragen stellen*. Kinderen communiceren vaak zonder vragen te stellen. Ze stellen hun vragen non verbaal, ze trekken bijvoorbeeld letterlijk aan je jas om je aandacht te vragen. Vaak zijn er ook kinderen die vragen stellen die uit één woord bestaan. Als kinderen met elkaar spelen of werken kan er van alles misgaan doordat ze elkaar geen vragen stellen of dat ze geen goede vragen stellen. Kinderen pakken bijvoorbeeld elkaars spullen zomaar af. Door het stellen van goede vragen worden misverstanden en ruzies voorkomen.
- Een vierde vaardigheid is *reageren op het antwoord nee*. Voor kinderen met een negatief zelfbeeld kan een nee als een hele grote afwijzing voelen. Maar weer bij andere kinderen wekt een nee agressie op. Sociaal teruggetrokken kinderen hebben vaak als reactie dat ze wegkruipen. Bij sociaal agressieve kinderen wordt vaak een reactie gezien waarbij ze gaan vechten. Van belang is dat het kind ontdekt dat nee er soms gewoon bij hoort.
- Een vijfde vaardigheid is *onderhandelen*. Om aansluiting te vinden en te houden bij andere kinderen is onderhandelen van belang. Er wordt gesproken over drie vormen bij onderhandelen namelijk om de beurt, samen iets anders bedenken en toegeven.
- Een zesde vaardigheid is *nee zeggen* tegen een ander. Sommige kinderen vinden het moeilijk iets te weigeren en laten over zich heen lopen. Weer andere kinderen kunnen alleen op een agressieve manier weigeren. Het kind moet op een rustige, niet agressieve manier nee leren zeggen.
- Een zevende vaardigheid is *sorry zeggen*. Dagelijks kunnen er dingen mis gaan tussen kinderen. De één stoot de ander, iemand laat iets van een ander vallen etc. Gelukkig gebeuren de meeste van deze dingen per ongeluk. Vaak wordt de gedupeerde boos en voor het andere kind is het dan moeilijk om naar het kind toe te gaan en schuld te bekennen. Het kost zelfvertrouwen en durf om sorry te zeggen.
- Een achtste vaardigheid is *vragen of je mee mag doen*. Sommige kinderen vinden het moeilijk om aan te sluiten bij een groepje. Weer andere kinderen dringen zich juist op.
- En daarbij komen we bij de negende vaardigheid namelijk *hoe je moet reageren wanneer je niet mag meedoen*. Omgaan met een afwijzing is niet makkelijk. Vooral bij jonge kinderen leidt het niet mee mogen doen met andere kinderen, gemakkelijk tot heftige reacties als boos worden.
- En ten slotte de laatste vaardigheid *hoe je om moet gaan met pesten*. Kinderen die pesten hopen op een reactie van het slachtoffer. Hierdoor blijft het “leuk” om door te gaan met pesten. Door in het begin gelijk duidelijk en op een rustige manier aan te geven dat het niet leuk is bestaat er een grotere kans dat het niet meer interessant is voor de pester om door te gaan.

§1.4 Zoekstrategie

Allereerst ben ik voor mijn actieonderzoek letterlijk naar de kern van developmental transformations gegaan. De eerste drie maanden van het laatste studiejaar heb ik er voor gekozen mijn minor te doen bij het PTSD center in Amerika. Daar heb ik mij drie maanden verdiept in de methode met als doel te leren hoe ik de methode in de praktijk moet toepassen. Tevens heb ik daar veel literatuur aangereikt gekregen waaronder diverse artikelen en boeken.

Vanuit Amerika heb ik contact opgenomen met leidinggevende B. Blommers van de afdeling team trainingen van het Instituut Maatschappelijk werk Tilburg.

Door middel van een interview per e-mail heb ik vragen gesteld. Op deze manier kon ik erachter komen waar de interesse ligt bij het IMW om onderzoek te doen. Ik ben daarna gaan passen en meten om te kijken hoe ik de methode DvT passend kon maken met de doelgroepen binnen het IMW.

Om meer te weten te komen over hoe ik DvT kan inzetten met een specifieke doelgroep heb ik D. R. Johnson zelf geïnterviewd. Omdat DvT volledig gebaseerd is op improvisatie is het lastig van te voren te bedenken wat er gaat gebeuren. Ik wilde dus ook meer informatie over hoe je in de sessie een bepaald doel kunt vast houden. Volgens D. R. Johnson (persoonlijke communicatie, 12 November 2014) kun je dit doen door aan het begin van de scène met het probleem te starten. Wanneer de aandacht op dit spel verslapt is er eigenlijk vaak niks aan de hand en gaat dit goed. Wanneer er continu aandacht ligt op dit “probleem” is er wel iets aan de hand en kan je er dus mee gaan spelen.

Met deze insteek kreeg ik het vertrouwen om opzoek te gaan naar een specifieke doelgroep.

Ik kwam op het idee om een groepje te onderzoeken waarmee ik in 2014 ook eerder heb gewerkt. Zij kregen toen een sociale vaardigheidstraining aangeboden door mij en mijn collega H. Gubbels. Toen ik terug in Nederland was heb ik een afspraak met haar gemaakt om te kijken of mijn idee interessant was. H. Gubbels was heel positief en heeft voor mij contact opgenomen met de desbetreffende school

(basisschool de Alm). Er kwam snel een positieve reactie terug en H. Gubbels regelde voor mij een kennismakingsgesprek waarbij ik mijn onderzoeksvoorstel kon doen. Voordat ik deze afspraak had wilde ik mij goed verdiepen in de combinatie van het aanleren van vaardigheden in een therapeutische setting. Daarom heb ik mij nog verder verdiept door middel van scripties te zoeken via de hbo-kennisbank en artikelen uit het tijdschrift voor vaktherapie. Ik heb verder weinig probleemgebied verkenning gedaan via databanken die vanuit Zuyd Hogeschool worden aangeraden. De rede hiervoor was dat ik weinig informatie kon vinden met betrekking op dit onderzoek. Echter heb ik later in het onderzoek nog twee dramatherapeuten geïnterviewd om achter hun visie te komen over het inzetten van DvT bij het aanleren van sociale vaardigheden, de uitwerking van de interviews zijn in bijlage 5 terug te lezen. Zoals eerder beschreven kreeg ik veel informatie aangereikt van het PTSD center en tevens kreeg ik een online databank aangereikt waar ik nog vele artikelen heb kunnen vinden relevant voor mijn onderzoek. In de bijlage 1 kunt u mijn zoek-geschiedenis raadplegen.

§1.5 Resultaten uit bestaand onderzoek

Tijdens het probleemgebied verkenning zijn er resultaten gezocht uit bestaande onderzoeken. De methode developmental transformations wordt steeds bekender en dus meer literatuur komt ter beschikking. Maar wanneer je literatuur zoekt met betrekking op de 15 minuten sessies is er nog niet veel onderzoek gedaan. Hieronder worden twee onderzoeken beschreven die het meest van toepassing zijn op dit actieonderzoek.

Zo vond ik een bachelor scriptie genaamd Express. Drie studenten genaamd L. van Gorp, K. Voort en M. van Meegen hebben een kwalitatief en kwantitatief onderzoek gedaan naar de effecten van Express sessies bij twaalf brugklasleerlingen binnen het regulier onderwijs door middel van de dramatherapeutische methode Developmental Transformations. (Express sessies zijn de stress reducerende sessies). Uit de resultaten blijkt dat de Express sessies een positief effect hebben gehad op (de problematieken van) de individuele leerlingen. Problematieken zoals pesten, onrustige leerlingen, storend gedrag, weinig groepscohesie en geringe ontwikkeling van identiteit (Express, 2014).

Het PTSD center in New Haven heeft onderzoek gedaan naar de stress reducerende sessies op drie verschillende scholen. De leerlingen vonden het geweldig om mee te gaan voor de sessies. Ook zijn de leerlingen erg open over hun leven, problemen en hun zorgen. De playspace had een positief effect op de leerlingen zodat zij zich comfortabel voelen en zich goed kunnen uiten. Veel leerlingen gingen veel kalmer terug naar de klas met als positief effect op de klasgenoten waardoor de gehele klas rustiger werd. De sfeer in de klas verbeterde en de leerkrachten kregen meer tijd om les te geven in plaats van de klas te corrigeren (Jewers-Dailley, 2014). Daadwerkelijke resultaten zijn terug te vinden in bijlage 2.

§1.6 Noodzaak / Relevantie

Door mijn minor bij het PTSD center ben ik zeer enthousiast over de methode DvT. Ik zie als student dramatherapie veel toekomst in de methode. In Amerika bieden ze een minor programma en een masterstage aan. Als student kun je veel ervaring opdoen in het werken met de methode binnen basisscholen en middelbare scholen. Na het behalen van mijn bachelor wil ik zeker terug gaan om mij verder te verdiepen. Op hogescholen in Nederland waar je dramatherapie kunt studeren zou het aanbod nog meer uitgebreid kunnen worden door studenten meer te leren over DvT. Zoals eerder beschreven is Developmental Transformations - een opkomende methode in Nederland waar veel scholen in New Haven (VS) al veel baat bij hebben gehad. Er is een duidelijke verbetering in de groepscohesie binnen de scholen en de leerlingen voelen zich naar eigen zeggen vrolijker en beter. Naar aanleiding van mijn stagejaar bij het Instituut voor Maatschappelijk Werk Tilburg ben ik steeds meer gaan nadenken over de voordelen van een soort gelijk programma zoals ALIVE. In Nederland bestaat dit nog vrijwel niet en ik ben er van overtuigd dat ook in Nederland dit een positief effect zal hebben op de school, de leerkrachten, de klas en de leerlingen. Het komt heel vaak voor dat een leerkracht zijn of haar les moet onderbreken vanwege "storend" gedrag van één of meer leerlingen. Dit kan ten koste gaan van de educatieve leerdoelen.

Door middel van stress reducerende sessies is het de bedoeling dit stukje weg te nemen van de leerkrachten zodat zij ongestoord verder hun les kunnen aanbieden. De aanpak van ALIVE zal meer rust bieden voor de leerlingen. Het uiten van gevoelens, emoties en gedachten over events die bij de leerling spelen zal het stress niveau verlagen waardoor leerlingen zich beter kunnen focussen in de lessen en er minder incidenten plaats nemen in de klas. Het komt soms voor dat er te laat wordt ingegrepen in schoolklassen. Er is dan een probleem en deze moet worden opgelost. Mijn ervaring is dat dit in de praktijk met SoVa-trainingen hetzelfde is. Er wordt dan extern hulp gevraagd door de school, maar zodra deze hulp weer verdwijnt, is er een grote kans dat de leerlingen weer in hun oude gedragspatroon vallen. Een vast aanbod binnen de school waarin preventief gewerkt wordt lijkt daarom een goede oplossing te zijn.

§1.7 Begrippenlijst

Externaliserende gedragsproblematiek Op anderen naar buiten gerichte gedragsproblemen. Voorbeelden zijn driftbuien, ongehoorzaamheid, agressiviteit, schelden etc. Vooral de omgeving heeft er vaak last van.

Creatieve Therapie Oude verzamelnaam voor beeldende therapie, danstherapie, dramatherapie, muziektherapie en psychomotorische therapie (Federatie Vaktherapeutische Beroepen, 2015).

Developmental Transformations (DvT) Een op improvisatie gebaseerde dramatherapeutische methode. De hele therapie sessie vindt plaats in het spel. Er wordt vanuit gegaan dat alles wat de cliënt inbrengt in het spel een connectie heeft met de realiteit. Er kan dus op een speelse manier gewerkt worden met “realistische” problemen die de cliënt heeft.

Dramatherapie Dramatherapie is een behandelvorm die zich richt op psychische, sociale en emotionele problemen. Het doel is om deze problemen op te heffen, overwinnen, onderkennen, verminderen of accepteren (Federatie Vaktherapeutische Beroepen, 2015). Door middel van creativiteit en fantasie wordt er aan deze problemen gewerkt (Jones, 2007). Binnen dramatherapie wordt gebruik gemaakt van verschillende theaterwerkvormen en expressietechnieken zoals bijvoorbeeld rollenspelen, maskers, improvisatiespel, theaterteksten, regisseren, handpoppen en decors (Federatie Vaktherapeutische Beroepen, 2015).

Fantasie Verbeelding, iets wat verzonnen is (van Dale, 2015).

Improvisatie Onvoorbereid bedenken en uitvoeren (van Dale, 2015).

Playspace De spelruimte waarin de therapie plaats vindt. Een bestaande ruimte wordt door middel van fantasie omgezet in een spelruimte waarin zogenaamd alles mogelijk is en waarin over alles gespeeld kan worden.

Sociale vaardigheid De gewoontes, de houding, de kennis en de vaardigheden die gericht zijn op het kunnen functioneren in een groep en het kunnen deelnemen aan activiteiten die in groepsverband gedaan worden (Jansen Vos, van der Brom & Schüller, 1977).

Trekken van externaliserende problematiek De persoon laat gedragskenmerken zien van externaliserende problematiek. Er is geen diagnose gesteld bij de persoon.

Vaktherapie Vaktherapie is een verzamelnaam waaronder beeldende therapie, danstherapie, dramatherapie, muziektherapie en psychomotorische therapie vallen (Federatie Vaktherapeutische Beroepen, 2015).

Hoofdstuk 2 Vraagstelling en doelstelling

§2.1 Vraagstelling

Uit de probleemstelling is de volgende vraagstelling naar voren gekomen. Deze luidt als volgt:

Hoofdvraag

“Hoe kunnen stress reducerende sessies waarin de dramatherapeutische methode Developmental Transformations wordt toegepast een bijdrage leveren aan het verbeteren van sociale vaardigheden bij leerlingen (groep 5) van 8 t/m 10 jaar met trekken van externaliserend gedrag problematiek op basisschool de Alm?”

Subvragen

- Aan welke therapeutische randvoorwaarden moeten de stress reducerende sessies voldoen om tot verbetering van de sociale vaardigheden te komen?
- Welke invloed hebben de stress reducerende sessies op het gevoel van de leerlingen?
- Zijn er bijzondere aspecten waarmee de therapeut rekening kan houden wanneer hij of zij DvT inzet om sociale vaardigheden te verbeteren bij kinderen met trekken van externe gedragsproblematiek?
- Wat is het verschil in de stress reducerende sessies onderdeel van the ALIVE program (New Haven) met de 15 minuten sessies op basisschool de Alm?
- Is er een positieve ontwikkeling na zes weken in het verminderen van externaliserend gedrag waarbij sociale vaardigheden zijn toegenomen?

§2.2 Doelstelling

Er zijn verschillende doelen die er met het onderzoek behaald willen worden. Allereerst wil met dit onderzoek een bijdrage leveren aan het vak drama therapie. Ik ben er van overtuigd dat drama therapie binnen het regulier basis en middelbaar onderwijs een mooie uitbreiding voor ons werkveld kan betekenen.

Op veel basisscholen worden kortdurende trainingen aangeboden in het verbeteren van sociale vaardigheden. Deze trainingen geven een helder inzicht over hoe je deze vaardigheden moet toepassen. Zo omschrijft H. Gubbels (2006) door middel van *modeling* (voordoen van (on)gewenst gedrag), *shaping* (ondervinden van het gedrag in stapjes, deze stapjes duidelijk benoemen en stuk voor stuk oefenen), *gedragsoefening* (oefenen van het gedrag) en *prompting* (terwijl het kind het vaardige gedrag uitvoert, deelinstructies geven waar het mis dreigt te gaan) het kind de nieuwe vaardigheden kan leren.

Maar wat mij al heel vaak is opgevallen is dat zodra de bijeenkomst klaar is en de leerlingen een stap buiten de deur doen bijna gelijk vervallen in hun “oude gedrag”. Herhaling is van belang om onbewust bekwaam te worden.

Daarom heb ik een groot vertrouwen in de methode developmental transformations. Door keer op keer te spelen met “vaardig” en “onvaardig” gedrag zal het goede gedrag “gewoon” worden. Ik hoop met mijn onderzoek aan te kunnen tonen dat deze methode een bijdrage zal hebben in het verbeteren van sociale vaardigheden bij leerlingen met trekken van externaliserende gedragsproblematiek.

Hoofdstuk 3 Onderzoeksopzet

§3.1 Onderzoekstype

Het doel van dit onderzoek is om er achter te komen of stress reducerende sessies specifiek ingezet kunnen worden voor het verbeteren van sociale vaardigheden bij kinderen met trekken van externe gedragsproblematiek. Er wordt in dit onderzoek gekeken of deze sessies buitenom het oorspronkelijke doel namelijk het verminderen van stress ook ingezet kunnen worden met een ander doel.

Smaling (2006) zegt het volgende over een ontwikkelingsonderzoek: “Meestal heeft ontwikkelingsonderzoek betrekking op de verdere ontwikkeling van een ontwerp” (para. 18). Deze uitspraak komt overeen met het doel van dit onderzoek. Er wordt namelijk een verdere ontwikkeling gemaakt met betrekking op de sessies.

Volgens Michelbrink (2007) wordt er in een ontwikkelingsonderzoek gewerkt aan het verbeteren van eigen of andermans beroepsmatig handelen. Ook heeft een ontwikkelingsonderzoek als resultaat een product zoals een trainingsprogramma of een methodiek (Smaling, 2006).

Aan het eind van dit onderzoek is een programma ontstaan waarbij 15 minuten sessies worden aangeboden binnen het regulier basisonderwijs.

Het onderzoekstype dat dus het meest overeenkomt met de doelen van dit onderzoek is ontwikkelingsonderzoek en dus is dit de onderzoekstype van het onderzoek.

§3.2 Onderzoeksmethode

Michelbrink (2007) zegt het volgende over het belangrijkste doel van een onderzoek: “Het belangrijkste doel van het onderzoek is om een antwoord te geven op de vraag of een oplossing is aan te dragen voor het probleem van die praktijk” (p.23). Het probleem dat zich voordoet in de praktijk is dat er in groep 5 op basisschool de Alm een selecte groep leerlingen zit die in een extreme vorm trekken van externaliserend gedrag laten zien. Er is in deze klas al twee geprobeerd het probleem op te lossen door middel van een SoVa-training. Maar jammer genoeg heeft dit niet het effect waarop werd gehoopt, namelijk het verminderen van het externe probleem gedrag.

De visie achter dit onderzoek is dat het belangrijk is om te kijken naar de oorzaken van de problemen en waarom een leerling zich zo voelt dat er in zijn of haar ogen geen ander mogelijkheid is om bijvoorbeeld zo boos te worden. Pas wanneer dat is achterhaald kan er gewerkt worden aan het verbeteren van sociale vaardigheden. Een programma met een therapeutische ondergrond kan daar in helpen. Een therapeut is namelijk in staat om verdieping te zoeken in de problemen bij de leerling. Dit zijn allemaal hele mooie uitspraken die wel logisch overkomen, maar om daadwerkelijk aan te tonen dat het ook zo is, is het van belang dat er een onderzoek plaats vind in de praktijk. Volgens Michelbrink (2007) wordt een actieonderzoek uitgevoerd in de praktijk om kennis te verkrijgen over hoe er beter gehandeld kan worden om het probleem aan te pakken.

Met behulp van de stress reducerende sessies wordt er in dit onderzoek gekeken of deze aanpak een betere aanpak is om sociale vaardigheden te verbeteren bij de leerlingen in groep 5 op basisschool de Alm. De onderzoeksmethode die het beste bij dit onderzoek past is dus een actieonderzoek. Alleen via deze methode is er daadwerkelijk achter te komen of deze manier van aanpak daadwerkelijk werkt.

§3.3.1 Voorfase en oriëntatiefase

Als eerste heb ik gekeken naar mijn eigen motieven voor dit actieonderzoek. Volgens Michelbrink (2007) kunnen er twee soorten motieven zijn. Een eerste motief kan zijn dat de onderzoeker een onderzoek doet naar zijn eigen handelen in de beroepspraktijk. Het doel is dan het verbeteren van eigen beroepsmatig handelen. Een tweede motief kan zijn dat de onderzoeker een onderzoek doet naar de situatie die afspeelt binnen een groep mensen en heeft het onderzoek als doel om daarin de groep te ondersteunen in het verbeteren van de situatie. Mijn motivatie voor dit onderzoek is gericht op mijn eigen handelen als dramatherapeut. Ik wil zelf meer verdieping zoeken binnen de methode DvT en hoe deze nog meer ingezet kan worden.

Maar mijn motivatie achter dit onderzoek is ook dat ik wil onderzoeken of de methode een bijdrage kan leveren in het verbeteren van sociale vaardigheden. Ik wil de onderzoekspopulatie namelijk zes leerling uit groep 5 met trekken van externaliserende gedragsproblematiek helpen en ondersteunen in het verbeteren van hun sociale vaardigheden. Voor er met het onderzoek werd gestart was er voor mij duidelijk dat er een hulpvraag in deze groep ligt. Dit was duidelijk voor mij omdat er al twee keer SoVa trainingen zijn aangeboden door mijn voormalige stageadres bij het Instituut voor Maatschappelijk Werk in Tilburg (IMW). Met deze insteek was ik er van overtuigd dat basisschool de Alm open zou staan voor een onderzoeksvoorstel waarbij er verder wordt gewerkt aan het verbeteren van de sociale vaardigheden bij deze leerlingen. Samen met H. Gubbels (SoVa trainer bij het IMW) en tevens collega waarmee ik samen de training in deze klas had aangeboden hebben wij gekeken naar hoe ik mijn intrede als onderzoeker op de Alm kon doen. H. Gubbels is komt al een langere tijd op basisschool de Alm en heeft daar veel contacten. Ze heeft mij geholpen om contact te leggen met de internbegeleider R. Reek, die volgens haar de meest geschikte persoon zou zijn om het onderzoek aan voor te stellen. Door middel van een opgestelde e-mail heb ik een voorstel kunnen doen over mijn onderzoek. Al snel kwam er een positieve reactie terug waarbij ik werd uitgenodigd om mijn voorstel mondeling toe te lichten. Tijdens dit gesprek met H. Gubbels en R. Reek was mijn doel een zo duidelijk mogelijk beeld te scheppen over wat de stress reducerende sessies zijn en waarvoor deze dienen. Tijdens het gesprek heb ik tevens uitgelegd dat ik de sessies wil in zetten om sociale vaardigheden te verbeteren bij een groepje kinderen uit groep 5. De voorkennis van deze klas werkte in mijn voordeel omdat de klas mij al kent maar dat ik ook geen onbekend gezicht ben binnen deze school. Een voordeel is dat ik als onderzoeker minder nadruk hoefde te leggen op de intrede waarbij iedereen nog moet kennismaken maar dat ik dus zo snel mogelijk aan de slag kan in de praktijk. Het voorstel over de sessies werd positief ontvangen en al snel werd mijn onderzoeksvoorstel goed gekeurd. Belangrijke beslissingen die tijdens het gesprek terug kwamen waren in het bijzonder de toestemming krijgen van de ouders en hoe ik mijzelf moet noemen. Er werd benadrukt dat de ouders van de leerlingen niet altijd heel blij zijn met de trainingen die werden gegeven. Om te voorkomen dat er teveel affectie zou zijn tegen de sessies leek het ons slimmer om mij voor te stellen als dramadocent. Een volgende stap was kennismaken met de betrokken leerkrachten van groep 5. Ook door hun werd er positief gereageerd op mijn plan van aanpak en werd er benadrukt dat de combinatie van het terug laten komen van de sociale vaardigheden zij erg belangrijk vinden voor groep 5.

Vanaf de oriëntatiefase werden er steeds meer contacten aangelegd gelinkt aan de onderzoekslocatie namelijk basisschool de Alm. Gedurende deze periode is er een AO-netwerk samengesteld. Het AO-netwerk is te lezen in tabel 1 en wordt er betrokkene omschreven wat zijn of haar rol is binnen dit actieonderzoek.

Tabel 1: AO-netwerk

Betrokkenen binnen het Actieonderzoek	Rol binnen het onderzoek
Opleiding creatieve therapie (drama), Zuyd Hogeschool.	De opleiding creatieve therapie is de opdrachtgever van mijn onderzoek. In het vierde jaar wordt er verwacht een afstudeerproject te doen waarbij onderzoek wordt gedaan. De opleiding is dus de opdrachtgever van mijn actieonderzoek.
Natalie Vermorken, onderzoeker.	Probleemaanbrenger van het onderzoek. In mijn derde jaar, tevens mijn stagejaar binnen het IMW heb ik gewerkt met mijn nu huidige onderzoeksgroep. Op mijn eigen initiatief heb ik onderzoek gedaan met kinderen met trekken van externaliserende gedragsproblematiek en heb ik onderzocht hoe ik met de dramatherapeutische methode DvT hun sociale vaardigheden kan verbeteren.
Onderzoekspopulatie, een selecte groep uit groep 5 van basisschool de Alm.	De probleemdagers van mijn onderzoek (de personen waarbij het probleem speelt). Zes leerlingen waar trekken van externe gedragsproblematiek worden gezien. Deze zes kinderen uiten gevoelens op een extreme manier naar buiten. Er worden veel complicaties gezien op school. Ruzie, vechten, schelden, moeite met samenwerken etc.

J. van Hout Leerkraft 1 groep 5.	J. van Hout oftewel Leerkraft 1 is een direct betrokkene in mijn onderzoek. Leerkraft 1 staat driemaal in de week voor de klas en heeft veel invloed op de groep. De onderzoekspopulatie heeft naar haar eigen zeggen ontzag voor haar en haar structurele manier van aanpak zorgt voor meer rust in de klas.
F. Coenen Leerkraft 2 groep 5.	F. Coenen oftewel Leerkraft 2 is een direct betrokkene in mijn onderzoek. Leerkraft 2 staat tweemaal in de week voor de klas. Zelf geeft ze aan graag hulp te willen bij deze groep, want ze ondervindt veel obstakels tijdens het geven van de lessen door de onderzoekspopulatie.
R. Reek, Internbegeleider basisschool de Alm.	R. Reek is een indirect betrokkene van mijn onderzoek. R. Reek gaat veel aan de slag met mijn onderzoekspopulatie. Voor haar is mijn onderzoek interessant omdat ik tevens aan de slag ga met het verbeteren van gedrag van de onderzoekspopulatie.
Overige leerlingen groep 5 de Alm.	De overige leerlingen uit groep 5 zijn indirect betrokkenen. Deze leerlingen zitten dagelijks bij elkaar in de klas en geven zelf aan de sfeer niet fijn te vinden.
C.van Gompel, trainer IMW.	C. van Gompel is een trainer bij het IMW. Zij is indirect betrokken bij mijn onderzoek. C. van Gompel is een dramatherapeut hierdoor kan ik met haar over mijn onderzoek op dramatherapeutische vlak reflecteren.
N. Johnson, Trainer IMW.	N. Johnson is indirect betrokken bij mijn onderzoek. Omdat N. Johnson dramatherapeut is kan ik met haar over mijn onderzoek op dramatherapeutische vlak reflecteren.
H. Gubbels, Trainer IMW.	H. Gubbels is indirect betrokken bij mijn onderzoek maar zeker een belangrijke factor in mijn onderzoek. Via haar heb ik de link kunnen leggen met de onderzoek locatie. Tevens heeft zij al veel gewerkt met de onderzoekspopulatie en is er in de toekomst kans dat ze daar weer mee werkt. Mijn onderzoeksgegevens zullen voor haar daarom interessant zijn. Ook heeft zij de sociale vaardigheidstraining "Tim en Flapoor" ontwikkeld.
E. Geerts, Schoolmaatschappelijk werker op basisschool de Alm.	E. Geerts is indirect betrokken bij mijn onderzoek. Zij werkt met een aantal leerling die behoren tot mijn onderzoekspopulatie.
Jaap Welten, scriptiebegeleider	Jaap Welten is indirect betrokken in mijn onderzoek. Bij hem kan ik terecht op het gebied van vragen over mijn scriptie en de desbetreffende methode developmentale transformations aangezien zijn achtergrond hier ligt.

§3.3.2 Diagnostische Fase

In samenwerking met R. Reek, H. Gubbels en J. van Hout hebben wij een gezamenlijke conclusie kunnen maken met betrekking op de diagnose van de probleemhebbers, de leerlingen. Mijn voorkennis van deze leerlingen door de eerder gegeven SoVa training aan deze klas zorgde ervoor dat ik de kinderen al kende en hun bijbehorende "problematiek". Uit ons gesprek bleek deze voorkennis al snel overeen te komen. Vervolgens heb ik een diagnose kunnen opstellen van de probleemhebbers.

Ik heb in deze fase gesprekken gehad met H. Gubbels om mij nog meer te verdiepen in de problematiek. Om een nog beter beeld te krijgen van de leerlingen ben ik later apart in gesprek gegaan met de desbetreffende leerkrachten. Ik heb met hun samen gekeken naar wat de belangrijkste “problemen” zijn bij de leerlingen.

In de klas waar het onderzoek is gedaan heerste onveiligheid. De groep reageert negatief op elkaar door elkaar veel uit te dagen. Er is vaak ruzie en veel kinderen uiten de ruzie door te vechten met elkaar. De leerkrachten uit de klas moeten de les vaak onderbreken om dit gedrag te corrigeren. In de lessen reageren de leerlingen ook aanvallend naar de leerkrachten maar voornamelijk richting leeftijdgenoten. Wanneer het niet nodig is om leerlingen te corrigeren is het nog steeds lastig inhoudelijk verdieping te vinden omdat de spanningsboog van veel kinderen dit niet aan kunnen. Voor dit onderzoek ben ik mij gaan richten op een selecte groep uit de klas die het gedrag externaliserend uiten. De leerlingen vertonen ieder op hun eigen manier trekken van externe gedragsproblematiek. Er wordt trekken van omschreven omdat er geen officiële diagnose is gesteld door een psycholoog. Tijdens het onderzoek en bij het beëindigen van het onderzoek is gebleken dat een aantal leerlingen een psychologisch onderzoek nodig hebben om uit te kunnen sluiten dat het gedrag niet wordt veroorzaakt door bijvoorbeeld een gedragsstoornis. Ook lijken de leerlingen elkaars gedrag continu te versterken en heerst er een sfeer waarbij iedereen elkaar van alles verwijt. Om meer te lezen over de doelgroep wordt er verwezen naar hoofdstuk 1.4 waarin een omschrijving van de doelgroep is te lezen.

§3.3.3 Ontwikkelingsfase

Begin september 2014 ben ik gestart met het voorbereiden van mijn onderzoek. Ik ben begonnen met een minor te volgen in Amerika waarbij ik meer verdieping heb gedaan in de methode developmental transformations. Ik ben begonnen met een literatuuronderzoek waarbij ik verschillende literatuur heb geraadpleegd. Als snel moest ik denken aan een groep waar ik sociale vaardigheidstraining aan heb geboden in mijn derde stage jaar bij het IMW. Deze groep heeft nog veel meer nodig dan alleen de training. Een interessante doelgroep voor mijn onderzoek. Ik heb hierna contact opgezocht met de betrokken trainer en een voorstel gedaan over mijn onderzoek. H. Gubbels (trainer) vond mijn voorstel interessant en gaf aan mij te willen helpen met het bemiddelen van contact met de betrokken basisschool de Alm.

Na een gesprek met de intern begeleider R. Reek heb ik concreet kunnen vaststellen hoe het project gerealiseerd wordt. Allereerst heb ik een brief opgesteld waarbij ik toestemming van de ouders vraag om met de leerlingen te werken. Een voorbeeld van de toestemmingsverklaring kan geraadpleegd worden in bijlage 4. Ik heb te maken met een publiek waarbij niet altijd enthousiast wordt gereageerd op trainingen/therapie. Daarom heb ik besloten in overleg met R. Reek de sessies “dramalessen” te noemen. In het onderzoek hebben zes leerlingen geparticipeerd, om niet de nadruk alleen op deze zes leerlingen te leggen heb ik besloten dat de gehele klas een toestemmingsverklaring moest ondertekenen. Mijn verwachtingen waren dat ik hierdoor alle verklaringen terug zou krijgen, wat ook zo bleek te zijn. Toch moet ik hier ook de leerkrachten voor bedanken omdat zij extra druk hebben gelegd op het inleveren van de strookjes.

De sessies namen individueel plaats op locatie basisschool de Alm. Er waren twee lokalen ter beschikking waar ik gebruik van kon maken. Elke woensdag, donderdag en vrijdag gedurende zes weken lang was ik aanwezig van 8.30 uur tot 12.00 uur. Tijdens mijn aanwezigheid bood ik 15 minuten sessies aan de voor het onderzoek gekozen zes leerlingen. De overige tijd stelde ik tot beschikking om te observeren, in te kunnen grijpen wanneer er een situatie escaleert in de klas zoals een ruzie, extra sessies aan te bieden wanneer nodig en het helpen ondersteunen van de leerkracht zodat zij zich meer kan concentreren op de educatieve leerdoelen van de klas.

Beschrijving en argumentatie van mijn rol als onderzoeker.

Allereerst is mijn benadering als onderzoeker om kennis te ondersteunen. In mijn onderzoeksrapportage geef ik kennis in de vorm van onderzoeksresultaten, conclusies en aanbevelingen aan de opdrachtgever namelijk Zuyd Hogeschool en andere betrokkenen waaronder basisschool de Alm en het Instituut voor Maatschappelijk Werk Tilburg.

Volgens Michelbrink (2007) behoort dit tot de klassieke rol van de onderzoeker. Maar dit is een actieonderzoek en daarom heeft de onderzoeker nog een andere taakstelling. Namelijk het handelen ten behoeve van het veranderingsproces (Michelbrink, 2007).

In dit onderzoek heb ik er gekozen voor de rol van veranderingsexpert en heb ik mij bezig gehouden met het realiseren van een verandering namelijk het verbeteren van sociale vaardigheden bij kinderen

met trekken van externaliserend gedragsproblematiek.

Beschrijving en argumentatie hoe data is vastgelegd.

Om data vast te leggen is er gebruik gemaakt van verschillende dataverzamelingstechnieken namelijk ondervragen, observeren en inhoudsanalyse.

Als eerste zijn er in dit onderzoek diverse databronnen vastgesteld. Er is gebruik gemaakt van individuele personen waarbij de personen zijn aangesproken als persoon zelf. Volgens van Michelbrink (2007) houdt dat in dat je informeert naar gegevens over de persoon zelf, zijn of haar ideeën en opvattingen. Maar er zijn ook informanten en deskundigen benaderd.

Ook is de sociale werkelijkheid gebruikt als databron. Concreet betekent dit dat de alledaagse werkelijkheid de rechtstreekse bron is. In dit onderzoek is er bijvoorbeeld gekeken naar het “milieu” waarin de leerlingen opgroeien. Dit heeft een toegevoegde waarde voor het onderzoek omdat de onderzoekspopulatie trekken van externe gedragsproblematiek vertoont.

De achtergrond van de kinderen kan er mee te maken hebben waarom ze zo reageren. Een andere databron die is gebruikt is literatuur. Denk hierbij aan scripties, tijdschriften en vakliteratuur. Als laatste zijn er diverse databanken als bron gebruikt. In figuur 1 hieronder volgt de beschrijving van hoe bovengenoemde data is vastgelegd.

Tabel 2: Beschrijving hoe data is vastgelegd

Ondervraging	
Individuele ondervraging	Het individueel interview wordt afgenomen aan één persoon. De kracht van deze vorm van ondervragen ligt in de mogelijkheid om diep in te gaan op redeneringen en motieven van de individuele respondent (Michelbrink, 2007). Ik heb contact opgenomen met diverse dramatherapeuten, allemaal met een achtergrond in DvT. Op deze manier heb ik data kunnen krijgen gericht op de visie van anderen en de verwachtingen van DvT en het verbeteren van sociale vaardigheden.
Face to face	Deze vorm van ondervraging biedt de mogelijkheid ook om de non-verbale informatie die de respondent tijdens het interview ‘uitzendt’ mee te nemen (Michelbrink, 2007). Deze vorm van ondervraging heb ik toegepast bij de leerkrachten van de basisschool.
Gestructureerde vragenlijst	Volgens Michelbrink (2007) kenmerkt dit type interview zich door sterk gestructureerde vragenlijsten. De formulering van de vragen is op papier vastgelegd en zorgvuldig gekozen.
Informeel ondervraging	De informele ondervraging lijkt veel op een alledaags gesprek. Het gesprek is niet aangekondigd als interview. De persoon waar het gesprek mee wordt gevoerd weet vaak niet dat hij door de onderzoeker wordt ondervraagd (Michelbrink, 2007). Deze vorm van ondervraging heeft dagelijks plaats gevonden tussen mij, de leerkrachten, de interne begeleider, deskundigen en de schoolmaatschappelijk werkers.
Observatie	
Ongestructureerde observatie	Bij ongestructureerde observatie weet je vooraf niet precies welke informatie je wilt hebben. Je bent alleen gericht op enkele thema's (Michelbrink, 2007).

	Deze vorm van observatie heb ik bijna dagelijks toegepast door “aanwezig” te zijn in het klaslokaal, schoolplein of bijvoorbeeld bij een gymles.
Participerende observatie	Bij participerende observatie is de onderzoeker ter plekke in de situatie aanwezig en neemt deel aan de activiteiten van de mensen in de onderzochte situatie (Michelbrink, 2007). Deze vorm van observatie heb ik voornamelijk toegepast in de sessies zelf.
Verhulde observatie	De observator maakt zich niet bekend bij degenen wier gedrag hij waarneemt (Michelbrink, 2007). Over het algemeen heb ik hier gebruik van gemaakt wanneer ik bij de gehele groep aanwezig was. Zoals in de klas tijdens een schoolactiviteit.
Onverhulde observatie	De onderzoeker maakt zich bekend als onderzoeker (Michelbrink, 2007). Het kwam soms voor dat de onderzoekspopulatie vragen stelden over waarom ze met mij mochten spelen. Ik heb er altijd voor gekozen om daar eerlijk antwoord op te geven.
Inhoudsanalyse	
Artikelen, tijdschriften, databanken en vakliteratuur	Is vergelijkbaar met onderwerpen voor een interview. De onderzoeker stelt in feite vragen aan de documenten in plaats van aan een persoon (Michelbrink, 2007). Ik heb gebruik gemaakt van artikelen, tijdschriften, databanken en vakliteratuur.

§3.3.4 Actiefase

Gedurende het onderzoek zijn er verschillende stappen ondernomen. Hieronder leest u stapsgewijs het verloop van mijn onderzoek.

Tabel 3. Beschrijving en omschrijving taken onderzoek

Datum/ periode	Taak	Omschrijving
September/ november 2014	Minor DvT New Haven (VS)	Kennis opdoen en ervaring opdoen in de methode, bekijken of deze geschikt is voor mijn onderzoek
September/ november 2014	Probleemgebied verkenning	Oriënteren op de doelgroep met desbetreffende literatuur, interviewen, probleemstelling formuleren.
November/ december 2014	Onderzoeksvoorstel schrijven	Plan van aanpak, beschrijving hoe het onderzoek te willen uitvoeren
Januari 2015	Contact leggen met onderzoeksinstelling en desbetreffende betrokkenen.	Onderzoeksvoorstel doen bij de onderzoeksinstelling.
Januari 2015	Laatste drie SoVa	Nadat een selecte groep SoVa training heeft gehad zijn

	herhalingslessen klassikaal	er nog drie klassikale herhalingsbijeenkomsten. Kinderen zien mij weer en kunnen wennen aan mijn aanwezigheid.
Januari 2015	Toestemmingsverklaringen van de ouders meegeven en terugkrijgen	Toestemmingsverklaring brief opstellen, deze laten goed keuren door onderzoek locatie, en meegegeven aan de leerlingen.
Maart/April 2015	praktijkonderzoek	Gedurende 7 weken stress reducerende sessies toepassen met de onderzoekspopulatie.
April 2015	Scriptie begeleiding	Door de onderzoeker vastgestelde scriptie begeleidings- momenten waarin feedback door scriptiebegeleider Jaap Welten wordt gegeven.
April 2015	Evaluëren praktijkonderzoek	Terugblik op het onderzoek, invullen 5 schaal vragenlijst door leerkrachten.
Mei 2015	Data analyse	Het invoeren van verkregen data in Excel om op deze manier de uitkomsten van mijn onderzoek te krijgen.
Mei 2015	Beschrijven van onderzoek	Beschrijven van resultaten waardoor antwoord gegeven kan worden op de hoofd en deelvragen van het onderzoek. Er wordt kritisch gekeken naar het onderzoek en resultaten worden verklaard en geïnterpreteerd. Ook worden er aanbevelingen beschreven voor de praktijk, beroepsontwikkeling en vervolgonderzoek.

§3.3.5 Evaluatiefase

Tijdens het onderzoek werd er geregeld geëvalueerd. Maar om het eindresultaat te bepalen was een eindevaluatie van belang. Door middel van een gestructureerde vragenlijst is er data verkregen met betrekking op de behaalde resultaten per leerling. Volgens van Michelbrink (2007) een techniek van dataverzameling waarvan de vragen die worden voorgelegd, van tevoren precies zijn geformuleerd. Naast de vragen liggen ook de antwoordrubrieken vast. Door de antwoordrubriek aan de laten kruisen maakt de invuller zijn mening, opvatting of oordeel kenbaar (Michelbrink, 2007).

In dit onderzoek hebben twee betrokken leerkrachten van de groep deze gestructureerde vragenlijst ingevuld. Er is gekozen voor een antwoordrubriek waarbij er gekozen kon worden uit 1 t/m 5 waarbij 1 het minst van toepassing is en 5 het meest van toepassing. Om de antwoorden zo transparant mogelijk te houden zijn de vragenlijsten door de twee leerkrachten apart afgenomen.

§3.3.6 Evaluatie van de kwaliteitscriteria

Om dit actieonderzoek betrouwbaar te houden is er op de volgende manieren voldaan aan de kwaliteitscriteria die Michelbrink (2007) heeft opgesteld.

Allereerst is er tijdens het praktijkonderzoek waarde gehecht aan samenwerking. Dit geldt niet voor de sessies die zijn toegepast want daar was het van belang dat alleen de therapeut en de cliënt samen zijn zonder extra personen. De samenwerking wijst dan ook voornamelijk op het overleggen met andere betrokkenen. Zo stelde ik aan het begin van de dag altijd standaard vragen aan de leerkrachten over hoe het met de klas gaat en met de leerkracht zelf en of er bijzonderheden zijn. Aan de hand daarvan keken wij gezamenlijk naar de situatie en konden wij overleggen over hoe iets aan te pakken. Ook na het geven van de sessies besprak ik mijn bevindingen met de leerkrachten. Deze momenten gebruikte ik om te reflecteren op het behaalde resultaat van de dag. Wanneer het niet mogelijk was om mondeling na te bespreken gaf ik mijn reflectie schriftelijk.

Ik vond het belangrijk om ook te kunnen reflecteren op mijn eigen handelen. Daarom heb ik gesprekken gevoerd met diverse inhoudsdeskundigen zoals H. Gubbels (trainer sociale vaardigheden)

en C. Gompel (dramatherapeut).

Om zo kritisch mogelijk om te gaan met de aannames die werden gedaan in de reflectiemomenten is er geprobeerd te kijken naar de letterlijke feiten die te zien waren.

Ook is het van belang voor de kwaliteit om meerdere kennisbronnen te raadplegen. Daarom heb ik mij verdiept in verschillende literatuur om meer te weten te komen over de doelgroep maar ook mijn methodische aanpak DvT. Buitenom de literatuur heb ik zelf veel ervaring opgedaan met de doelgroep in mijn derde jaar van mijn opleiding waar ik stage liep. En ook in Amerika waar ik op verschillende scholen de sessies heb aangeboden.

Van te voren heb ik bedacht hoe data kon worden vast gelegd die voor dit onderzoek bruikbaar zou zijn. De combinatie van een gestructureerd dagboek waarin ik mijn open observaties bij kon houden, de smiley kaart en evaluatieformulieren voor de leerkrachten leek mij de juiste combinatie. De informatie die de leerkrachten terug kunnen geven zie ik als zeer waardevol omdat zij de leerlingen elke schooldag zien en dus ook het beste kunnen aangeven of er in de praktijk veranderingen zijn ontstaan. Zo komen er data van de onderzoekspopulatie terug, data van de leerkrachten en data van wat ik zelf als onderzoeker heb gezien.

De betrouwbaarheid in de terug gegeven feedback van de leerkrachten is groot omdat het hier om twee leerkrachten gaat. Ik heb hun afzonderlijk benaderd om te voorkomen dat beide leerkrachten elkaar zouden beïnvloeden in het teruggeven van resultaten.

Verder is er in dit onderzoek getracht zoveel mogelijk transparant te werk te gaan.

Met betrekking op de validiteit van het onderzoek is gebleken dat de metingen elkaar goed aanvullen en er vergelijkbare resultaten zijn gemeten.

Hoofdstuk 4 Resultaten

In dit hoofdstuk wordt er ingegaan op de resultaten die zijn verkregen door middel van de data-analyse. Om een zo helder mogelijk beeld te scheppen van de resultaten is er voor gekozen om de resultaten per leerling te beschrijven. De data analyse is gebaseerd op 27 sessies. In verband met privacy van de leerlingen zijn alle namen in dit onderzoek veranderd.

Allereerst zijn er data verkregen door middel van open observaties uit de sessies. Ook zijn er data verkregen door middel van de Smileykaart (te zien in bijlage 4). Dit een self-ratings-scale waarop leerling konden aanwijzen hoe ze zich voor en na de sessie voelden. Hierdoor kan er in het onderzoek worden aangetoond of de sessies een bijdrage leveren in de positieve gevoelens van de leerling. Ten slotte zijn er data verkregen door middel van een eindevaluatie die is ingevuld op een gesloten vragenlijsten door alle twee de leerkrachten van groep 5. In totaal hebben zes leerlingen aan dit onderzoek geparticipeerd. Om een zo helder mogelijk beeld te scheppen van de resultaten is er voor gekozen om de resultaten per leerling te omschrijven. De data analyse is gebaseerd op 27 sessies en in verband met privacy van de leerlingen zijn alle namen in dit onderzoek veranderd.

§4.1 Resultaten van Bas

Probleembeschrijving

Volgens de leerkrachten en andere betrokkenen binnen school heeft Bas sinds december 2014 een omslag laten zien in de klas in zijn gedrag. Volgens alle twee de leerkrachten is er van de een op het andere moment iets veranderd. Sindsdien luistert Bas slecht, roept hij veel door de klas, daagt hij andere kinderen en volwassenen uit, gooit met spullen, maakt geregeld ruzie etc. Er gaat eigenlijk geen dag voorbij of Bas moet vanwege zijn gedrag op de gang zitten of voor straf in een andere klas werken. Bij de eerste keer observeren valt op dat Bas bewust keuzes lijkt te maken om anderen uit te dagen, hij doet dit namelijk met een glimlach. Wanneer er de eerste keer een praatje met Bas wordt gemaakt reageert hij kortaf met een wat hardere stem. Bas reageert snel op alle prikkels die om hem heen zijn. Zoals iets wat buiten gebeurt, iets wat iemand in de klas doet etc.

Leerdoel

Bas heeft aan het eind van de zes weken een begin laten zien in hoe hij op een goede en rustige manier een gesprek kan voeren met een ander (echt contact).

Samenvatting van de observatie uit de sessies

Er zijn in totaal 5 sessies gedaan met Bas.

De eerste sessie voordat Bas mee mocht om te spelen daagde hij een klasgenootje uit. Dit klasgenootje liet zich uitdagen en al snel ontstond er een gevecht. Op dat moment leek het de juiste keuze om Bas mee te nemen naar het dramalokaal om te gaan spelen. Terwijl we richting het dramalokaal liepen werd hem de smileykaart getoond en gaf hij aan zich heel boos / heel verdrietig te voelen. Waarop een aantal vragen volgde zoals wat is er gebeurd? Bas gaf aan dat andere kinderen altijd met hem willen vechten. Eenmaal in het dramalokaal troffen wij een aantal kussens aan en Bas koos één kussen om op te gaan zitten. Op dit moment kon er worden uitgelegd wat we in deze ruimte gaan doen. Nadat Bas een eerste impressie kreeg over dat we in deze ruimte gaan spelen werden een aantal belangrijke spelregels benoemd: We doen elkaar tijdens het spelen niet echt pijn, alles wat we spelen is net alsof en in het spel zijn wij gelijk. Voor meer verheldering werd er uitgelegd dat wij niet meer onszelf zijn maar alles kunnen zijn wat we willen zoals superhelden, monsters etc. Bas gaf aan het te begrijpen en omdat er eerder was opgevallen dat Bas snel afgeleid lijkt te zijn werd er zo snel mogelijk met het spel gestart. Om samen in de playspace te komen spongen wij zogenaamd het spel in. Alle vijf de sessies zijn we zo begonnen. In een eerste sessie is het van belang om zo snel mogelijk patronen te ontdekken die terugkomen. Zo valt op dat Bas een voorkeur heeft om een rol te spelen waarin hij een gevecht aan kan gaan met de tegenspeler. Wanneer de tegenspeler boos terug reageert, lijkt Bas het meest actief te worden. Wanneer de tegenspeler aardig en lief terug speelt in het spel lijkt het erop dat Bas niet zo goed weet wat hij daar mee moet doen en geeft letterlijk de opdracht aan mij om een robot te spelen die hem wil aanvallen. Wanneer hem een opdracht terug wordt gegeven in het spel luistert hij hier niet naar en gaat gewoon door met wat hij zelf heeft bedacht. Aan het einde van de sessie geeft Bas aan zich heel blij te voelen en dat hij het leuk vindt om te spelen. Wanneer er wordt gekeken naar de basis sociale vaardigheden is het voor Bas nog lastig om te luisteren naar een ander, ook een ander aan kijken en een vraag stellen op een goede manier i.p.v. te commanderen is nog moeilijk. Daarom werden er de sessies hierop volgend meer verdieping gezocht naar het “echt contact” hebben. Met behulp van interventies toe te passen zoals transforming-to -the-here -and -now kon er letterlijk benoemd worden wat er bij Bas te zien was in het spel. Opvallend is dat in de tweede sessie en de derde sessie Bas al vaker echt contact laat zien. Wanneer de laatste minuut van de 15 minuten ingaat, werd er altijd aan Bas gevraagd hoe de scène gaat eindigen. Dit was een duidelijk moment dat we echt contact hadden omdat Bas ook mijn opties overweegt en dat we gezamenlijk een einde vormden. In de vierde sessie werd een grote verandering gezien, namelijk de rollen die wij spelen zijn meer samen. In deze sessie vielen wij zogenaamd samen de robot aan en communiceren wij met elkaar hoe we dit gingen aanpakken. Voordat we de laatste sessie hebben gedaan kreeg Bas tijdens de pauze ruzie met een jongen uit een andere klas. Dit escaleerde zodanig dat Bas dreigde om naar huis te gaan. Voordat dit kon gebeuren nam ik Bas mee voor de laatste sessie. De grens tussen spel en werkelijkheid ligt lag deze sessie nauw aan elkaar. Ons spel was heel klein en bestond voornamelijk uit de manier waarop wij communiceerden (met andere stemmetjes) We hebben 15 minuten lang contact over alle vervelende dingen die gebeuren en dat het tijd is voor eens helemaal niets. Bas kreeg in de sessie nog een zogenaamde massage en gaf aan dat hij dat heel fijn vond. Er zijn geen robots meer, geen monsters en andere kwaadwillige typetjes meer. Maar een jongen die de gehele sessie rustig en vriendelijk is en in staat is om op een rustige manier een praatje te maken.

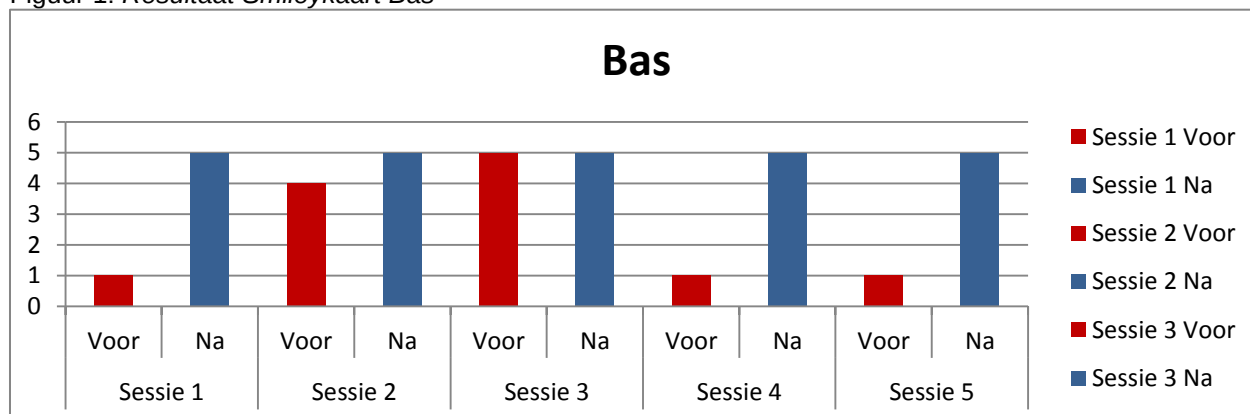
Resultaat Smiley Kaart

Om er achter te komen hoe Bas zich voor de sessies voelde en na de sessies werd er aan hem gevraagd op de smiley kaart aan te wijzen welk gevoel het meest van toepassing was.

In Figuur 1 zijn hier de resultaten van te zien. De rode balk staat voor het gevoel voor de sessie en de blauwe balk staat voor het gevoel na de sessie. Aan de linkerkant van de grafiek staan de nummers 1 t/m 6. 1 staat voor heel verdrietig/ heel boos. 2 staat voor verdrietig/ boos. 3 staat voor niet zo goed. 4 staat voor ok en 5 staat voor heel goed.

Opvallend is dat wanneer Bas zich voor de sessies niet goed voelde, hij zich na de sessies weer heel blij voelde. De stress reducerende sessies hebben dus een positieve invloed gehad op het gevoel van Bas.

Figuur 1: Resultaat Smileykaart Bas

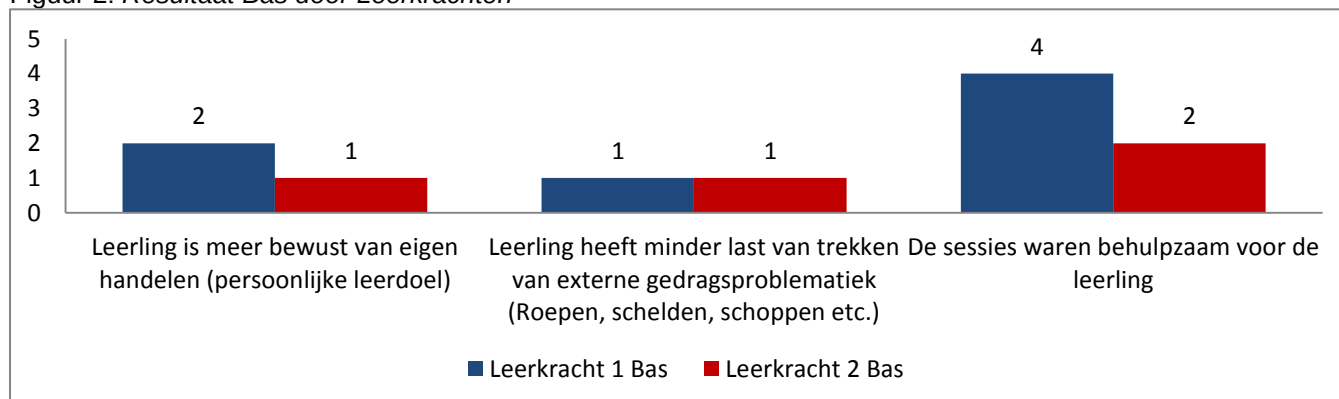

Resultaat terug gegeven door leerkrachten.

In figuur 2 staan de resultaten die terug zijn gegeven door de leerkrachten. De blauwe balk staat voor leerkracht 1 en de rode balk staat voor leerkracht 2. Aan de linkerkant van de grafiek staan de cijfers 1 t/m 5, 1 staat voor het minst toepassing en 5 staat voor het meest van toepassing.

Wanneer we naar de resultaten kijken is er te zien dat Bas weinig tot geen verbetering heeft laten zien in zijn persoonlijke leerdoel en er geen verbetering is met betrekking op het minder uiten van extern gedrag. Leerkracht 1 is van mening dat de sessies wel behulpzaam waren, omdat Bas zich daarin kon uiten en hij geeft in de klas vaker antwoord op de vragen die worden gesteld. Hij geeft nu een antwoord zoals: "Ja juf" wat hij hiervoor dus niet meer deed.

Figuur 2: Resultaat Bas door Leerkrachten

Conclusie

Er kan nu worden geconcludeerd dat Bas een begin heeft laten zien in hoe hij op een goede en rustige manier een gesprek kan voeren met een ander. In de sessies blijkt dat Bas hiertoe in staat is. In de klas heeft Bas een minimale verandering laten zien namelijk in het reageren op de juf wanneer zij een vraag stelt.

§4.2 Resultaten van Luuk

Probleemomschrijving

Luuk heeft last van aandachtproblemen, hyperactiviteit en impulsiviteit. Daarbij laat hij sociaal probleemgedrag zien (agressief en anti sociaal gedrag). Luuk is gemakkelijk afgeleid en heeft moeite om rustig te spelen. Luuk is vergeetachtig, steelt en vernield spullen. Daarbij is hij niet echt populair in de klas en liegt hij veel. Luuk heeft moeite met het opvolgen van aanwijzingen, is ongehoorzaam en gooit het antwoord eruit voor dat de vraag is gemaakt. Luuk lijkt niet na te denken over de gevolgen van zijn eigen gedrag. Aan het begin van dit onderzoek heeft Luuk een psychologisch onderzoek gehad. Uit de resultaten werd onder andere speltherapie aanbevolen om Luuk zijn sociale weerbaarheid en zelfbeeld te vergroten. Onder sociale vaardigheden behoort ook het trots kunnen zijn op jezelf. En dus is er besloten om aan Luuk zijn zelfbeeld te werken.

Leerdoel

Luuk heeft aan het eind van de zes weken een sterker zelfbeeld (trost kunnen zijn op zichzelf).

Samenvatting van de observatie uit de sessies

Er zijn in totaal vijf sessies gedaan met Luuk.

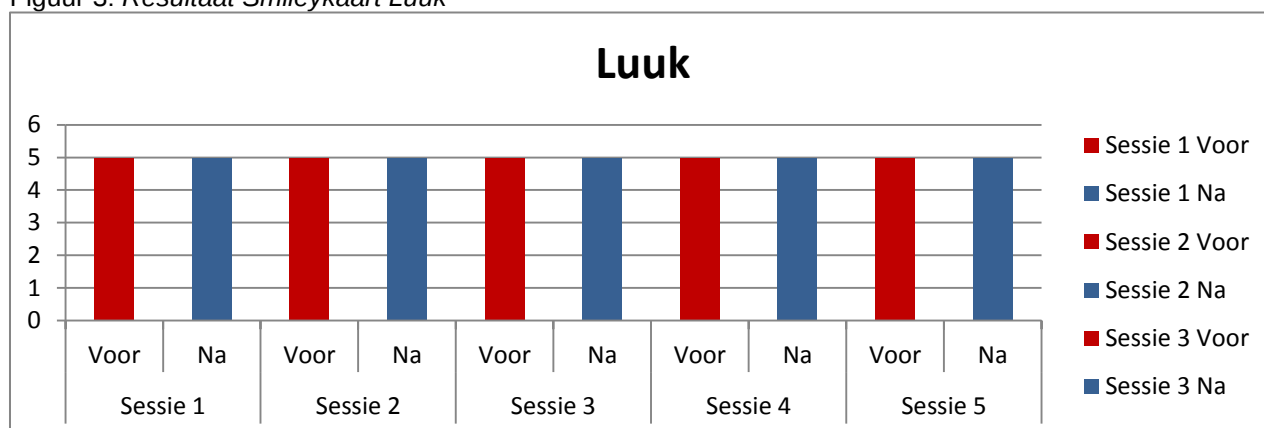
De stress reducerende sessies konden goed ingezet worden om te werken aan het zelfbeeld van Luuk. Wat opviel tijdens het spelen was dat het niet uit maakte waarover wij speelden. Maar door positief te bekrachtigen in het spel was er te zien dat Luuk er zichtbaar van groeide. Door de vrije improvisatie kon alles ontstaan en kwamen veel kwaliteiten van Luuk naar boven zoals zingen, dansen en sportief zijn. Ook hebben we veel tikspelletjes gedaan en had Luuk veel spelplezier. Vanaf sessie één naar sessie vijf was er groot verschil te zien. Luuk was in het begin nerveus en zenuwachtig (moest dan naar de wc). Maar naar het einde toe deed hij dit niet meer. Maar liet hij juist steeds meer zijn sterke kwaliteiten zien.

Resultaat Smiley Kaart

Om er achter te komen hoe Luuk zich voor de sessies voelde en na de sessies werd er aan hem gevraagd op de smileykaart aan te wijzen welk gevoel het meest van toepassing was.

In Figuur 3 zijn hier de resultaten van te zien. De rode balk staat voor het gevoel voor de sessie en de blauwe balk staat voor het gevoel na de sessie. Aan de linkerkant van de grafiek staan de nummers 1 t/m 6. 1 staat voor heel verdrietig/ heel boos. 2 staat voor verdrietig/ boos. 3 staat voor niet zo goed. 4 staat voor ok en 5 staat voor heel goed. Opvallend is dat Luuk alle vijf de sessies zowel voor en na aangaf zich heel blij te voelen.

Figuur 3: Resultaat Smileykaart Luuk

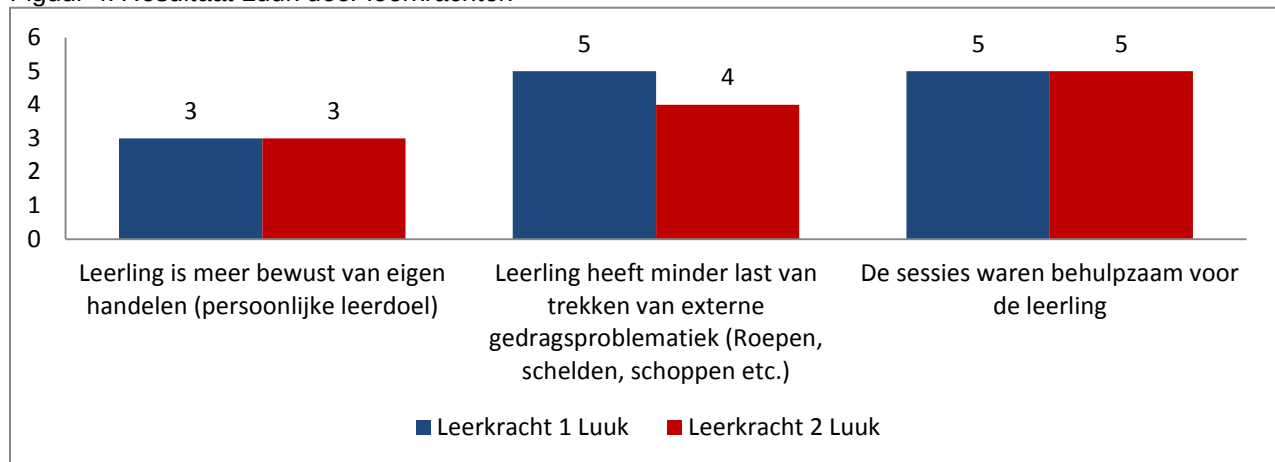
Resultaat terug gegeven door leerkrachten.

In figuur 4 staan de resultaten die terug zijn gegeven door de leerkrachten. De blauwe balk staat voor leerkracht 1 en de rode balk staat voor leerkracht 2. Aan de linkerkant van de grafiek staan de cijfers 1 t/m 5, 1 staat voor het minst toepassing en 5 staat voor het meest van toepassing.

In de grafiek is terug te lezen van beide leerkrachten vinden dat de sessies erg behulpzaam waren

voor Luuk. Luuk heeft een positiever zelfbeeld en beide leerkrachten zijn het er mee eens dat Luuk minder last heeft van het uiten van externaliserend probleem gedrag.

Figuur 4: Resultaat Luuk door leerkrachten

Conclusie

De stress reducerende sessies hebben een positieve bijdrage gehad in het versterken van Luuk zijn zelfbeeld. Zowel tijdens de sessies maar ook in de klas heeft hij dit laten zien. Tevens is het uiten van externe gedragsproblematiek sterk afgenomen.

§4.3 Resultaten van Lotte

Probleemomschrijving

Lotte lijkt in het eerste contact een vriendelijk en behulpzaam meisje. Toch laat Lotte vaak probleemgedrag zien in de klas. Ze maakt veel ruzie, daagt andere kinderen uit en heeft last van woedeaanvallen. Lotte maakt geregeld ruzie met leeftijdsgenootjes. Ze wordt dan zo boos dat ze gaat schelden en vechten. Lotte vernielt vaak spullen in de klas waaronder potloden, boeken en schriften. Ook komt het vaak voor dat Lotte steelt. Het liefst wil Lotte alles voor zichzelf houden en geven en nemen is voor haar dan ook lastig. Lotte vindt het nog moeilijk om de gevolgen van haar eigen gedrag in te zien.

Leerdoel

Aan het eind van de zes weken is er een begin gemaakt in dat Lotte niet alles voor zichzelf houdt maar ook kan delen.

Samenvatting van de observatie uit de sessies

Er zijn in totaal vijf sessies gedaan met Lotte.

In de sessies met Lotte is er veel gespeeld over geven en nemen. Aan het begin viel op dat Lotte graag controle had in het spel. Ze koos vaak voor rollen waarin ze de baas kon zijn over de tegenspeler. Wanneer er hier in het spel werd tegen ingegaan kreeg de gespeelde tegenrol bijvoorbeeld straf. Een opvallend patroon was dat alle zogenaamde voorwerpen van haar waren en de ander niks mocht hebben. In het spel was de tegenspeler vaak één van Lotte haar honden. Nadat de hond voor straf in zijn hok moest zitten kreeg de hond vaak eten. De hond mocht dan niet aan het eten komen. Wanneer de hond dit stiekem toch op at kreeg de hond voor straf niks meer en hield Lotte zogenaamd alles voor zichzelf. Op een moment waarbij de hond heel verdrietig werd leek dit effect te hebben op Lotte en ging zogenaamd haar eigen eten delen met het hondje.

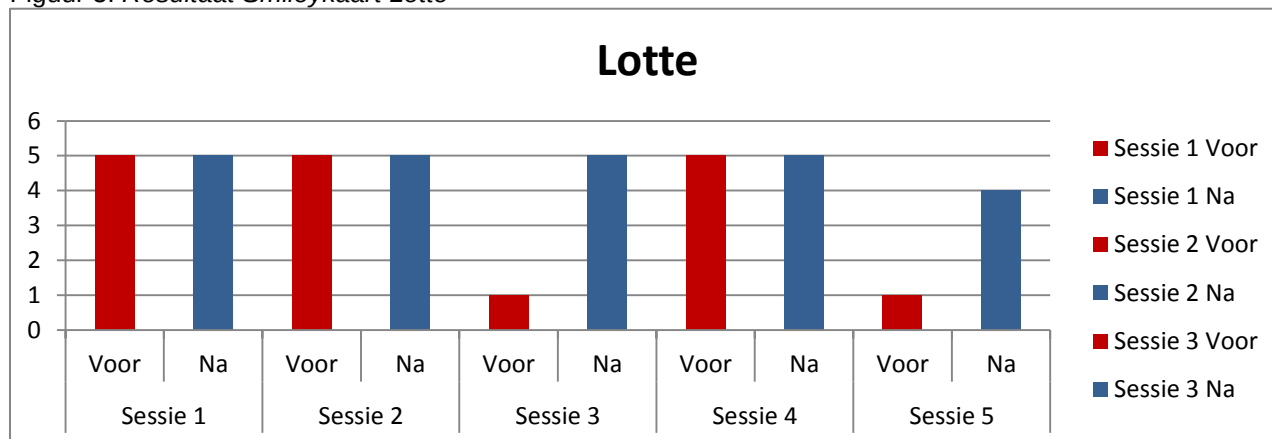
Gedurende de vijf sessies ging Lotte steeds vaker voor de ander zorgen in het spel en mocht de tegenspeler ook voor haar zorgen.

Resultaat Smiley kaart

Om er achter te komen hoe Lotte zich voor de sessies voelde en na de sessies werd er aan haar gevraagd op de smileykaart aan te wijzen welk gevoel het meest van toepassing was.

In Figuur 5 zijn hier de resultaten van te zien. De rode balk staat voor het gevoel voor de sessie en de blauwe balk staat voor het gevoel na de sessie. Aan de linkerkant van de grafiek staan de nummers 1 t/m 6. 1 staat voor heel verdrietig/ heel boos. 2 staat voor verdrietig/ boos. 3 staat voor niet zo goed. 4 staat voor ok en 5 staat voor heel goed. Opvallend is dat Lotte zich na alle sessies heel blij voelde. De stress reducerende sessies hebben hier dus een positief effect op gehad.

Figuur 5: Resultaat Smileykaart Lotte

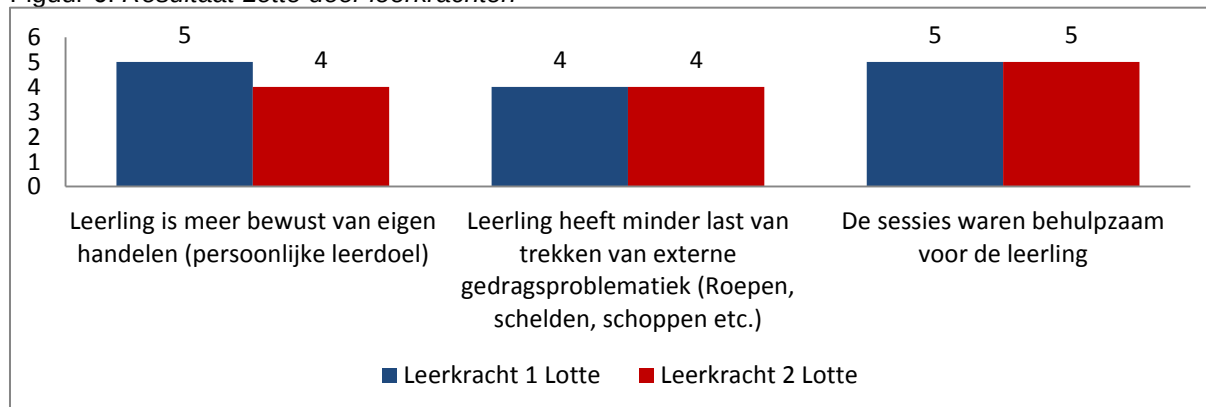

Resultaat terug gegeven door leerkrachten.

In figuur 6 staan de resultaten die terug zijn gegeven door de leerkrachten. De blauwe balk staat voor leerkracht 1 en de rode balk staat voor leerkracht 2. Aan de linkerkant van de grafiek staan de cijfers 1 t/m 5, 1 staat voor het minst toepassing en 5 staat voor het meest van toepassing.

Beide leerkrachten vinden dat Lotte zich nu meer bewust is van haar eigen handelen. Ook wordt er veel minder extern probleemgedrag gezien bij Lotte. Beide leerkrachten zijn het er mee eens dat de sessies voor Lotte erg behulpzaam waren.

Figuur 6: Resultaat Lotte door leerkrachten

Conclusie

Zowel in de sessies als in de klas is gebleken dat Lotte veel bewuster is geworden van de gevolgen van haar eigen gedrag. Ze heeft echt een positieve ontwikkeling gemaakt. Ze wordt niet meer zo vaak boos en wanneer er iets vervelends gebeurt haalt ze hulp bij de juf in plaats van dat ze ruzie maakt met een leeftijdsgenootje.

§4.4 Resultaten van Piet

Probleemomschrijving

Piet kan soms ineens heel boos worden. Vaak wanneer er vanuit zijn kader iets onrechtvaardigs gebeurt zoals iemand die stiekem een gum van hem afpakt wordt hij erg boos en reageert dan agressief en gaat dan vechten.

Leerdoel

Piet heeft aan het eind van de zes weken een begin gemaakt in dat hij bij onrechtvaardigheid (vanuit zijn kader) niet boos hoeft te worden maar ook hulp kan vragen bij de leerkracht.

Samenvatting van de observatie uit de sessies

Er zijn in totaal vijf sessie gedaan met Piet.

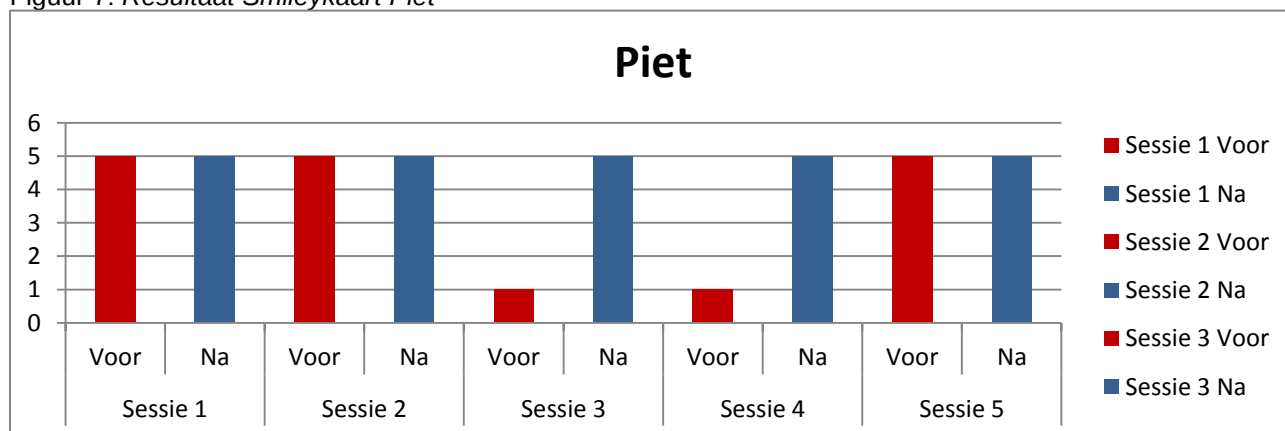
In de observaties die tijdens de sessies zijn gedaan komt er een patroon naar voren waarin Piet niemand wil vertrouwen in het spel. Alle sessies die gedaan zijn eindigen met een gevecht die de tegenrollen altijd verliezen. Piet heeft behoefte aan controle in het spel en wanneer hij deze verliest begint hij gelijk met zogenaamd schoppen of slaan. Bij Piet was het nodig om de regels van het spel vaker te herhalen omdat zijn spel soms heel fysiek werd en de tegenspeler soms echt pijn deed. In het spel werd er ook vaak gespeeld over een geheim. Volgens Piets is het een heel groot geheim die niemand mag weten. Na de vijf sessies is er niet meer duidelijkheid gekomen over wat het zogenaamde geheim is. In het spel zat er heel veel energie op het vechten en leek er veel frustratie achter te zitten. In Amerika is mij geleerd wanneer hetzelfde spel dat vaak agressief is, en elke keer terugkomt, er een kans is dat er een traumatische ervaring aan vooraf is gegaan. Hierdoor zijn we niet echt toegekomen aan het persoonlijke leerdoel van Piet. In overleg met de school maatschappelijk werkers blijkt dat er veel is gebeurd bij Piet en gaat de school hier verder mee aan slag.

Resultaat Smiley kaart

Om er achter te komen hoe Piet zich voor de sessies voelde en na de sessies werd er aan hem gevraagd op de smiley kaart aan te wijzen welk gevoel het meest van toepassing was.

In Figuur 7 zijn hier de resultaten van te zien. De rode balk staat voor het gevoel voor de sessie en de blauwe balk staat voor het gevoel na de sessie. Aan de linkerkant van de grafiek staan de nummers 1 t/m 6. 1 staat voor heel verdrietig/ heel boos. 2 staat voor verdrietig/ boos. 3 staat voor niet zo goed. 4 staat voor ok en 5 staat voor heel goed. Opvallend is dat Piet zich aan het einde van de sessies heel blij voelde. De stress reducerende sessies hebben hier een positieve invloed op gehad.

Figuur 7: Resultaat Smileykaart Piet

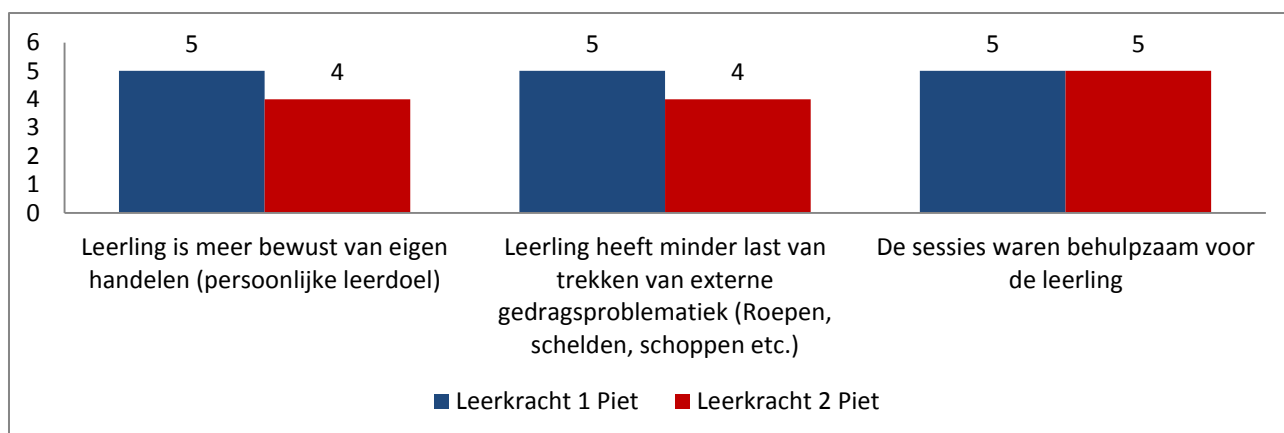

Resultaat terug gegeven door leerkrachten.

In figuur 8 staan de resultaten die terug zijn gegeven door de leerkrachten. De blauwe balk staat voor leerkracht 1 en de rode balk staat voor leerkracht 2. Aan de linkerkant van de grafiek staan de cijfers 1 t/m 5, 1 staat voor het minst toepassing en 5 staat voor het meest van toepassing.

Beide leerkrachten geven aan dat de sessies erg behulpzaam waren voor Piet. Volgens allebei de leerkrachten is Piet zich meer bewust van eigen gedrag en laat hij een sterke vermindering zien in het uiten van extern probleemgedrag.

Figuur 8: Resultaat Piet door leerkrachten

Conclusie

Na alle vijf de stress reducerende sessies heeft Piet een duidelijke verbetering van zijn gedrag in de klas laten zien. Wel zijn er bepaalde zorgen over Piet ontstaan in de stress reducerende sessies en daarom is het van belang dat de school kijkt of er nog iets extra's nodig is.

§4.5 Resultaten van Sam

Probleemomschrijving

In de eerste indruk die is gekregen over Sam komt naar voren dat hij een hele vriendelijke, vrolijke jongen is met veel enthousiasme. De leerkrachten zijn het hier mee eens. Toch komt Sam geregeld in de problemen doordat hij andere kinderen uitdaagt of mee gaat in het negatieve gedrag van een ander. Voor Sam zou het goed zijn om zich bewuster te worden van deze momenten en wat hij dan kan doen om niet mee te gaan in de drukte.

Leerdoel

Aan het eind van de zes weken heeft Sam een begin gemaakt in het negeren van andere leerlingen die erg druk zijn zodat hij hier minder in mee gaat.

Samenvatting van de observatie uit de sessies

Er zijn in totaal vijf sessies gedaan met Sam.

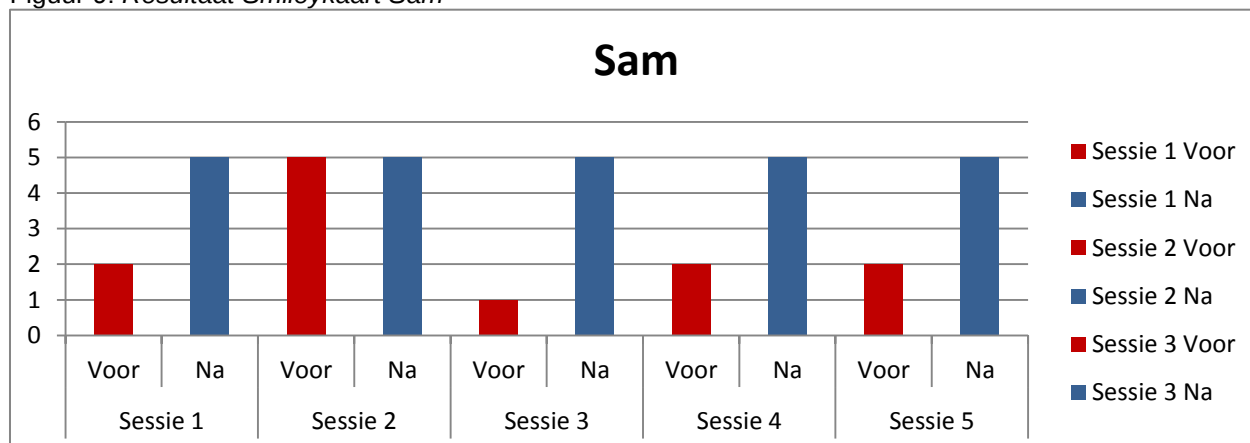
In alle vijf de sessies hebben er aan het leerdoel van Sam gewerkt. Tijdens het spelen gaf Sam vaak zelf aan wat hij lastig vond, zo wilde hij graag oefenen hoe hij kan stoppen met hard roepen. Er was in de tweede sessie een moment waarbij we allebei heel druk speelde en hard roepend door het lokaal heen rende. Sam stopte met roepen en rennen en begon overdreven uit en in te ademen. Ik ben toen tegenover hem gaan staan en mee gaan doen. Samen gingen we steeds rustiger ademhalen. Toen Sam weer rustig was benoemde ik dat het super goed werkt om op deze manier weer rustig te worden, Sam was het met mij eens. En elke keer wanneer we in de sessies daarna weer op een hoogtepunt van druk zijn kwamen herhaalden wij het overdreven in en uit ademen tot we weer rustig waren. Gedurende de periode van zes weken ben ik het ademhalen gaan benoemen in de klas en bijvoorbeeld buiten op het schoolplein. Wanneer Sam dus erg druk werd en boos werd zij ik tegen hem "denk aan het ademhalen". Sam ging dan letterlijk even in en uit ademen en ging vervolgens weer rustig verder.

Resultaat Smiley kaart

Om er achter te komen hoe Sam zich voor de sessies voelde en na de sessies werd er aan hem gevraagd op de smiley kaart aan te wijzen welk gevoel het meest van toepassing was.

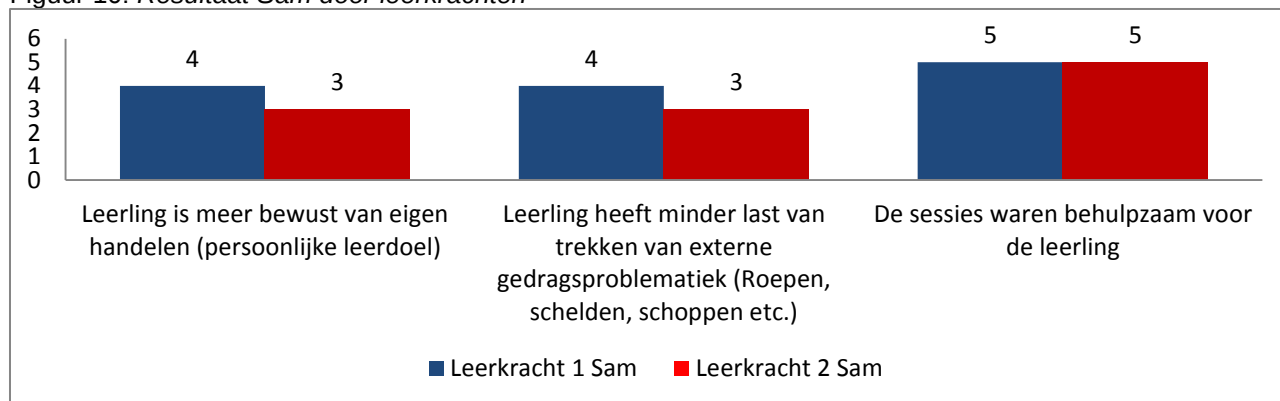
In Figuur 9 zijn hier de resultaten van te zien. De rode balk staat voor het gevoel voor de sessie en de blauwe balk staat voor het gevoel na de sessie. Aan de linkerkant van de grafiek staan de nummers 1 t/m 6. 1 staat voor heel verdrietig/ heel boos. 2 staat voor verdrietig/ boos. 3 staat voor niet zo goed. 4 staat voor ok en 5 staat voor heel goed. Opvallend is dat Sam zich na alle vijf de sessies heel blij voelde. De stress reducerende sessies hebben hier een positief invloed op gehad.

Figuur 9: Resultaat Smileykaart Sam

Resultaat terug gegeven door leerkrachten.

In figuur 10 staan de resultaten die terug zijn gegeven door de leerkrachten. De blauwe balk staat voor leerkracht 1 en de rode balk staat voor leerkracht 2. Aan de linkerkant van de grafiek staan de cijfers 1 t/m 5, 1 staat voor het minst toepassing en 5 staat voor het meest van toepassing. Beide Leerkrachten zijn het er mee eens dat de sessies erg behulpzaam waren voor Sam. Sam is erg bewust van zijn eigen gedrag maar door zijn enthousiasme en zijn impulsieve reacties is het soms nog lastig om niet altijd mee te gaan in de drukte van een ander. Wel is Sam er veel mee bezig om dit minder te doen en laat hij een mooi begin zien in de verminderde uiting van extern probleemgedrag.

Figuur 10: Resultaat Sam door leerkrachten

Conclusie

De stress reducerende sessies hebben een positief effect gehad op het verbeteren van het persoonlijke leerdoel van Sam. Sam is nu meer bewust van eigen gedrag en hoe hij hier mee om moet gaan.

§4.6 Resultaten van Jan**Probleemomschrijving**

Jan is een vriendelijke jongen die al goed kan samenwerken met leeftijdsgenootjes. De basis sociale vaardigheden zoals elkaar aankijken, om de beurt praten en goede vragen stellen lijken voor Jan geen probleem te zijn. Wel laat Jan zich gemakkelijk uit dagen door andere klasgenoten en hierdoor ontstaat er gemakkelijk ruzie.

Leerdoel

Jan heeft aan het eind van de zes weken een begin laten zien in het kunnen negeren van het negatieve gedrag van een ander en zich niet laat uitdagen.

Samenvatting van de observatie uit de sessies

Er zijn drie sessies gedaan met Jan.

In de eerste sessie komt er een patroon naar voren waarbij Jan zich gemakkelijk laat uitdagen. Ons spel bestaat uit een kussengevecht waarin we worstelen en duwen met elkaar. Wanneer Jan wordt uitgedaagd in het spel door bijvoorbeeld te zeggen "is dit alles wat je kunt" reageert hij hierop door nog harder zijn best te doen. Dit is precies wat er ook in de klas gebeurt wanneer klasgenootjes hem uitdagen.

Daarom werd er in de volgende sessies gewerkt aan het kunnen negeren van het negatieve gedrag van een ander. De tweede sessie begint hetzelfde als de eerste maar kiest de tegenspeler er voor om heel overdreven in te zetten en te zeggen. "Het is zo gemakkelijk om jou uit te dagen want jij kunt het toch niet negeren". Jan reageert hierop met "Wel, dat kan ik wel". De tegenspeler roept: "laat maar eens zien dan". En Jan loopt midden in ons kussen gevecht een andere kant op. Ik probeer hem uit te dagen maar Jan laat heel goed zien dat hij dit kan negeren. Ook in de derde sessie laat Jan zien dat hij het uitdagen kan negeren.

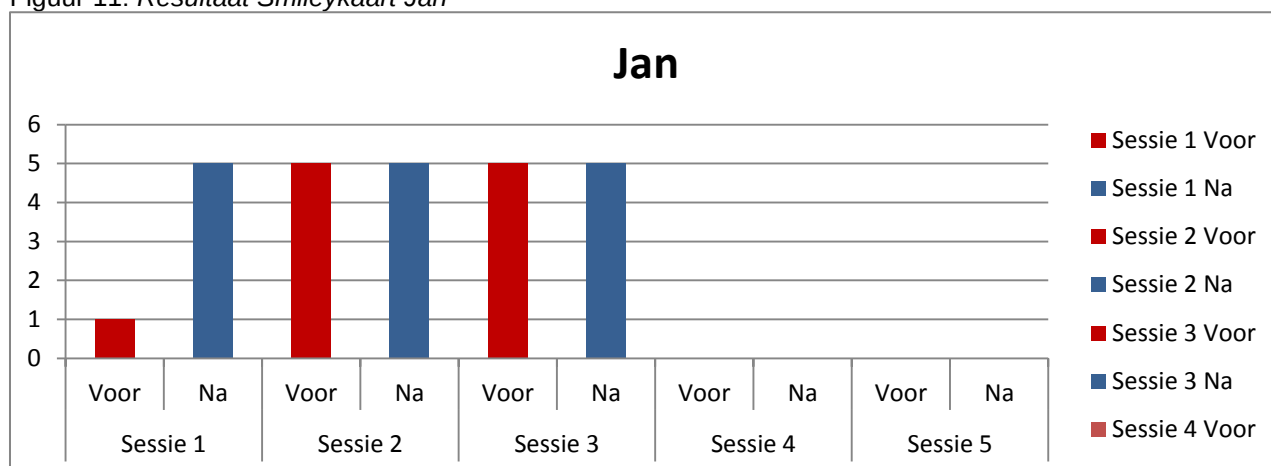
Tijdens het observeren in de klas viel op dat het soms nog lastig was voor Jan om niet te reageren wanneer hij werd uitgedaagd. Maar wanneer je hem herinnert aan het negeren past hij dit gelijk toe.

Resultaat Smiley kaart

Om er achter te komen hoe Jan zich voor de sessies voelde en na de sessies werd er aan hem gevraagd op de smileykaart aan te wijzen welk gevoel het meest van toepassing was.

In Figuur 11 zijn hier de resultaten van te zien. De rode balk staat voor het gevoel voor de sessie en de blauwe balk staat voor het gevoel na de sessie. Aan de linkerkant van de grafiek staan de nummers 1 t/m 6. 1 staat voor heel verdrietig/ heel boos. 2 staat voor verdrietig/ boos. 3 staat voor niet zo goed. 4 staat voor ok en 5 staat voor heel goed. Opvallend is dat Jan zich na alle sessie heel blij voelde. De stress reducerende sessies hebben hier een bijdrage aan geleverd.

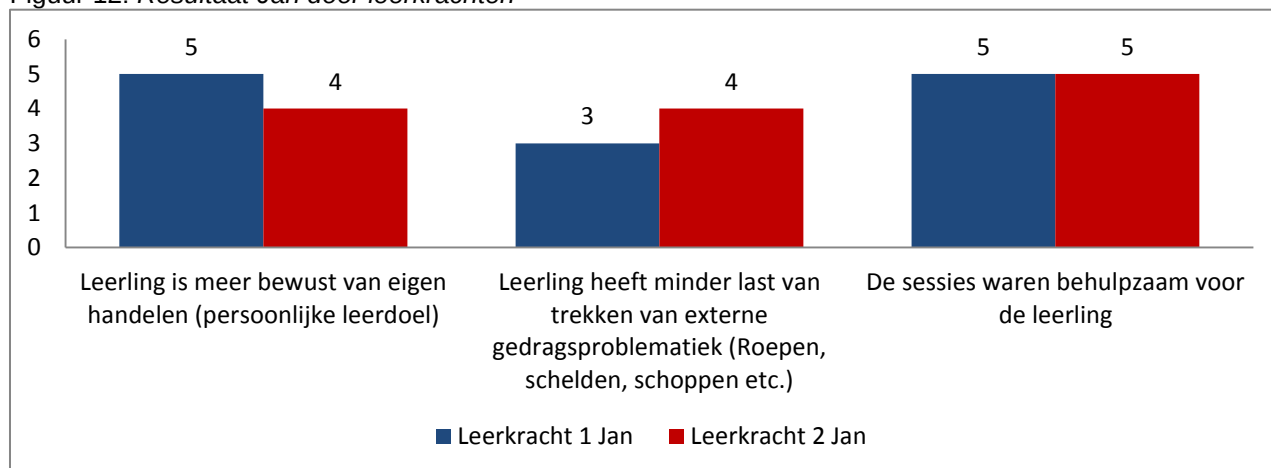
Figuur 11: Resultaat Smileykaart Jan

Resultaat terug gegeven door leerkrachten.

In figuur 12 staan de resultaten die terug zijn gegeven door de leerkrachten. De blauwe balk staat voor leerkracht 1 en de rode balk staat voor leerkracht 2. Aan de linkerkant van de grafiek staan de cijfers 1 t/m 5, 1 staat voor het minst toepassing en 5 staat voor het meest van toepassing. Beide leerkrachten zijn het eens over dat de sessies erg behulpzaam waren voor Jan. Jan kan nu beter negatief gedrag van een ander negeren en laat zich minder gemakkelijk uit dagen. Wel heeft hij hierbij soms nog hulp van een volwassene nodig. Jan laat ook minder extern probleemgedrag zien, het is nog niet helemaal weg maar wel verbeterd.

Figuur 12: Resultaat Jan door leerkrachten

Conclusie

De stress reducerende sessies hebben een positieve bijdrage geleverd in het persoonlijke leerdoel van Jan. Jan kan nu beter negatief gedrag van anderen negeren en laat zich minder gemakkelijk uitdagen. Soms heeft hij wel nog hulp van een volwassene nodig die hem herinnert aan dat hij de situatie kan negeren. Jan laat een vermindering zien in het uiten van extern probleemgedrag. De sessies waren behulpzaam voor Jan.

§4.7 Algemene conclusie behaalde resultaten door de sessies

Wanneer de gegevens van de leerlingen naast elkaar worden gelegd kan er geconcludeerd worden dat het in principe niet uitmaakt welk leerdoel er achter zit en over wat er gespeeld wordt. Wanneer er wordt gespeeld zullen daar namelijk altijd bepaalde gedragspatronen achter zitten zoals aardig zijn voor elkaar of ruzie maken met elkaar etc. In het spel kunnen deze positief of negatief worden benaderd door de therapeut (vanuit een rol). Wanneer de juiste vaardigheden in en tijdens het spel positief worden bekrachtigd valt er op te merken dat er een verbetering te zien is in de zes weken dat het onderzoek plaats vond. Wanneer er geen mogelijkheid is om het juiste gedrag positief te bekrachtigen blijven de resultaten weg.

§4.8 Mening van de leerkrachten over het aanbod

Aan het einde van het programma hebben alle twee de leerkrachten een evaluatieformulier ingevuld over het aanbod (de 15 minuten sessies). De antwoorden die gekozen konden worden bestonden uit een 1 t/m een 5 waarin 5 het meest van toepassing is.

Leerkracht 1.

Het programma helpt om de klas beter te beheersen scoort een 5.

Leerkracht kan door het programma beter focussen op de educatieve leerdoelen van de leerlingen scoort een 5. Het is gemakkelijk om een ritme te ontwikkelen waarbij kinderen even voor 15 min weg zijn scoort een 5. Het programma zou een vast aanbod binnen school moeten zijn scoort een 5. Leerkracht 1 heeft het programma als positief ervaren. Er wordt terug gegeven dat de kinderen er echt iets aan hebben. De kinderen zijn beter aanspreekbaar en er is duidelijk te zien dat de leerlingen er iets aan hebben. Het is minder vrijblijvend als bij een training maar er is meer diepgang behaald bij de leerlingen.

Leerkracht 2.

Het programma helpt om de klas beter te beheersen scoort een 4.

Leerkracht kan door het programma beter focussen op de educatieve leerdoelen van de leerlingen scoort een 5. Het is gemakkelijk om een ritme te ontwikkelen waarbij kinderen even voor 15 min weg zijn scoort een 4. Het programma zou een vast aanbod binnen school moeten zijn scoort een 5. Leerkracht 2 heeft ervaren dat het een fijne ondersteuning is voor haar in de klas.

Hoofdstuk 5 Discussie

§5.1 Verklaring en interpretatie resultaten

In dit actieonderzoek is er gekeken naar het effect van de stress reducerende sessies op het verbeteren van sociale vaardigheden bij zes leerlingen met trekken van externaliserende gedragsproblematiek. Voor elke leerling is er een op maat gemaakte leerdoel gevormd zodat er onderzocht kon worden of de sessies een bijdrage konden leveren aan het behalen van deze doelen. Daarom wordt er in deze paragraaf eerst per leerling individueel ingegaan op de verklaring van de resultaten. Deze paragraaf eindigt met een algemene conclusie.

Verklaring en interpretatie resultaten van Bas

Allereerst hebben de stress reducerende sessies een positieve bijdrage kunnen leveren in de gevoelens die Bas had. Voor de sessie heeft Bas maar liefst drie keer aangegeven zich heel boos/heel verdrietig te voelen, één keer zich ok te voelen en één keer zich heel blij te voelen. Alle sessies zijn geëindigd waarbij Bas aangaf zich (weer) heel blij te voelen. Deze positieve ontwikkeling verklaar ik doordat het in eerste instantie “leuk” is om te spelen. Tijdens het spel hoef je geen schoolwerk te maken en in het spel mag “alles”. Op de momenten dat Bas zich heel boos/heel verdrietig voelde was er een vervelende situatie vooraf gegaan waarbij Bas ruzie had met andere leeftijdsgenoten. De spelsessie dient dan tevens als uitlaatklep om de nare en boze gedachten te laten bezinken waardoor hij na de vijftien minuten zich vrolijker voelt. Wanneer we kijken naar open observaties die hebben plaats gevonden door mij en de leerkrachten zien we weinig verbetering in het gedrag van Bas. Zo geeft leerkracht 1 aan dat Bas zich minimaal bewust is geworden van eigen gedrag en ook dat het externaliserende gedrag niet is afgenomen. Wel ziet leerkracht 1 een verbetering in het contact met Bas. Bas geeft een simpel antwoord als “Ja ju” wat hij hiervoor niet meer deed. Ik beschrijf hiervoor omdat wanneer je naar de achtergrond kijkt van Bas ik van zowel de leerkrachten als de interne begeleider terug heb gekregen dat rond groep 3 Bas een hele lieve jongen was die erg zijn best deed en vrijwel nooit ruzie had. Bas heeft rond december 2014 plots een ander gedragspatroon laten zien waarbij niemand snapt hoe dit is ontstaan. Tijdens mijn onderzoeksperiode leek het gedrag soms alleen maar te versterken waarbij leerkracht 1 aangaf er zelf ook geen controle meer op te hebben (terwijl dit haar hiervoor nog wel lukte). Leerkracht 2 geeft aan niet meer te weten wat te doen, en kiest vaak voor een oplossing als Bas apart laten zitten op bijvoorbeeld de gang. Wanneer ik met Bas een sessie had gedaan en dit geld voor alle sessies met hem had ik altijd het idee dat hij “wat rustiger” was. Maar zodra hij dan terug de klas inging escaleerde het onmiddellijk. Een plotse reactie waarbij hij bijvoorbeeld iemand zomaar uit het niets sloeg volgde dan. Ik heb samen met de leerkrachten onze zorgen vaak door besproken en we kwamen tot de conclusie dat Bas een psychologisch onderzoek nodig heeft om er achter te komen of hij misschien een gedragsstoornis heeft. Hiermee werd aan de slag gegaan omdat ook de ouders van Bas graag willen weten waar het gedrag vandaan komt. Een duidelijke verklaring waarom de resultaten dus zo zijn had ik nog niet. Tot ik na enige tijd na mijn onderzoek een gesprek heb gevoerd met de twee schoolmaatschappelijk werkers van de Alm. Zij vertelde mij dat Bas in de meivakantie is gevallen. En dat het een zodanig ernstige situatie was dat hij naar het ziekenhuis moest. In het ziekenhuis bleek dat hij een zeer ernstige epileptische aanval heeft gehad. De storing zit in het hoofd op het gebied waar ook gedrag wordt gestuurd. Er blijkt dus dat er een medische achtergrond achter zit voor Bas zijn gedragsveranderingen.

Verklaring en interpretatie resultaten Luuk

Wanneer we kijken naar de resultaten van het gevoel van Luuk is opvallend dat hij alle vijf de sessies aan het begin aangaf zich heel blij te voelen en aan het einde van de sessie ook heel blij. Wanneer je deze gegevens dus ziet zou je al snel de conclusie kunnen trekken dat alles gewoon goed gaat. Dit is alleen niet helemaal waar, want terwijl Luuk aangaf voor de sessie zich heel blij te voelen was dit non-verbaal niet altijd te zien. Tijdens dit onderzoek heeft Luuk ook een psychologisch onderzoek gehad. Uit het psychologisch onderzoek bleek dat de sociaalemotionele ontwikkeling van Luuk achter blijft. Luuk poneert zich als een agressieve, onaantastbare jongen en er is sprake van sociaal probleemgedrag. Achter zijn houding wordt echter een kwetsbare jongen gezien, met een beperkt zelfreflectie vermogen. Wanneer Luuk de grip op zijn omgeving of een situatie verliest of dreigt te verliezen, reageert hij met agressief gedrag. Hij heeft op dergelijke momenten een beperkte taal tot zijn beschikking en kan zich verbaal daarom niet voldoende weren. Luuk reageert primair op eigen lust- en onlustgevoelens en kan zijn gedrag nog moeilijk reguleren.

Na het psychologisch onderzoek is er een advies gegeven. Een van deze adviezen waren van belang op mijn onderzoek namelijk: - *Voor GL is speltherapie geïndiceerd om hem beter om te leren gaan met gevoelens van onmacht en frustratie en om zijn sociale weerbaarheid en zelfbeeld te vergroten.* Met de uitkomst van het psychologisch onderzoek is het persoonlijke leerdoel van Luuk aangepast. Mij viel in de eerste sessies op dat Luuk wat nerveus overkwam, hij uitte dit doordat hij dan plots naar de wc moest. Ook gaf hij aan te worden gepest in de klas en dit niet te begrijpen. Luuk had in de klas veel frustratie bij het maken van opdrachten omdat dit hem niet goed lukte. Ik heb er toen voor gekozen om met hem het spel in te gaan met als hoofddoel spelplezier en het versterken van zijn eigen zelfbeeld. In de resultaten die terug worden gegeven door de leerkrachten zien we een positieve ontwikkeling in de vermindering van externaliserend gedrag. Luuk heeft veel succeservaringen kunnen opdoen in het spel en ik ben van mening dat dit goed was voor Luuk zijn zelfbeeld. Maar ook het werken op “eigen niveau” zal invloed hebben op de vermindering van het extern gedrag. Hierdoor hoeft Luuk niet “op zijn tenen te lopen” en is er minder frustratie en daardoor minder uiting van de frustratie. Wat betreft het meer inzicht hebben in eigen gedrag is de vraag in hoeverre Luuk dit kan omdat uit het psychologisch onderzoek bleek dat dit voor hem lastig is.

Verklaring en interpretatie resultaten Lotte

Lotte geeft drie keer aan het begin van de sessie aan zich heel blij te voelen en na deze sessie ook heel blij. Twee sessies geeft Lotte aan zich voor de sessie heel boos/heel verdrietig te voelen en na deze sessie heel blij en één keer ok.

Beide sessies waarin Lotte aangaf zich voor de sessie heel boos/ heel verdrietig te voelen was er een ruzie ontstaan tussen haar en een leeftijdsgenootje.

Het is vaak “leuk” om te spelen en daarom dient de sessie hier ook als uitlaatklep. Logischerwijs volgt dan dat ze aan het einde van de sessie zich weer vrolijker voelt. De sessie waarin ze aan het einde aangaf zich ok te voelen is zeer interessant om te analyseren. Dit was namelijk de enige keer dat ik er voor had gekozen om na de sessie een kort gesprekje te houden over hoe het allemaal met haar gaat. Het was vooral uit proberen om er achter te komen of er daardoor extra veranderingen zouden optreden in het verbeteren van sociale vaardigheden. Ik ga er vanuit dat dit “minder” leuk is maar door het benoemen van de trucjes die ze al eerder in de SoVa training heeft geleerd zag ik het als een extra aanvulling op mijn eigen programma.

Wanneer je naar de resultaten kijkt die terug zijn gegeven door de leerkrachten is te zien dat het meer bewust zijn van eigen gedrag en het behalen van eigen leerdoel heel hoog gescoord is bij Lotte.

Namelijk met een 5 en een 4 (waarbij 5 het hoogst haalbaar is).

Tevens wordt er terug gegeven dat ze bij Lotte de meeste positieve veranderingen zien.

De combinatie van training en dramatherapie lijkt dus een mooie aanvulling op elkaar te zijn.

Verklaring en interpretatie resultaten van Piet

Allereerst hebben de sessies een positief effect gehad op het gevoel van Piet. Twee van de vijf sessies gaf Piet aan het begin aan zich heel boos/heel verdrietig te voelen en aan het einde heel blij.

De overige sessies gaf hij aan zich aan het begin heel blij te voelen en aan het einde ook heel blij.

De verklaring waarom hij twee sessies eerst heel boos/ heel verdrietig was is dat hiervoor een situatie afspeelde waarbij hij ruzie had met een klasgenoot en wat escaleerde in een gevecht. Ook hierbij geldt dat de sessie waarschijnlijk als uitlaatklep diende waarbij het boze gevoel kon afnemen waardoor hij aan het einde zich weer blij voelde.

Uit de resultaten die terug zijn gegeven door de leerkrachten zien we een positieve beoordeling.

Leerkracht 1 geeft aan dat Piet zich nu meer bewust is van eigen handelen en minder externaliserend gedrag laat zien. Ook leerkracht 2 geeft dit aan.

In de sessies hebben wij vaak gespeeld over onrechtvaardigheid, toch had ik zelf niet het idee dat er niet echt een oplossing ontstond in het spel. De combinatie van spel, maar ook het benoemen van het goede gedrag in de klas zal de verklaring kunnen zijn van het verbeterende gedrag.

Ook leerkrachten zijn bewuster omgegaan met het verbeteren van de vaardigheden en die combinatie lijkt te werken.

Verklaring en interpretatie resultaten Sam

Sam heeft één sessie aangegeven dat hij zich heel blij voor de sessie voelde en heel blij na de sessie. Een andere sessie gaf hij aan zich voor de sessie heel boos/ heel verdrietig te voelen en de andere drie sessies gaf hij aan zich boos/verdrietig te voelen. Alle sessies gaf hij aan het einde aan zich heel blij te voelen.

De verklaring voor het boze en verdrietige gevoel hadden verschillende oorzaken. Drie sessies had

Sam voor de sessie ruzie. En bij één sessie gaf hij aan het helemaal niet leuk te vinden dat één van zijn leerkrachten met pensioen gaat.

De sessies diende vaak als een uitlaatklep voor Sam waarbij hij aangaf het heel leuk vond om te spelen. Ik ga er van uit dat ook daardoor Sam aan het einde aangaf zich weer heel blij te voelen. Het meer bewust zijn van eigen gedrag en het behalen van het persoonlijke leerdoel wordt beoordeeld door Leerkracht 1 met een 4 en door leerkracht 2 met een 3. Aanvulling hierop is dat Sam zich wel meer bewust is van zijn eigen gedrag, maar wanneer een situatie in de praktijk ontstaat, kan hij zich nog niet goed inhouden. De leerling kan het negatieve gedrag van anderen beter negeren wordt door beide leerkrachten beoordeeld met een 4.

Dit is een mooie ontwikkeling voor Sam want hieraan heeft Sam in de sessies veel gewerkt tevens omdat dit heel dicht bij zijn persoonlijke leerdoel komt.

Verklaring en interpretatie resultaten Jan

Jan heeft drie sessies gedaan waarbij hij de eerste keer aangaf zich heel boos te voelen voor de sessie en na de sessie voelde hij zich heel blij. De tweede en de derde sessie gaf hij aan zich voor de sessie heel blij te voelen en na de sessie ook heel blij.

Ook is de eerste sessie zijn gevoel te verklaren doordat hij voor de sessie werd uitgedaagd door een klasgenoot. Dit maakte hem ontzettend boos en wilde eigenlijk in gevecht gaan. Voordat het zover was nam ik hem mee om te spelen. Deze sessie diende voor hem als uitlaatklep waarbij hij zijn frustratie kon uiten in het spel. Al snel werd het spel lachwekkend en zag ik Jan zichtbaar vrolijker worden. Dit verklaart ook waarom hij na de sessie aangaf zich weer heel blij te voelen.

Wat betreft het meer bewust zijn van eigen handelen, geeft leerkracht 1 aan dat Jan dit is, ook leerkracht 2 is het hiermee eens. Wel heeft hij daar nog hulp bij nodig.

Tijdens mijn aanwezigheid in het klaslokaal viel mij dit ook op. Jan weet heel goed dat hij het negatieve gedrag van een ander kan negeren. Toch is dit best moeilijk, door hem er aan te herinneren lukt dit hem wel goed.

Leerkracht 1 vindt dat Jan wel een positieve ontwikkeling heeft gemaakt in het minder extern uiten van gedrag, maar dat dit nog niet optimaal is (aangegeven met een 3). Leerkracht 2 is hierin iets positiever en geeft een 4 (maximaal behaalde score is 5).

Algemene conclusie verklaring en interpretatie resultaten

De positieve ontwikkeling in het gevoel van de leerlingen lijkt te komen doordat de sessies tevens als uitlaatklep dienden voor de leerlingen. Het spelen wordt als leuk ervaren en hierdoor nemen boze en verdrietige gevoelens af met als gevolg dat de leerling weer vrolijker terug de klas in gaat.

De keuzes die worden gemaakt door de therapeut in het spel zijn belangrijk. Opvallend is dat wanneer er letterlijk gespeeld werd met situaties waarin sociale vaardigheden werden ingezet er bij elke leerling een zichtbare verbetering is ontstaan in de vaardigheden. Wanneer er voor de therapeut geen kans was om dit te doen zijn er minder zichtbare veranderingen. De combinatie van de sessies en de juiste manier van omgang van de leerkrachten met de leerlingen lijken een goede combinatie te zijn.

§5.2 Beschrijving Hoofd en Deelvragen

Het actiegerichte onderzoek is gedaan om een antwoord te vinden op de vraagstellingen die aan het begin van het onderzoek zijn opgesteld. De hoofdvraag van het onderzoek luidt als volgt:

“Hoe kunnen stress reducerende sessies waarin de dramatherapeutische methode developmental transformations wordt toegepast een bijdrage leveren aan het verbeteren van sociale vaardigheden bij leerlingen (groep 5) van 8 t/m 10 jaar met trekken van externaliserend gedragsproblematiek op basisschool de Alm?”

Om een antwoord te geven op de vraagstelling zijn er zes weken lang stress reducerende sessies aangeboden op basisschool de Alm. In deze sessies wordt gebruik gemaakt van de methode developmental transformations. Een methode gericht op een vrije improvisatie.

De vraagstelling nodigde uit om te onderzoeken hoe de stress reducerende sessies een bijdrage kunnen leveren aan het verbeteren van sociale vaardigheden. Om deze vraag te beantwoorden is er gekeken naar de leerlingen zelf en in hoeverre zij een verbetering in de vaardigheden hebben laten zien.

Om een specifiek antwoord te kunnen geven op de hoofdvraag zijn de volgende deelvragen opgesteld, deze luiden als volgt:

1. Aan welke therapeutische randvoorwaarden moeten de stress reducerende sessies voldoen om tot verbetering van de sociale vaardigheden te komen?
2. Wat voor invloed hebben stress reducerende sessies op het gevoel van de leerlingen?
3. Zijn er bijzondere aspecten waar de therapeut rekening mee moet houden wanneer hij of zij DvT inzet om sociale vaardigheden te verbeteren bij kinderen met trekken van externe gedragsproblematiek?
4. Wat is het verschil in de stress reducerende sessies onderdeel van the ALIVE program (New Haven) met de 15 minuten sessies op basisschool de Alm?
5. Is er een positieve ontwikkeling na zes weken in het verminderen van externaliserend gedrag waarbij sociale vaardigheden zijn toegenomen?

§5.2.1 Deelvraag 1

Aan welke therapeutische randvoorwaarden moeten de stress reducerende sessies voldoen om tot verbetering van de sociale vaardigheden te komen?

Allereerst is een belangrijk randvoorwaarde dat de school achter het programma staat. Om de stress reducerende sessie succesvol te maken moet de school achter het programma staan. Er moet een wederzijds vertrouwen zijn tussen de betrokken op school en de therapeut. Hierdoor wordt een vast aanbod waarbij het heel normaal is dat leerlingen af en toe weg zijn voor vijftien minuten om te spelen. Op deze manier kan de therapeut een therapeutisch proces aangaan met de betrokken leerlingen. Een andere belangrijke randvoorwaarde is dan ook de dramatherapeut. De dramatherapeut moet beschikken over de kennis en de situaties die afspelen met betrekking tot de doelgroep. De therapeut moet een achtergrond hebben in developmentale transformations. De methode vergt namelijk op zichzelf al enige studie waarbij ervaring in het doen en de theorie van belang is. Zonder deze kennis kun je geen stress reducerende sessies aanbieden.

Om therapie te onderscheiden van bijvoorbeeld een training is het van belang dat de therapeut niet de rol van leerkracht of begeleider of trainer op zich neemt maar dat hij of zij er echt alleen maar is om de kinderen op een spelenderwijze te helpen met vervelende gedachten, gevoelens, situaties die het kind bezig houden etc. Zo laat de therapeut het kind altijd weten dat hij of zij op de hoogte is van dat het kind stress heeft, boos is of verdrietig is. Vervolgens laat de therapeut het kind weten te begrijpen dat het door deze gevoelens moeilijk is om je te kunnen concentreren in de klas. De therapeut vraagt altijd aan het kind wat er is gebeurd of wat er zojuist gebeurd. De therapeut geeft aan dat hij of zij kan helpen bij het beter voelen en beter in de klas voelen. Ten slotte laat de therapeut weten aan het kind dat hij of zij altijd blijft vragen naar hoe het nu met je gaat zelfs wanneer er niks aan de hand is. Door deze vijf punten te hanteren wordt er verdieping gevonden in de vertrouwensband tussen de therapeut en de leerling. Een andere belangrijke randvoorwaarde is de dramaruimte. De ruimte moet het liefst een lege ruimte zijn. De grote is niet heel belangrijk zolang er maar zo min mogelijk spullen in staan, het liefst helemaal leeg. Op de vloer mag een tapijt liggen die als prettig wordt ervaren wanneer de cliënt en therapeut in het spel bijvoorbeeld vallen of rollen etc. Ook mogen er kussens liggen die gebruikt kunnen worden in het spel. De rede waarom de ruimte zo leeg mogelijk moet zijn is omdat er dan veel ruimte is voor projectie. Al het spel komt uit de cliënt. Zo worden er snel (on)bewuste processen op het spel geprojecteerd. Als therapeut kun je je dan richten op wat je bij de leerling ziet. Welke bewegingen, maar vooral waar ligt de behoefte van de leerling zodat er mee gespeeld kan worden met als doel iets te verwerken en nieuw gedrag uit proberen.

Een van de belangrijkste randvoorwaarden is de veiligheid die de therapeut biedt.

Het is belangrijk dat de leerlingen zich veilig voelen, of het nu om een korte periode of een lange periode gaat waarin de vijftien minuten sessies worden aangeboden. De leerling moet zich veilig genoeg voelen om zich open te kunnen stellen en zich kwetsbaar op te durven stellen.

De veiligheid creëert de therapeut. Hoe meer speelbaar de therapeut is hoe meer het echt spel wordt in plaats van werkelijkheid. De playspace is een heel belangrijk aspect hierbij. De therapeut creëert de playspace door aan het begin van het spelen een duidelijke grens tussen spel en werkelijkheid te

maken. Allereerst doet de therapeut dit door de spelregels te bespreken. Tijdens mijn onderzoek heb ik de volgende spelregels gehanteerd. We doen elkaar niet echt pijn maar we mogen wel net alsof doen. Een tweede regel was, de therapeut en de leerling zijn in het spel gelijkwaardig. Een derde spelregel was dat alles wat we spelen zogenaamd is. De grens moet dus duidelijk zijn tussen spel en werkelijkheid, dit neemt niet weg dat er niet met “echte” situaties en gevoelens gespeeld kan worden. Vervolgens gaf ik de leerlingen zelf de mogelijkheid een vorm te kiezen hoe we de playspace in zouden gaan. Voorbeelden hiervan zijn:

- *Het denkbeeldige gordijn* die naar beneden wordt gehaald en vervolgens naar de muren van de ruimte worden verplaatst. Daarbij benoemt de therapeut dat ze daarna in de denkbeeldige speelruimte zitten waarin alles mogelijk is.

- *Rondlopen*, deze manier werkt vaak prettig omdat er gelijk een fysieke beweging ontstaat namelijk het lopen. Al snel zal hiervan uit spel kunnen ontstaan doordat de therapeut sneller gaat lopen of langzamer en daarbij bijvoorbeeld benoemd of de leerling hem achterna zit. Tijdens het onderzoek is opgevallen dat veel leerlingen hierop inspelen en er gelijk een spel ontstaat.

- *Het spel inspringen*. Deze manier is duidelijk omdat de therapeut samen met de leerling het spel letterlijk inspringt. De therapeut benoemt dan ook vooraf dat zodra ze er in springen het spel start.

- *De denkbeeldige spelknop*. Sommige leerlingen vinden het fijn om een denkbeeldige spelknop in te duwen. Zodra ze deze denkbeeldig hebben aangeklikt begint het spel.

Ten slotte is transparantie een belangrijke randvoorwaarde. Eigenlijk is transparantie voor een dramatherapeut altijd een belangrijke voorwaarde. Belangrijk is dat wanneer deze vijftien minuten sessies inzet worden de leerlingen daarin zelf ervaren wat wel en niet goed is. Het is niet de taak van de therapeut om dit bewust voor of na de sessie te benoemen. Dit wordt namelijk al gedaan door leerkrachten en ander betrokkenen binnen school die wijzen op gedrag. Hierdoor voorkomt de therapeut dat hij een andere rol aan gaat nemen en je wilt juist dat de leerlingen open zijn en juist laten zien wat er goed en niet zo goed gaat.

§5.2.2 Deelvraag 2

Wat voor invloed hebben stress reducerende sessies op het gevoel van de leerlingen?

Wanneer er wordt gekeken naar de gezamenlijke resultaten van de smileykaart (Bijlage 6) valt er op te merken dat de stress reducerende sessies een positieve invloed hebben op het gevoel van de leerlingen. Geen enkele leerling heeft aangetoond zich na de sessies in dit onderzoek slechter te voelen dan dat hij of zij zich voelde. Van de 27 sessies zijn er 10 sessies gelijk gebleven, deze werden aangeduid met heel blij naar heel blij. Uit de overige 17 sessies is er altijd een verbetering ontstaan in het gevoel van de leerlingen. Er is geen enkele keer voorgekomen dat een kind zich na de sessie niet goed voelde.

§5.2.3 Deelvraag 3

Zijn er bijzondere aspecten waarmee de therapeut rekening kan houden wanneer hij of zij DvT inzet om sociale vaardigheden te verbeteren bij kinderen met trekken van externe gedragsproblematiek?

- **Het uiteindelijke doel**

De methode developmentale transformations tracht dat de therapeut en de cliënt in het hier en nu verblijven. Dit betekent dat in het spel alles naar boven kan komen wat er op dat moment speelt bij de cliënt. Het uiteindelijke doel van dit onderzoek is het verbeteren van sociale vaardigheden. In principe kan er dus over alles gespeeld worden maar is het wel belangrijk om in te haken op het gedrag wat de leerling laat zien zodat er wordt geoefend met het verschil tussen minder goed en goed gedrag en de sociale vaardigheden.

- **Positieve bekrachtiging**

De methode developmentale transformations verwacht geen evaluatie na het spel. De methode is ervaringsgericht en dus wordt er verwacht dat de therapeut zijn therapeutische interventies in het spel toepast. Wanneer de therapeut juist gedrag ziet met betrekking op de sociale vaardigheden wordt er aangeraden om deze in het spel positief te bekrachtigen.

- **Interventies**

In hoofdstuk 1 van dit onderzoek worden er in paragraaf 1.2. interventies beschreven die de therapeut kan inzetten tijdens een sessie. In principe kunnen al deze interventies een positieve bijdrage leveren. Toch is er tijdens het onderzoek gebleken dat er een aantal interventies zijn die extra handig zijn om in te kunnen spelen op de sociale vaardigheden. In figuur 7 worden deze interventies beschreven.

Tabel 4: *Bruikbare interventies om aan het verbeteren van sociale vaardigheden te werken*

Interventie	Omschrijving interventie	Waarom goed bruikbaar
Transformation-to-the- Here- and- now	Tijdens het spel in de playspace wordt de therapeut zichzelf en uit een gevoel over het proces wat zich afspeelt. Het biedt een mogelijkheid voor de therapeut om even het spel uit te stappen en verbaal commentaar te geven op het spel.	De kracht van deze interventie is dat de therapeut het gedrag kan benoemen wat wordt gezien in het spel. Daarbij kan er positief bekrachtigd worden. Tijdens dit onderzoek kwamen er veel thema's zoals stelen, vechten en ruzie maken voorbij in het spel. Door de interventie toe te passen kon er bijvoorbeeld door de leerling worden nagedacht over de vervolg stappen die gaan komen.
Mirroring	Het herhalen of spiegelen van wat de cliënt concreet laat zien in het spel.	De kracht van deze interventie is dat de leerling bewuster wordt van wat hij of zij laat zien. De leerling krijgt als het ware een spiegel voor en dit helpt om meer inzicht te krijgen.
Intensifying	Het overdrijven of juist minimaliseren van een situatie. Om even stil te staan en te kunnen onderzoeken wat er op dat moment gebeurt in plaats van door te spelen.	De kracht van deze interventie ligt hem in het feit dat de sociale vaardigheden heel overdreven gespeeld kunnen worden. Een voorbeeld uit de praktijk tijdens dit onderzoek zal dit verduidelijken. Een leerling gaf in het spel aan dat hij niet hard mocht roepen
Defining	De therapeut zorgt dat de cliënt meer details geeft over wat ze spelen voordat er verder gespeeld wordt. Verbaal of non-verbaal wordt er meer duidelijkheid aangegeven over wat de rollen zijn en wat de situatie op dat moment is.	De interventie is erg handig om in te zetten omdat je door "Defining" de scène verder kan laten gaan gericht op in dit geval de sociale vaardigheden. Zo speelde ik een keer een hond die voor straf in zijn hok moest zitten. Ik kreeg pas de volgende dag eten en wanneer het etensbakje voor me stond kreeg ik de opdracht dat ik er nog niet van mocht eten. Ik linkte deze situatie aan bijvoorbeeld stelen. Dit meisje waar ik mee speelde doet dat geregeld. Dus ging ik eten stelen in het spel, ik merkte dat er heel veel energie op dit onderwerp zat.
Bracketing	De scène verandert in een soort toneelstuk, film of een boek. Met als doel duidelijkheid te bieden en de cliënt te stimuleren door te gaan met die rol.	Dit is een handige interventie wanneer je werkt aan het positieve zelfbeeld van het kind. Zo heb ik met een jongen gewerkt aan het verbeteren van sociale weerbaarheid en eigen zelfbeeld. Alle sessies eindigde met een optreden of een danswedstrijd. Deze jongen was hier heel goed in en door dit aan te sterken zag je hem zichtbaar trots worden
Faithful Rendering	De therapeut ziet wat er nodig is om verder te kunnen spelen en zorgt dat dit wordt aangevuld. Dat kan bijvoorbeeld een rol zijn die nodig is. Bijvoorbeeld als de cliënt een monster of hoge status wil spelen of speelt, neemt de therapeut de rol van het slachtoffer aan, een lage status, zodat de client zijn monster rol kan uitbreiden.	Deze interventie is belangrijk om in te zetten omdat mijn ervaring is dat kinderen in het spel van het een naar het ander kunnen springen. Als therapeut moet je ervoor zorgen dat de dramatische behoefte wordt aangevuld. Een voorbeeld uit de praktijk is een jongen speelt een koning die het bos veilig gaat maken voor de prinses. Er schijnt een wolf te zitten en die moet dood. In deze spelsituatie was ik de prinses maar er is duidelijk een wolf nodig om aan te kunnen vallen dus veranderde ik mijn rol in een wolf.
Pre-empting	De therapeut kiest een rol die de cliënt vaak kiest. De therapeut doet dit voordat de cliënt kans heeft om deze rol	Deze interventie is handig om te gebruiken bij leerlingen die elke keer dezelfde rol kiezen met hetzelfde karakter. In dit onderzoek kwam dit namelijk geregeld voor en doordat de therapeut dan deze rol

te spelen. Op deze manier wordt de cliënt aangemoedigd een andere rol te kiezen.

eerder kiest werden de leerlingen gestimuleerd een andere rol te kiezen zodat er werd geoefend met nieuw/onbekend gedrag.

§5.2.4 Deelvraag 4

Wat is het verschil in de stress reduction sessions onderdeel van the ALIVE program (New Haven) met de stress reducerende sessies op basisschool de Alm?

De stress reducerende sessies in New Haven zijn een onderdeel van het ALIVE programma. Het is een op trauma gericht, en op drama therapie gebaseerd programma. Wat in New Haven (VS) ingezet wordt om kinderen te helpen stress te verlagen zodat het kind zich op een normale manier kan focussen op school. Het doel van het programma is de leerlingen en de docenten ondersteunen bij het behalen van educatieve doelen van de leerlingen. In de stress reduction sessions wordt er opgezoek gedaan naar de oorzaken van stress die de leerling heeft. Volgens Pitre (2014) hebben veel leerlingen stress door een trauma. Trauma's zoals misbruik, verwaarlozing, moord, een scheiding van ouders en langdurig pesten. Het is niet raar wanneer leerlingen zulke trauma's meemaken zij zich niet goed kunnen concentreren op school. In de stress reduction sessions wordt opzoek gedaan naar wat de leerling bezig houdt met betrekking op het trauma. Door middel van improvisatie is het de bedoeling dat na vijftien minuten de leerling weer terug naar de klas kan en de stress ontladen is. Opvallend is dat de leerlingen hierdoor in de klas minder trekken van externaliserend gedragsproblematiek hebben. Dezelfde soort sessies zijn in dit onderzoek toegepast op basisschool de Alm. Zoals deze in New Haven worden ingezet om trauma's te verwerken de sessies op basisschool de Alm ingezet voor de verbetering van sociale vaardigheden. Een overeenkomst met New Haven is dat wanneer de leerling zich goed voelt, hij of zij minder probleemgedrag laat zien in de klas. Dus ook op basisschool de Alm hebben we kunnen spelen met realistische situaties waar de leerling mee zat (stress). Door de afname van stress ontstaat er een verbetering in het gedrag van de leerling. Wanneer je goed in je vel zit, je goed voelt is het niet nodig om "frustratie" te uiten. Tevens zijn er in het spel vaardigheden benoemd en positief bekrachtigd waardoor de leerlingen succeservaringen kregen in goed gedrag. Het verschil met de sessie in Amerika is dat er in het spel veel minder opzoek is gedaan naar het trauma. De vijftien minuten sessies op basisschool de Alm hadden ook niet deze insteek. Wel is er vooraf besproken met leerkrachten en de ib-er dat wanneer er zorgelijke situaties naar voren komen deze gemeld werden zodat school daarin actie kon ondernemen. Een overeenkomst met de sessie in Amerika is dat het programma ook is ingezet om docenten te ondersteunen bij het les geven. Vooraf kwam het vaak voor dat de leerkracht zijn les moest onderbreken vanwege "storend gedrag". Dit stukje kon worden weggenomen tijdens de aanwezigheid van de onderzoeker die met deze leerlingen ging spelen.

§5.2.5 Deelvraag 5

Is er een positieve ontwikkeling na zes weken in het verminderen van externaliserend gedrag waarbij sociale vaardigheden zijn toegenomen?

Om deze deelvraag te beantwoorden moeten we kijken naar het behaalde resultaat en daarvoor wordt er verwezen naar bijlage 8. In de grafiek is duidelijk te zien dat het afgenomen externaliserend gedrag overheerst. We kunnen dus concluderen dat er na zes weken een positieve ontwikkeling is ontstaan in het verminderen van externaliserend gedrag. In dezelfde bijlage 8 is in de grafiek duidelijk te zien dat de toename van sociale vaardigheden overheersend zijn. Ook hierbij kunnen we concluderen dat er na zes weken stress reducerende sessies een positieve ontwikkeling heeft plaats gevonden in het verbeteren van sociale vaardigheden.

Conclusie

De stress reducerende sessies waarvan de oorsprong in New Haven ligt kunnen ingezet worden om sociale vaardigheden te verbeteren. De sessies hadden een positief effect in het verminderen van externaliserend gedrag bij kinderen van 8 t/m 10 jaar uit groep 5 op basisschool de Alm. Voordat er met de sessies werd begonnen had de onderzoekspopulatie wel al voorkennis in de

sociale vaardigheden doordat er twee keer een sociale vaardigheidstraining is aangeboden aan de klas. Wanneer er naar de beantwoording van de deelvragen wordt gekeken is er een overkoepelend thema, namelijk het bewust terug laten komen van de vaardigheden in het spel. In principe kan er over alles gespeeld worden maar zodra de therapeut kijkt naar het gedrag wat de leerling laat zien in het spel kun je als therapeut hierop inspelen. Op deze manier wordt er geëxperimenteerd met nieuw gedrag en ontstaat de mogelijkheid dat de leerling vaker goed gedrag in de praktijk gaat laten zien. Deze veronderstelling zou dan ook overeenkomen met de theorie van developmental transformations. Volgens Johnson (2014) herhaalt de ervaring en er zijn zich constant. Elk moment is uniek maar de mens reageert door herhalingen te creëren. Want wanneer herhalingen plaats vinden, iets wat we dus al kennen wordt de situatie veilig. Dit gebeurt ook wanneer we aan sociale vaardigheden werken in het spel. Door het juiste gedrag te herhalen stabiliseert deze ervaring en worden de leerling onbewust bekwaam in de vaardigheden en zullen deze vaker toe gaan passen buiten de sessies om.

§5.3 Sterkten en tekortkomingen van het onderzoek

Sterkten

- **Amerika**

De onderzoeker was bereid speciaal naar Amerika te gaan om zich te verdiepen in de methode DvT. De onderzoeker heeft daar geleerd hoe de methode werkt en hoe deze ingezet moet worden in korte 15 minuten sessies. Deze voorkennis was belangrijk voor het onderzoek omdat hierdoor de sessies op een juiste manier werden aangeboden.

- **Bouwen aan kennis rondom de methode DvT**

Een sterkte van dit onderzoek is dat het bijdraagt aan de kennis en verdieping van de methode DvT. Met dit actieonderzoek wordt er ingespeeld op het inzetten van korte 15 minuten sessies in combinatie van het verbeteren van sociale vaardigheden. Een thema wat binnen het regulier basisonderwijs vaak terug komt in de vorm van trainingen. Door de sessies in te zetten kan er preventief gewerkt worden aan het verminderen van extern gedrag waarbij sociale vaardigheden toenemen. Tevens bied de uitkomst van dit onderzoek mogelijkheden tot uitbreiding van het werkveld van de dramatherapeut.

- **Tijdsduur onderzoek**

In het onderzoek is er veel tijd gestoken in het praktijkonderdeel waarbij de onderzoeker gemiddeld drie ochtenden voor zes weken lang aanwezig was op de onderzoek locatie basisschool de Alm. Een groot voordeel is dat hierdoor de onderzoeker een band kon opbouwen met de betrokkenen waar onder de leerkrachten, begeleiders en de leerlingen. Het effect daarvan was dat het aangeboden programma goed geïntegreerd raakte tussen het normale schoolaanbod. Wanneer een situatie escaleerde met een leerling kon er gelijk een sessie gedaan worden waardoor resultaten van dit onderzoek meer diepgang heeft.

- **Overleg momenten betrokkenen**

Er is in dit onderzoek zorgvuldig aandacht besteed aan de overlegmomenten met de leerkrachten. Hierdoor was de onderzoeker op de hoogte van wat er in de klas speelde. De nauwe samenwerking tussen de leerkrachten en de onderzoeker zorgde ervoor dat er in de sessie gespeeld kon worden met situaties die in klas hadden plaats gevonden. Tevens kon de leerkracht hierdoor beter reflecteren of er verbeteringen waren te met betrekking op de sociale vaardigheden.

- **Zorgvuldige omgang gegevens**

Omdat er persoonlijke thema's en situaties naar voren komen in de sessies is er zorgvuldig omgegaan met deze gegevens. Zo worden de sessies ook niet omschreven in het onderzoek in verband met privacy van de onderzoekspopulatie.

Er is door de onderzoeker wel een dagboek bijgehouden waarin alle sessies staan beschreven, welke thema's er terug kwamen, en in hoeverre het persoonlijke leerdoel van de leerling is behaald. De resultaten daarvan zijn in hetzelfde dagboek gecodeerd. Deze gegevens zijn uiteindelijk belangrijkste voor het onderzoek en dus wel vermeld in het hoofdstuk over de resultaten.

Tekortkomingen

- **Scriptieoverleg**

Na het terugkomen van drie maanden Amerika heeft de onderzoeker een parttime baan aangeboden gekregen. Hoewel dit een voordeel had in het onderzoek omdat de onderzoeker hierdoor veel aanwezig kon zijn op de onderzoekslocatie, was het jammer genoeg ook een tekortkoming. Het werd hierdoor lastig afspraken te maken waarop de onderzoeker en de scriptiebegeleider elkaar face- to- face konden zien voor scriptie overleg.

- **Co-creatie met het DvT-team**

Voordat het onderzoek werd gestart is er contact opgenomen met de betrokkenen die momenteel een pilot draaien om ook met deze sessies aan de slag te gaan. Om geen dubbel werk te doen leek het de onderzoeker slim om daarin samen te werken en te kijken naar wat er precies onderzocht moet worden. Jammer genoeg werd er een betaalde vorm van supervisie aangeboden en kon er geen gebruik van gemaakt worden doordat het voor de onderzoeker financieel niet haalbaar was door de minor die gedaan is in Amerika.

- **Metten van specifieke sociale vaardigheden**

Om het onderzoek nog betrouwbaarder te maken zou er per leerling een observatielijst gehanteerd moeten worden waarbij alle sociale vaardigheden gescoord kunnen worden. Voor dit onderzoek is er gekozen om een specifiek doel te behalen die te maken hebben met sociale vaardigheden maar is voor elke leerling anders.

§5.4 Vertaling verkregen resultaten eigen methodisch handelen

Naar aanleiding van dit onderzoek is er gaandeweg ontdekt wat de mogelijkheden zijn in de dramatherapeutische methode DvT. Aan het begin van het onderzoek is er gekeken naar hoe de methode werkt maar ook bij welke doelgroepen deze goed inzetbaar is. In Amerika is al langer bekend dat het reguliere onderwijs binnen het werkveld van een dramatherapeut past. In Nederland komt dit nog zelden voor. Met dit onderzoek wordt echter aangetoond dat dramatherapie een goede bijdrage kan leveren in het regulier basisonderwijs. Een aanbod waarbij gericht te werk wordt gegaan in het verbeteren van sociale vaardigheden.

De stress reducerende sessies hebben niet alleen een positief effect op het gevoel van de leerlingen, en niet alleen een positief effect op het verminderen van stress met als gevolg dat de leerlingen zich beter voelen en beter kunnen concentreren op de educatieve doelen. Maar naar aanleiding van dit onderzoek blijkt ook dat deze sessies een positief effect hebben op de sociaal- emotionele ontwikkeling van het kind. Door spelen leren kinderen vaak sociale vaardigheden. Als therapeut kun je spelenderwijs het kind hierin extra stimuleren. Wanneer de leerling zich goed voelt en weet hoe hij of zij zich moet verhouden middels sociale vaardigheden is opvallend dat externe gedragsuitingen verminderen of zelfs weg blijven.

Door dit onderzoek ben ik als therapeut erg bewust geworden van wat de voordelen zijn van een vast aanbod binnen een basisschool. Door de stress reducerende sessies ontstaat er een preventief programma. De kans is groot wanneer deze sessies worden ingezet het minder nodig wordt om achteraf programma's aan te bieden om de problemen rondom het uiten van extern gedrag op te lossen.

§5.5 Aanbevelingen

Aan de hand van dit onderzoek kunnen er meerdere aanbevelingen worden gedaan die te maken hebben met een verder onderzoek met betrekking op de betrouwbaarheid en de verdere ontwikkeling van het inzetten van de stress reducerende sessies in het basisonderwijs.

Als eerste is het interessant dat de sessies ingezet kunnen worden voor een specifieke doelgroep waarin wordt gewerkt aan het verbeteren van sociale vaardigheden. Tijdens het onderzoek is opgevallen dat er vaak wordt gekeken naar het gedrag wat de leerling op dat moment laat zien. Ik denk dat het goed is om te kijken naar de oorzaak waar het vandaan komt. Stress oorzaken die de leerling bezig houdt komen vaak minder aan bod tijdens een schooldag. Uit dit onderzoek blijkt wanneer stress verminderd en sociale vaardigheden worden verbeterd de groepscohesie en externaliserend probleem gedrag ook verbeterd. Daarom zou het interessant zijn om te kijken naar wat er bereikt kan worden met de sessies waar ze officieel voor gemaakt zijn. Namelijk het verminderen van stress door een traumatische ervaring. Ook op Nederlandse scholen zijn er veel leerlingen die te maken krijgen met events die er voor zorgen dat de leerling zich minder prettig voelt. Tijdens mijn Minor bij het PTSD center in New Haven werd er benadrukt dat de mens in het algemeen vaak angstig is om door te vragen naar deze events omdat er stiekem angst is voor het antwoord. Met een onderzoek waarbij de officiële stress reducerende sessies worden ingezet kan er onderzocht worden of er op Nederlandse onderwijsinstellingen behoefte is naar meer openheid over deze events.

Met betrekking op dit actieonderzoek wil ik verdere aanbevelingen doen waarbij er een langere periode wordt ingezet met meer sessies. Ik ben erg benieuwd wat het effect gaat zijn op langer termijn en of er daardoor blijvend veranderingen ontstaan.

Mijn onderzoek heeft het voordeel dat er al klassikale activiteiten zijn aangeboden met betrekking op de sociale vaardigheden. Voor een vervolg onderzoek zou het dus interessant kunnen zijn om een op drama therapie gebaseerd programma aan te bieden/ te ontwikkelen voor de gehele klas waarbij stress reducerende sessies een onderdeel wordt.

Om meer inzicht te krijgen in hoeverre de leerlingen sociale vaardigheden hebben ontwikkeld of verbeterd zou er onderzoek gedaan moeten worden waarbij een observatielijst wordt gehanteerd met alle vaardigheden. Zo komt er een specifiek resultaat naar voren.

Om uit te kunnen sluiten dat de positieve veranderingen normaal ook hadden plaats gevonden zou er in een vervolgonderzoek gewerkt kunnen worden met een controle groep.

Hoofdstuk 6 Samenvatting

De vraagstelling van dit onderzoek was:

“Hoe kunnen stress reducerende sessies waarin de dramatherapeutische methode developmental transformations wordt toegepast een bijdrage leveren aan het verbeteren van sociale vaardigheden bij leerlingen (groep 5) van 8 t/m 10 jaar met trekken van externaliserend gedrag problematiek op basisschool de Alm?”

Om een antwoord te geven op deze vragen zijn er vijf deelvragen geformuleerd. Door gedurende zes weken stress reducerende sessies aan te bieden aan zes leerlingen met trekken van externaliserend gedragsproblematiek is de vraagstelling beantwoord.

Om de deelvragen te beantwoorden heb ik een actieonderzoek uitgevoerd in de praktijk op Basisschool de Alm.

In deze zes weken is er een programma aangeboden waarbij de leerlingen individueel voor vijftien minuten uit de klas werden gehaald. Tijdens die vijftien minuten wordt een stress reducerende sessie gedaan waarin de drama therapeutische methode developmental transformations werd gehanteerd. De stress reducerende sessies zijn in New Haven (VS) ontstaan en worden daar ingezet om opzoek te gaan bij leerlingen naar stress situaties ontstaan door een trauma.

In dit onderzoek is onderzocht of deze sessies specifiek ingezet kunnen worden met een selecte doelgroep waarbij het einddoel het verbeteren van sociale vaardigheden is.

Voordat er met de sessies werd begonnen had de onderzoekspopulatie voorkennis in de sociale vaardigheden doordat er twee keer een sociale vaardigheidstraining is aangeboden aan de klas. In de praktijk bleek echter dat de vaardigheden minimaal werden toegepast en dus was er meer nodig. Voorafgaand in het onderzoek had ik de hypothese gesteld dat de individuele sessies een beroep zouden doen op de zelfervaring van de leerling. Door te spelen met verschillende vormen van gedrag zou de leerling ontdekken wat goed en minder goed is. Door de juiste situaties te herhalen, wordt de situatie “gewoon” en de leerling voelt zich comfortabeler in het laten zien van het juiste gedrag.

Hierdoor wordt het normaal en zal de leerling onbewust het goede gedrag vaker gaan toepassen. Uit dit onderzoek blijkt dit ook zo te zijn.

Om de stress reducerende sessies succesvol in te zetten bij het verbeteren van sociale vaardigheden zijn er een aantal voorwaarden waarmee de therapeut rekening moeten houden.

Van belang is dat de school achter het programma staat zodat de therapeut een therapeutisch proces kan aangaan met de leerling. De therapeut moet tevens een achtergrond in DvT hebben omdat de methode enige kennis in de praktijk en theorie vergt om deze goed in te kunnen zetten.

Voor het therapeutische proces is het van belang dat de therapeut de emoties van het kind benoemt. Bijvoorbeeld “ik weet of ik zie dat je boos bent”. De therapeut geeft aan te zien en te weten dat het soms lastig om te concentreren in de klas. De therapeut stelt vragen over wat er gebeurd of wat er is gebeurd. Ook geeft de therapeut aan te kunnen helpen zodat het kind zich beter voelt en blijft vragen hoe het gaat ook wanneer er niks aan de hand is. De ruimte is ook een belangrijk voorwaarde om de sessies succesvol te maken. Een lege ruimte waar alleen een tapijt en kussens in liggen. Zo worden er snel (on)bewuste processen door de leerling op het spel geprojecteerd en kun je in de vijftien minuten meer bereiken. Uit het dit onderzoek is gebleken dat de sessies een positieve invloed hebben op de gevoelens van de leerlingen. Geen enkele leerling heeft tijdens dit actieonderzoek aangegeven zich slechter te voelen na de sessies maar sterker nog alle leerlingen voelde zich na de sessie heel blij. Omdat developmental transformations een vrije methode is doordat er alleen maar geïmproviseerd wordt zijn er een aantal aspecten waarbij de therapeut rekening moet houden wanneer hij of zij aan een specifiek doel wil werken zoals in dit onderzoek het verbeteren van sociale vaardigheden. Allereerst moet de therapeut onthouden wat het uiteindelijke doel is. Hierdoor kun je nog steeds over alles spelen wat er ontstaat in het spel maar kun je specifiek ingaan op het gedrag wat de leerling in het spel laat zien. Hierdoor ontstaat het oefenen van verschillend gedrag.

Een ander belangrijk aspect is dat de therapeut veiligheid creëert zodat de leerling zich durft te uiten in het spel. Dit doet de therapeut door spelregels op te stellen en een duidelijke scheiding te maken tussen spel en werkelijkheid. Door middel van interventies kan de therapeut het verbeteringsproces aansturen. Een ander belangrijk aspect is positieve bekrachtiging van de therapeut naar de leerling toe. De methode vraagt geen evaluatie of reflectie momenten na de sessie en hierdoor is het belangrijk om in het spel duidelijk te maken wanneer iets heel positief is. De leerling wordt hierdoor benadrukt op een succeservaring in het spel. Met deze voorwaarden en aspecten heb ik de stress reducerende sessies uitgevoerd. Om het onderzoek betrouwbaar te maken en het onderzoek meetbaar te maken is er door middel van de smiley- kaart (self rating scale), observaties uit het spel en evaluatieformulieren ingevuld door de leerkrachten, kunnen onderzoeken of de sessies uiteindelijk voor een verbetering hebben gezorgd van de sociale vaardigheden.

Uit de resultaten is gebleken dat bij vijf leerlingen een verbetering is opgetreden en bij één leerling is de verbetering minimaal. Er kan dus worden geconcludeerd dat 85% van de onderzoekspopulatie zich meer bewust is geworden van eigen gedrag en 85% heeft een positieve ontwikkeling laten zien in de sociale vaardigheden. Tevens is door deze ontwikkeling ook een afname ontstaan in de trekken van externaliserend gedrag bij deze leerlingen.

Een eerste stap om dramatherapie toe te passen in het regulier basisonderwijs is gezet. Uit het onderzoek blijkt dat de stress reducerende sessies een succesvolle aanvulling zijn op het schoolprogramma om sociale vaardigheden te verbeteren. Er kan nu worden geconcludeerd dat je van spelen echt kunt leren.

Literatuuropgave

- Basisschool de Alm. (n.d.). Onze school. Geraadpleegd op <http://www.de-alm.nl/onze-school-2/>
- Basisschool de Alm. (2014). *Schoolgids*. Tilburg: Auteur.
- Federatie Vaktherapeutische Beroepen. (2015). *Wat is vaktherapie?*. Geraadpleegd op <http://www.vaktherapie.nl/>
- Gorp, L., Voort, K., & van Meegen, M. (2014). *Express een onderzoek naar de effecten van Express sessies bij twaalf brugklasleerlingen binnen het regulier onderwijs door middel van de dramatherapeutische methode Developmental Transformations*. (Bachelorscriptie, HAN). Geraadpleegd op <http://www.hbo-kennisbank.nl>
- Gubbels, H. (2003). *Leer spelen met Tim en Flapoor*. Amsterdam: Harcourt Assessment BV.
- Instituut voor Maatschappelijk Werk Tilburg. (2015). *Trainingen en gespreksgroepen*. Geraadpleegd op <http://www.imwtilburg.nl/web/Aanbod/>
- Jansen Vos, F., van de Brom, N., & Schüller, L. (1997). *Werken met kinderen Deel 2 werkboek sociale vaardigheden en motoriek*. Assen: van Gorcum.
- Jones, P. (2007). *Drama as therapy: Theory, practice, and research*. London: Routledge.
- Johnson, D., R. & Sajnani, N. (2014). *Trauma-Informed Drama Therapy*. Springfield, IL: Charles C Thomas.
- Johnson, D., R. (2013). *Developmental transformations: Text for practitioners* (2nd ed.). New Haven, CT: Auteur.
- Migchelbrink, F. (2014). *Actieonderzoek voor professionals in zorg en welzijn*. Amsterdam: SWP.
- Poelmans, P. & Severijnen, O. (2013). *De APA-richtlijnen. Over literatuurverwijzing en onderzoeksrapportage*. Bussum: Coutinho.
- Rigter, J. (2002). *Ontwikkelingspsychopathologie bij kinderen en jeugdigen*. Bussum: Coutinho.
- Sluis, M. L., van der. (2001). *Ruzies oplossen met klop*. Apeldoorn: Garant.
- Smaling, A. (2006). *De probleemstelling bij kennisgericht en praktijkgericht onderzoek*. Geraadpleegd op <http://www.boomlemmatijdschriften.nl/tijdschrift/KWALON/2006/>
- Smeijsters, H. (2008). *Handboek creatieve therapie*. Bussum: Coutinho.
- Van Dale. (2015). *Woordenboek*. Opgehaald van <http://www.vandale.nl/>
- Van Dijk, F. (2014). *Vroeger hadden we geen gedragsproblemen*. Geraadpleegd op <http://www.frankbeweegt.nl/gedragsproblemen>
- Van den Bossche, D. (2006). *Persoonsontwikkeling in Developmental Transformations vanuit Fenomenologisch Dialectisch Perspectief*. (Bachelorscriptie ZUYD Hogeschool). Geraadpleegd op <http://developmentaltransformations.nl/basisprincipe.php>

Bijlage (1) Zoekgeschiedenis

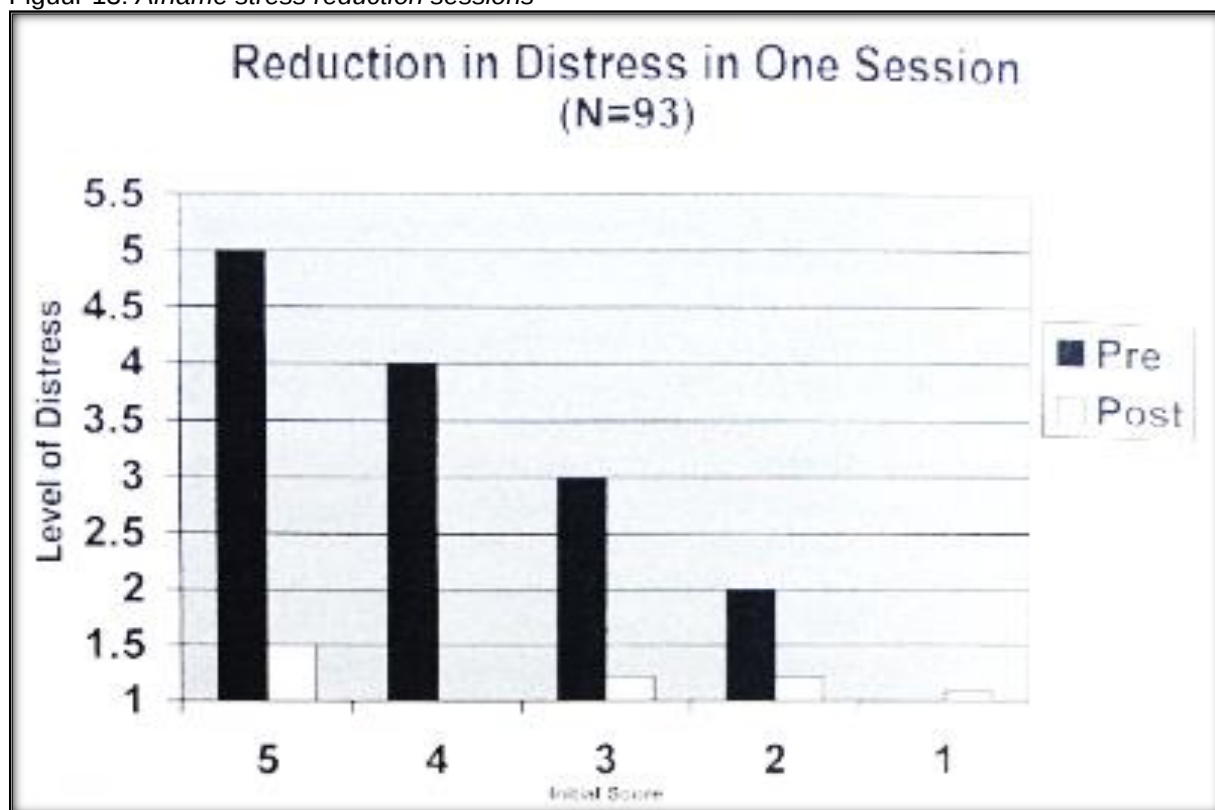
Tabel 5: Pico en zoekgeschiedenis

Databank	Pubmed	Elsevier (science direct)	Yahoo groups developmental transformations (gesloten groep)
Gebruikte zoektermen:	P Children I Drama I Arts I Therapy I DVT C - O Social Skills O Behavior issues	P Children I Drama I Arts I Therapy I DVT C - O Social Skills O Behavior issues	P I Drama I Arts I Therapy I DVT C - O Social Skills O Behavior Issues
Resultaten:	Geen resultaten	Geen resultaten	- Text for practitioners 2 - The prime discrepancy
Zoekgeschiedenis hbo-kennisbank.nl			
Zoektermen:	• Dramatherapie • Actieonderzoek • Stress reducerende sessies • DVT • Developmental transformations • Externaliserende gedragsproblemen • Sociale vaardigheden • ALIVE		
Gevonden resultaten	• Bachelorscriptie Express • Bachelorscriptie Samen de stad in		
Zoekgeschiedenis persoonlijk contact			
Geraadpleegde externe dramatherapeuten via persoonlijk contact	• Renée Pitre • David R. Johnson • Elza Verheijden • Leonie der Kinderen • Supervisor tijdens minor en vorming van de probleemgebied verkenning. • Interview over inzetten DvT met een specifiek doel • Interview Visie DvT en verbetering sociale vaardigheden. • Interview Visie DvT en verbetering sociale vaardigheden		
Overige Zoekmediums	Zoektermen	Relevante gevonden artikelen etc.	Bruikbaar
Google	• DVT • Stress reducerende sessies	Website basisschool de Alm. Website ALIVE program	Ja

	• Stress reduction sessions • Developmental transformations • ALIVE • Ask every child • Johnson • Pitre • Trauma-informed, dramatherapy • Externaliserende gedragsproblematiek • Basisschool de alm • IMW Tilburg	Masterscriptie: Een Kennismakingsproject ter Bevordering van Ervaren Emotionele Nabijheid Effecten op de Sociale Veiligheid tussen Leerlingen in Groep 3 van de Basisschool	
Archief tijdschrift voor vaktherapie	• DVT • Stress reducerende sessies • Stress reduction sessions • Developmental transformations • DVT • Trauma • Johnson	In dramatherapie spelen met het onspeelbare – Marc Willemsen	Ja

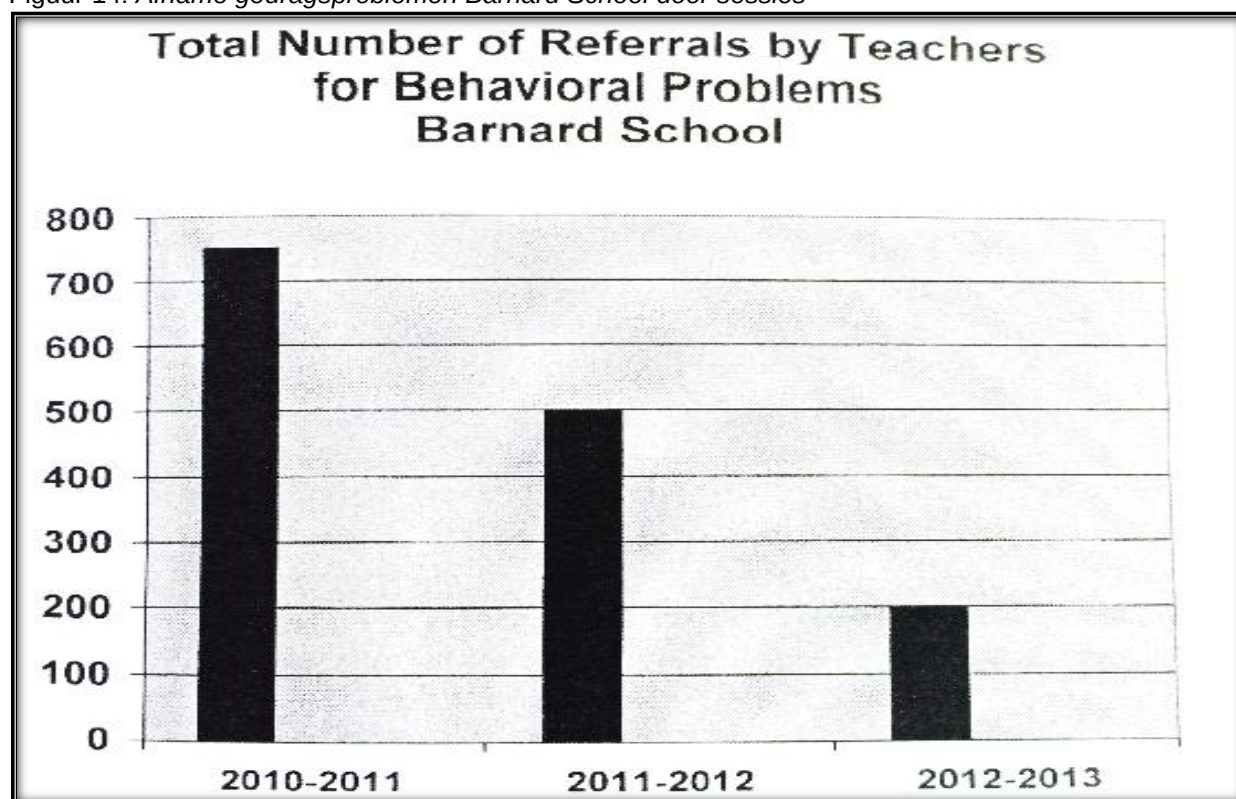
Bijlage (2) Resultaten New Haven Stress Reduction Sessions

Figuur 13: Afname stress reduction sessions

Opmerking: overgenomen uit (*Trauma-informed drama therapy*), 2014, p234.

Figuur 14: Afname gedragsproblemen Barnard School door sessies

Opmerking: overgenomen uit (*Trauma-informed drama therapy*), 2014, p235.

Bijlage (3) voorbeeld toestemmingsverklaring ouders

	Basisschool De Alm Groenewoudstraat 70 5022 GE Tilburg. ☎ 013/542 53 77	Aanbod programma groep 5
---	---	--

Tilburg, 25-02-2015

Beste ouders/verzorgers van de kinderen van groep 5,

Zoals u weet worden ook dit jaar in groep 5 een programma voor sociale vaardigheden gegeven door het IMW. De lessen worden deze week afgesloten.

Ik, Natalie Vermorken, was daar vorig (in groep 4) jaar bij betrokken.

Na overleg met school kan ik binnenkort starten met het aanbieden van een programma waarin we in dramavorm (toneel) oefenen met positief gedrag. De kinderen leren in spelvorm hoe je op een goede manier met ruzie en conflicten om kunt gaan. Het is erg aanvullend op de SoVa-lessen.

Als drama-docent ben ik vanaf begin maart, 6 weken lang op school. In deze periode werk ik steeds zo'n 15 minuten per keer met kinderen van groep 5. Het is een kosteloos programma tijdens schooluren.

De planning gaat steeds in overleg met de leerkrachten zodat de kinderen geen belangrijke zaken missen.

Ik hoop op een plezierige samenwerking met de kinderen en ik ben er van overtuigd dat het veel meerwaarde zal hebben.

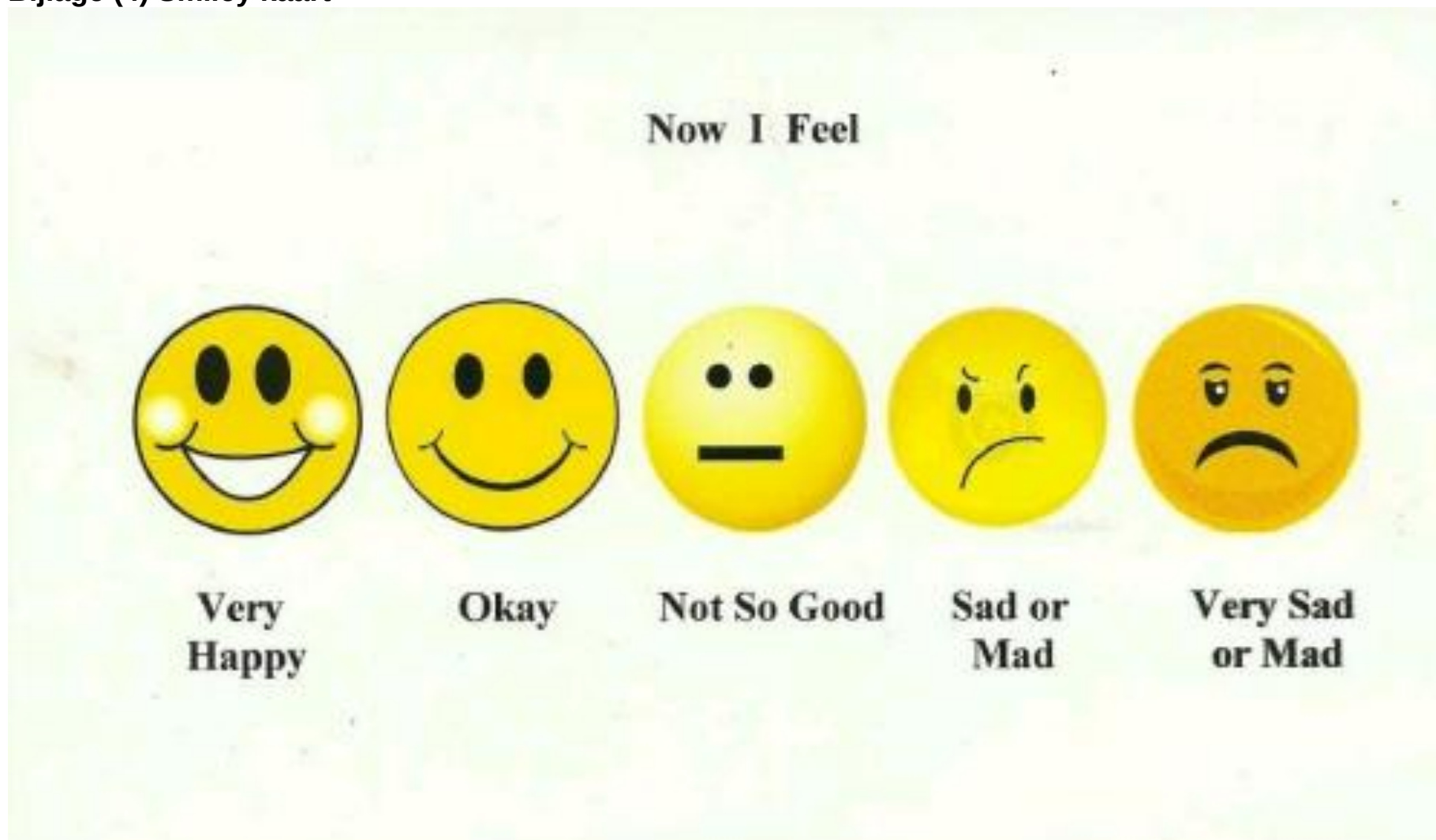
Met vriendelijke groet,

Natalie Vermorken

Voor toestemming wil ik u vragen dit antwoordstrookje te ondertekenen en in te leveren bij de leerkracht.

Naam leerling: _____

Handtekening ouder/verzorger:

Bijlage (4) Smiley kaart

Bijlage (5) Interviews

Bijlage (5.1) Interview Elza Verheijden (persoonlijke communicatie, 18 januari 2015):

- *Hoe omschrijf jij DvT?*
Een dramatherapeutische methode die gebaseerd is op een totale vrije improvisatie. De scene en karakters veranderen steeds, zijn dus steeds in ontwikkeling. Hiermee kun je oefenen met los laten van rolpatronen, nieuw gedrag/rollen oefenen. Omdat het een vrije improvisatie is, is er weinig controle op wat er komen gaat. Hierdoor wordt de alertheid in het moment, in het contact met de ander vergroot. Hiernaast is er veel ruimte voor projectie, al het spel komt uit de cliënt. Dus er worden vaak veel (on)bewuste werkbare processen op het spel geprojecteerd. Als therapeut richt je je op wat je bij de cliënt ziet. Welke bewegingen, maar vooral waar zit de leakage. Waar ligt de behoefte van de cliënt, en kunnen we hiermee spelen, het uitrekken, met als doel verwerking en nieuw gedrag proberen.
- *Wat vindt jij de sterkste punten van DvT?*
De mogelijkheid tot projectie. Doordat het een vrije improvisatie is, waarin de cliënt in het moment moet handelen, zie je hoe de cliënt in het echt ook zou reageren op situaties die worden uitgespeeld. Alles wat er opkomt, mag er zijn zonder oordeel. Hiermee leert de cliënt dat bepaalde gevoelens en behoeften er mogen zijn. Dat je daar geen oordeel aan hoeft te geven, maar dat is er, en dat mag er zijn. Doordat het in contact is met de therapeut en/of met anderen cliënten kun je binnen het spel, een veilige situatie, onderzoeken wat er met je gebeurt in contact met anderen in bepaalde situaties. Het is onderzoeken door doen in plaats van er over praten, waardoor je naar mijn mening sneller bij de kern komt.
- *Hoe denk jij dat stress reducerende sessies een aanvulling kunnen hebben op het verbeteren van sociale vaardigheden?*
Als therapeut daag je de cliënt uit ander gedrag te oefenen in het spel, hierdoor kan er dus geoefend worden met andere vaardigheden. Hiernaast kan er voor de cliënt en therapeut duidelijk worden waarom iemand lastig reageert in sommige situaties. Hierdoor kom je bij de onderliggende laag van het probleem. En binnen DvT mag 'alles' zolang er niet te ver over de grenzen van de therapeut of cliënt komt. Binnen DvT kan er gewerkt worden met grenzen van jezelf en de ander. Hoe verhoud ik me tegenover iemand. Hoe reageer ik als ik minder controle heb. Je kunt de cliënt letterlijk de verschillende sociale vaardigheden laten ervaren en uitdagen toe te passen in verschillende spel situaties.
- *Welke specifieke interventies behorende bij DvT zou jij als therapeut inzetten bij kinderen met trekken van externaliserend gedragsproblematiek? En waarom?*
Intensifying. Hiermee vergroot of verklein je een spel element waar de cliënt bijvoorbeeld neigt om overheen te walsen. En kan dan even stilstaan, uitspelen, wat er op z'n momentje gebeurt of wat de echt gevoelens zijn die er bij horen. Act Completion. Uitspelen wat vermoedelijk de behoefte van de cliënt komt. Als je dit juist aanvoelt en uitspeelt leert de cliënt wat zijn of haar behoeftes om dat moment echt zijn, en dat die gezien worden en er mogen zijn. Pre-empting. Als therapeut de rol spelen die de cliënt altijd op zich neemt. Hierdoor wordt de cliënt uitgedaagd een andere rol aan te nemen, en kan de cliënt ervaren wat zijn/haar gedrag bij anderen op kan roepen. Dali. Als therapeut weg gaat van het spel, in het spel. Hierdoor kan er onderzocht worden en gespeeld worden met afwijzing, verwaarlozing verlating. Smudge. Een scene of rol vaag maken door het uit te smeren, meet naar sound en movement te gaan. Het lijkt me dat kinderen met externaliserende problemen graag behoefte hebben aan controle, omdat ze ervaren dat ze dat niet hebben. Vasthouden, zwart wit denken. Met deze techniek kun je naar het vage grijze gebied. Zodat zij leren omgaan met vaagheid, onzekerheid etc. Proximity play. Duidelijk spelen met afstand en nabijheid. Met hun gedrag lijken ze vaak mensen weg te duwen, maar is dit wel hoe ze dat eigenlijk willen. En welke afstand mag wel wanneer? Dit is bij deze problematiek ook erg interessant om uit te zoeken.
- *Hoe zou jij DvT meetbaar maken? (vb. evalueren)*
Ik zou er niet voor kiezen na elke sessie te evalueren, want deze methode is erg ervaringsgericht en heeft vaak wat tijd nodig om te bezinken met de therapeut en cliënt. Als ik

het meetbaarder zou willen maken zou ik na een aantal sessie misschien overleggen welke (rol)patronen je terug ziet komen in het spel. En hoe deze wel of niet veranderd in het spel. Ik zou er dan denk ik niet voor kiezen om te zeggen 'dit of dit moet je nog leren'. Maar eerder als positieve bekrachtiging en een gevoel van 'zie je wel dat je dat kan' gebruiken. Dat je refereert aan een patroon wat je wel degelijk hebt zien veranderen, dus dan concreet kan maken voor de cliënt wat hij kan en geleerd heeft. Het uitdagen-bekritisieren van ander gedrag gebeurt in het spel, en zou ik in eerste instantie ook daar laten om te veiligheid van het spel en de playspace te behouden.

- *Denk jij dat er aanpassingen nodig zijn om de sessies bij deze doelgroep in te zetten? Zo ja, welke?*

Ik denk dat het heel belangrijk is dat het veilig is voor deze cliënten voordat zij zich durven openen, en kwetsbaar op durven stellen. Hierdoor is het denk ik belangrijk dat eenzelfde therapeut een wat langere periode met hen werkt om deze vorm van vertrouwen en veiligheid te kunnen creëren. Hierbij zullen thema's als grenzen naar boven komen en onderzocht worden, om de veiligheid te waarborgen. Duidelijk zijn in de basisregels 'do no harm', dat je elkaar geen 'echte' pijn mag doen maar wel doen alsof pijn.

- *Heb je nog tips?*

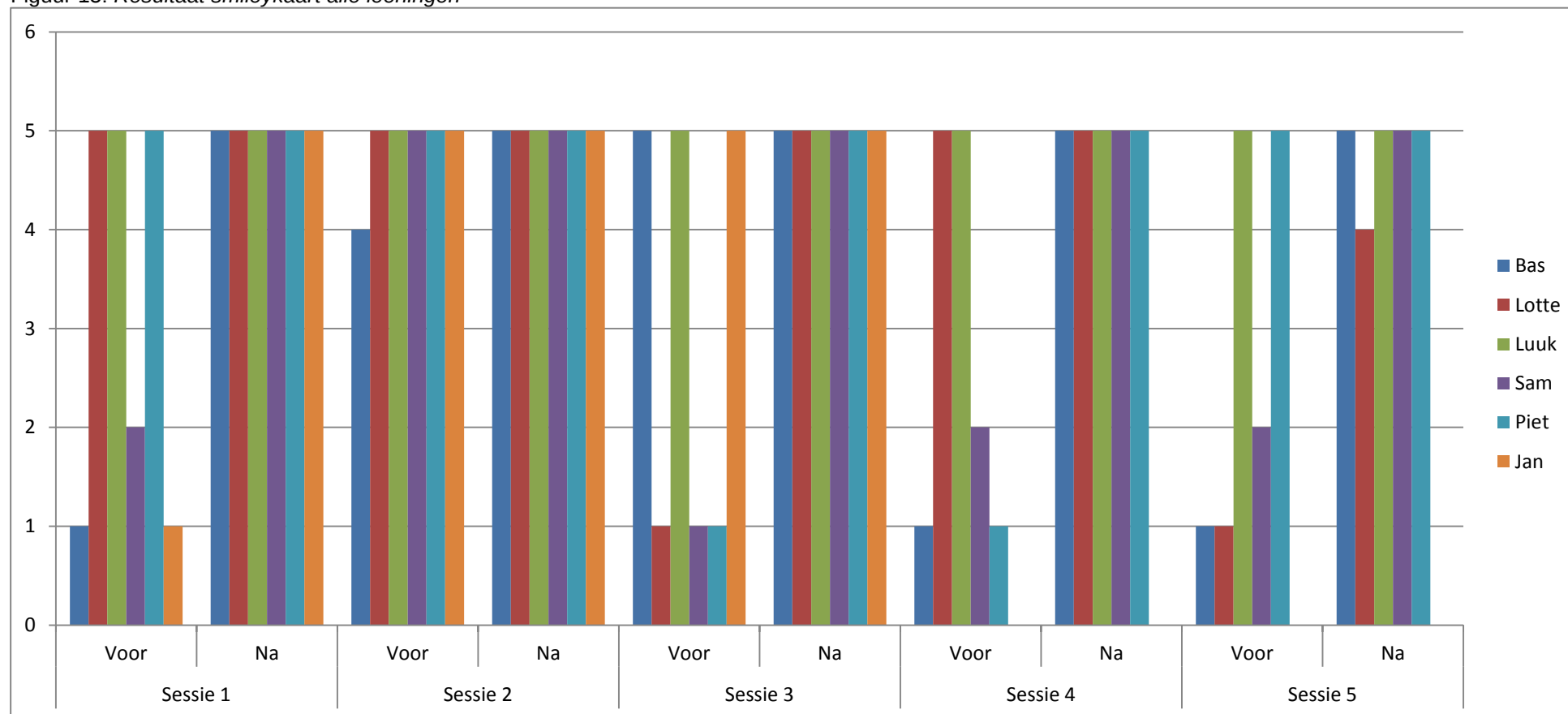
Ik vind het heel moeilijk om concreet over DvT te praten, omdat het een vaag iets is, waar niet altijd de juiste woorden voor zijn naar mijn idee. De vraag over welke technieken ik in zou zetten was daarom fijn om het concreter te maken. Maar als je concretere antwoorden zou willen zou je misschien een klein casusje voor kunnen leggen om je resultaten ook wat concreter te kunnen maken. Verder is het een prima vragenlijstje waar ik echt even over na moest denken.

Bijlage (5.2) Interview Leonie der Kinderen (persoonlijke communicatie, 16 mei 2015):

- *Hoe omschrijf jij DvT?*
Als het sociale leren dat zich voltrekt in een mensenleven, echter dan leuker, speelser, sneller en met meer explosies.
- *Wat vindt jij de sterkste punten van DvT?*
De mogelijkheid die de methode biedt om binnen een veilige omgeving nieuw gedrag te oefenen en gedrag te uiten en exploreren dat in het dagelijks leven niet passend is om te uiten.
De mogelijkheid tot acceptatie van het zelf in al zijn diversiteit.
- *Hoe denk jij dat stress reducerende sessies een aanvulling kunnen hebben op het verbeteren van sociale vaardigheden?*
Dit hangt af van hoe stress in relatie staat tot de mogelijkheid tot leren en informatie opnemen.
- *Welke specifieke interventies behorende bij DvT zou jij als therapeut inzetten bij kinderen met trekken van externaliserend gedragsproblematiek? En waarom?*
Ik denk niet dat er gebruik moet worden gemaakt van specifieke interventies voor deze doelgroep, alle interventies kunnen gepast zijn bij deze doelgroep; dit moet afgestemd worden op het individu en diens behoeften.
- *Hoe zou jij DvT meetbaar maken? (vb. evalueren)*
In het geval van kinderen met externaliserende gedragproblematiek zou ik voor en na de behandeling de omgeving vragenlijsten laten invullen over het probleemgedrag (ouders, leerkrachten e.d.). Indien mogelijk de interventie te laten plaatsvinden bij kinderen waarbij DVT de enige interventie is (dus geen sprake van andere gelijktijdige behandeling), het allermooiste zou nog zijn om dezelfde vragenlijsten ook in te laten vullen door omgeving van dezelfde doelgroep waarbij er geen interventie heeft plaatsgevonden.
- *Denk jij dat er aanpassingen nodig zijn om de sessies bij deze doelgroep in te zetten? Zo ja, welke?*
Wellicht dienen de basisregels (do no harm) herhaaldelijk aangekaart te worden, en is een vaste opening en closing structuur van belang.
- *Heb je nog tips?*
Probeer metingen te verrichten, ook hier baart oefening kunst.

Bijlage (6) Smiley Kaart Resultaten alle leerlingen

Figuur 15: Resultaat smileykaart alle leerlingen

1= Heel Boos/ Heel verdrietig
 2= Boos/verdrietig
 3= Niet zo goed
 4= Ok
 5= Heel blij

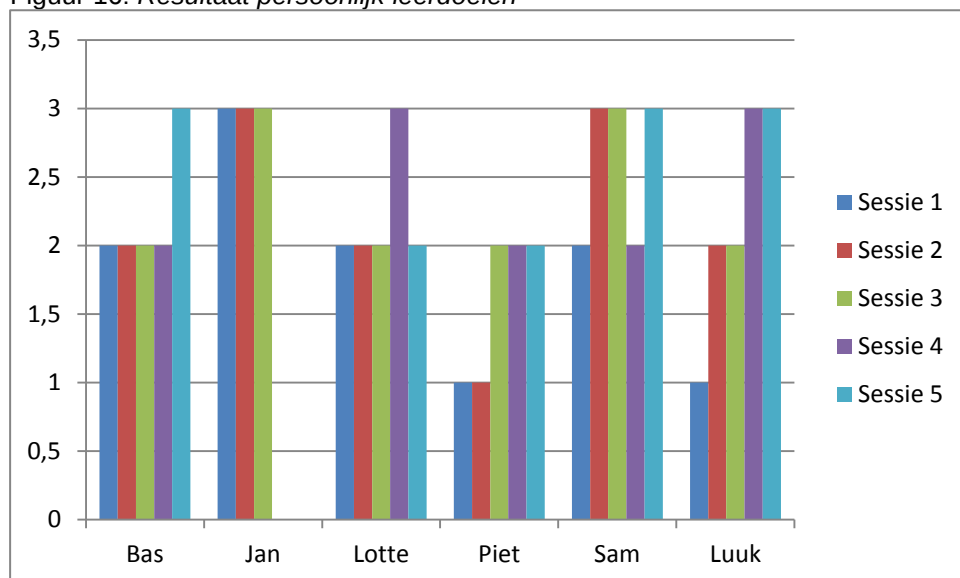
Bijlage (7) Resultaten grafiek persoonlijke leerdoelen

1= Niet terug gezien

2= Af en toe terug gezien

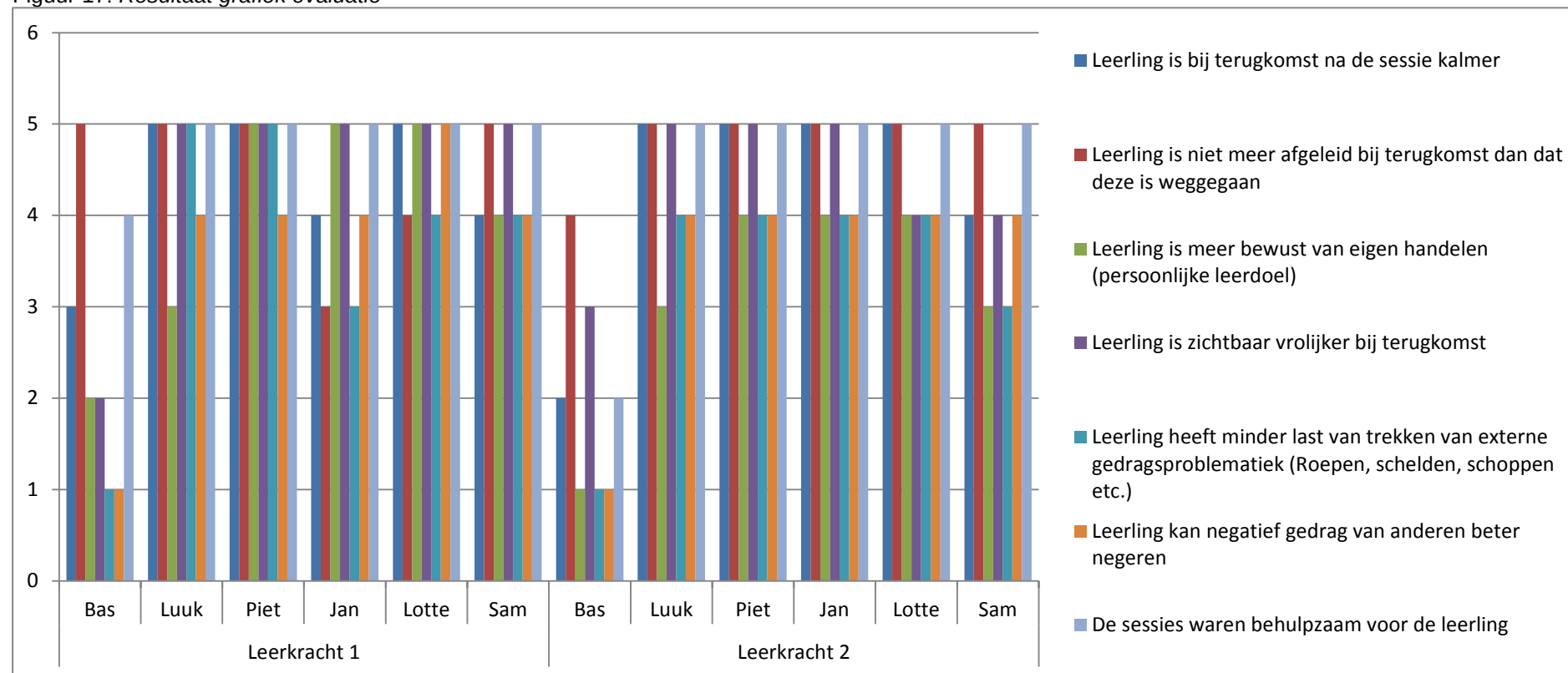
3= Continue terug gezien

Figuur 16: Resultaat persoonlijk leerdoelen

Bijlage (8) Resultaten grafiek Evaluatie door Leerkrachten

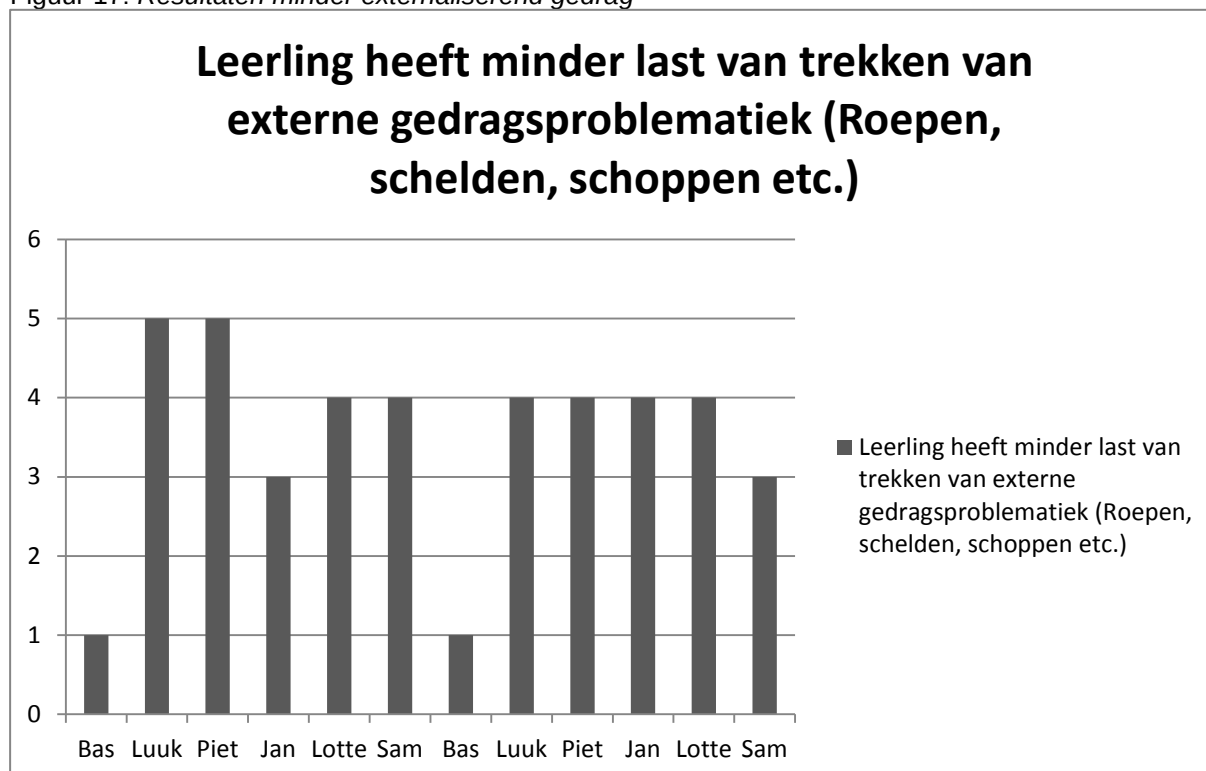
Figuur 17: Resultaat grafiek evaluatie

1= Helemaal niet van toepassing

5= Helemaal van toepassing

Figuur 17: Resultaten minder externaliserend gedrag

Figuur 18: Resultaten meer bewust van eigen handelen

